

ΝΙΚΟΥ Β. ΚΟΣΜΑ

Ο ΛΑΓΚΑΔΑΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Πρόλογος

Ἡ Λαγκαδάς βρίσκεται στὰ βορειοανατολικά τῆς Θεσσαλονίκης καί σέ ἀπόσταση 19 χιλιομέτρων. Ἔχει πληθυσμό (ἀπογραφή 1961) 6.739 κατοίκους. Οἱ μισοὶ κάτοικοι, τό 50% εἶναι ντόπιοι Μακεδόνες καί οἱ ἄλλοι μισοί, τό ἄλλο 50%, εἶναι πρόσφυγες ἀπό τήν Ἀνατολική Θράκη, Μικρά Ἀσία, Πόντο, Βουλγαρία καί Ρωσία, οἱ ὅποιοι ἦλθαν καί ἐγκαταστάθηκαν στόν Λαγκαδᾶ τό 1914, 1922 καί 1939.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης εἶναι ἡ ἐξῆς:

1920:	3.327	κάτοικοι
1928:	5.152	»
1940:	5.859	»
1951:	7.645	»
1961:	6.739	»

Μεταξύ τῶν δύο στοιχείων, ντόπιου καί προσφυγικοῦ, ὑπῆρχε μιᾶ ἐχθρότητα, πού μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου καί μέ τήν ἐπιμιξία ἔσβησε. Οἱ ντόπιοι εἶδαν τοὺς πρόσφυγες σάν κατακτητές, πού τοὺς πῆραν τή γῆ τους, καί οἱ πρόσφυγες εἶδαν τοὺς ντόπιους σάν καθυστερημένους καί ἄξεστους.

Ἡ Λαγκαδάς εἶναι χτισμένος στό κέντρο τοῦ λεκανοπεδίου. Δίπλα του περνάει ὁ χειμάρρος Μπογδάνας, πού κατεβαίνει ἀπό τὰ ὑψώματα τοῦ Λαχανᾶ καί χύνεται στή λίμνη τοῦ Λαγκαδᾶ. Ἡ Λαγκαδάς ἔχει ὑψόμετρο 110 μ. καί τό λεκανοπέδιό του ἔκταση 30.000 στρέμματα. Ἀπ' αὐτά τὰ 600-700 στρέμματα τὰ καταλαμβάνει ἡ πόλη τοῦ Λαγκαδᾶ καί τὰ ὑπόλοιπα ἀποτελοῦν τό ἀγρόκτημα Λαγκαδᾶ (χωράφια καί βοσκότοποι).

Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται κυρίως μέ τή γεωργία. Ἡ ἀπογραφή τοῦ 1961 μᾶς ἔδωσε τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: Γεωργοί 60%, Ἐπαγγελματιοβιοτέχνες 20%, Ἐργάτες 15%, Ὑπάλληλοι (δημόσιοι καί ἰδιωτικοί) 5%.

Ὑπάρχουν ὅμως καί λίγοι κτηνοτρόφοι, ψαράδες καί ἔμποροι.

Ἡ οἰκονομία τῶν Λαγκαδιανῶν βασιζόταν καί ἐξακολουθεῖ

νά βασίζεται πάνω στη γεωργία. Παλιότερα, πού ο κληρος ἦταν μεγάλος, βασιζόταν καί στήν κτηνοτροφία.

Στόν Λαγκαδά ἔμεινα ἄρκετά χρόνια. Ἦλθα σ' ἐπαφή μέ τόν κόσμο, τούς πλησίασα καί τούς ἀγάπησα. Μελέτησα τούς ντόπιους κυρίως, γιατί κανείς δέν τούς εἶχε προσέξει. Ἀπό τή μελέτη αὐτή τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Λαγκαδά δίνω τούτη τήν ἐργασία. Πολλές παρατηρήσεις καί συμπεράσματα θά βγάλει ὁ ἱστορικός, ὁ λαογράφος, ὁ γλωσσολόγος, ὁ ἀρχαιολόγος, ὁ φιλόλογος, ὁ ἀρχιτέκτονας, ὁ μηχανικός, ὁ νομικός καί ὁ θρησκευτολόγος.

Πόσο χρήσιμη καί ἐπιβεβλημένη εἶναι ἡ μελέτη τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ! Ἀλλά καί τόσο ἐπιβεβλημένο εἶναι νά διατηρήσωμε αὐτόν τόν λαϊκό μας πολιτισμό!

N.B. Κοσμᾶς

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

I. Ἡ ὀνομασία τῆς πόλης

Ἐκ τῆς προηγουμένης ἡ ὀνομασία «Λαγκαδάς»;

Τό ὄνομα τῆς τοποθεσίας αὐτῆς, ὅπου ὀργιάζει τό πράσινο καί τό νερό, συνηθίζεται καί σέ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Στήν Αἰτωλία, ἔξω ἀπό τό Ἄγρινιο, ὑπάρχει ἡ «Λαγκάδα», χαράδρα μέ ὀμαλές καί δασωμένες πλαγιές, πού ἀρχίζει ἀπό τό χωριό Λεπενού καί καταλήγει πάνω ἀπό τήν Ἀμφιλοχία. Ἐδῶ παραχειμάζουν πολλοί κτηνοτρόφοι τῶν Τζουμέρκων. Στό Μιχαλίτσι Ἰωαννίνων οἱ λάκκοι λέγονται «λαγκάδια». Στήν Πελοπόννησο ἔχομε τά «Λαγκάδια» τῆς Γορτυνίας καί στήν ἐπαρχία Δομοκοῦ τό «Ντερελί-λακκιά». Ἐπίσης τό τοπωνύμιο τό βρίσκομε καί στά νησιά, στή Νάξο καί στή Σάμο.

Τό τοπωνύμιο ἔτυχε ἐξονυχιστικῆς μελέτης καί ἔρευνας. Ἀσχολήθηκαν μέ αὐτό ὁ Γ. Χατζηδάκις, ὁ Μ. Φιλήντας, ὁ Φ. Κουκουλές, ὁ Σ. Ξανθοῦδίδης, ὁ Μ. Vasmer, ὁ Ν. Ἀνδριώτης καί ὁ Β. Καλογεράς. Ἡ γνώμη πού ἐπικράτησε εἶναι ὅτι τό τοπωνύμιο εἶναι μεσαιωνικό καί ὅτι προέρχεται ἀπό τό λαγκ-άδι, ὑποκοριστικό τοῦ μεσαιωνικοῦ λάγκος (κοιλιάδα).¹

Τό βέβαιο εἶναι ὅτι παλιότερα ὁ Λαγκαδάς λεγόταν «ἡ Λαγκαδά». «Πᾶμι ζ' Λαγκαδά» ἔλεγαν οἱ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν. Τῆ φράση αὐτή τήν ἀκοῦμε καί σήμερα ἀπό τοῦς γέροντες.

Ἄλλά καί οἱ Λαγκαδιανοί στό γλωσσικό τους ἰδίωμα χρησιμοποιοῦν τή λέξη σά θηλυκό: «Ἰγώ εἶμι ἡ πιά μόλαβ' γυνιέ-

1. Ὁ Σ. Ξανθοῦδίδης θεωρεῖ ἑλληνικωτάτη τή λέξη λαγκάδιον-λαγκάδι, σχετίζων αὐτήν πρός τό λαγών καί τό λάγκος. Σ. Ξανθοῦδίδου, Λέξεις Ἐρωτοκρίτου. «Ἀθηνᾶ» τ. 26, τευχ. 3-4 (1915), σ. 155-156. Ν.Π. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικό λεξικό τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 177-178.

κα μέσα σέ ὄλη ντ' Λαγκαδᾱ = Ἐγώ εἶμαι ἡ πιό ἤσυχη γυναίκα μέσα σ' ὄλον τόν Λαγκαδᾱ».

II. Ἡ ἱστορία τοῦ Λαγκαδᾱ

Πότε χτίστηκε ὁ Λαγκαδᾱ; Ποιά εἶναι ἡ ἱστορία του;

Δύσκολα νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα, γιατί δέν ἔχομε κανένα βοήθημα. Οὔτε ἐγχειρίδιο ἱστορίας καί λαογραφίας γράφτηκε, ἀλλ' οὔτε καί ἀρχαιολογικά εὐρήματα ἢ ἐρείπια κτισμάτων ὑπάρχουν. Ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους μᾶς πείθει ὅτι ἡ περιοχή, ὅπου εἶναι κτισμένος σήμερα ὁ Λαγκαδᾱ, μέχρι τοῦ 2000 π.Χ. σκεπαζόταν ἀπό τά νερά τῆς λίμνης τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (ἀρχ. Κορώνεια). Τοῦτο φαίνεται ἀπό τίς διάφορες ἐκσκαφές θεμελίων καί τάφρων, στίς ὁποῖες ἀνευρίσκεται παχύ στρώμα λάσπης, ἀνακατωμένο καί μέ ὄστρακα ὑδροβίων. Ἡ περιοχή, ὅπου ἡ σημερινή πόλη, θά κατοικήθηκε μετά τήν ἀποστράγγιση τῶν νερῶν τῆς λίμνης, πού ἔγινε ὕστερα ἀπό καμιά γεωλογική μεταβολή. Καί θά κατοικήθηκε ἀσφαλῶς ἀπό κατοίκους τῶν ἀρχαίων πόλεων Λητῆς καί Ἀσσήρου, πού γειτόνευαν μέ τήν περιοχή. Ἄλλωστε καί σήμερα πολλές οἰκογένειες τοῦ Λαγκαδᾱ κατάγονται ἀπό τή Μπαλάφτσα (Κολχικό), ἀπό τήν Ἀσσηρο, τή Λητή καί τό Λαγυνά.

Πότε πρωτοπαρουσιάστηκαν οἱ θερμοπηγές τοῦ Λαγκαδᾱ εἶναι ἄγνωστο. Μιά παράδοση ἀναφέρει ὅτι ἀπό τόν Λαγκαδᾱ πέρασε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος μέ τή μητέρα του Ἁγία Ἐλένη καί μάλιστα λούστηκαν στίς θερμοπηγές ἀρκετό χρόνο γιά νά θεραπευτοῦν. Ὁ δημοσιογράφος Ν. Μουλᾶς,² διευθυντής τῆς ἐφημερίδας «Ἡ φωνή τῆς ἐπαρχίας Λαγκαδᾱ», παραδέχεται τή γνώμη ἑνός λευκώματος, πού βγῆκε τό 1936 μέ τίτλο «Λεύκωμα τῆς λουτροπόλεως Λαγκαδᾱ»,³ ὅτι δηλαδή τά κτίρια τῶν λουτρῶν Λαγκαδᾱ εἶναι κτίσματα τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Μουλᾶς στηρίζει τή γνώμη του σέ δύο γεγονότα: 1) Ὅτι ὁ Ἰουστινιανός ἦταν αὐτοκράτορας τῶν ἔργων καί 2) ὅτι ὁ Ἰουστινιανός καταγόταν ἀπό τή Μακεδονία. Πάντως γραπτό στοιχεῖο δέν ἔχομε καί σέ εἰκασίες δέν μπορούμε νά στηριχθοῦμε γιά ἱστορικές ἔρευνες. Τά κτίρια τῶν λουτρῶν μᾶλλον εἶναι ρωμαϊκῆς

2. Ν. Μουλᾶ, Ὁ Λαγκαδᾱ, ἐφ. «Ἡ φωνή τῆς ἐπαρχίας Λαγκαδᾱ», ἀριθμ. φύλ. 1,2,3,4 (1962).

3. Λεύκωμα τῆς λουτροπόλεως Λαγκαδᾱ, 1936.

ἐποχῆς καί κτίσθηκαν ἀπό στρατιωτικό πού λεγόταν Ἰουστινιανός γύρω στό 900 μ.Χ. Ἡ πρώτη γραπτή πηγὴ, πού ἀναφέρει τόν Λαγκαδά, εἶναι μιά περιγραφή γιά τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ διακόνου, χαρτοφύλακα τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης Ἰωάννου Σταυρακίου, πού ἔζησες στίς ἀρχές τοῦ 13ου αἰώνα (1180-1240). Στό κείμενο αὐτό ὁ Ἰωάννης Σταυράκιος περιγράφει⁴ τήν τρομακτική ἐπιδρομή κατά τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ τσάρου τῆς Βουλγαρίας Ἰωαννίτση ἢ Ἰωαννικίου (1205 μ.Χ.).

Ὁ Ἀσάν Ἰωάννης ἢ Ἰωαννίτσης ἢ Ἰωαννικίος (1197-1207), πού οἱ μὲν Βούλγαροι τόν ἔλεγαν κατ' εὐφημισμὸν Καλοῖωάννην ἢ Καλογιάννη, οἱ δέ Ἕλληνες Σκυλοῖωάννην ἢ Σκυλογιάννη, γιά τίς θηριωδίες του, ἦταν τσάρος τῶν Βουλγάρων, ὅταν οἱ Λατίνοι ἔγιναν κύριοι τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ Ἰωαννίτσης τό 1205 ὀδηγώντας στίφη Βουλγάρων, Κουμάτων καί Βλάχων, ἀφοῦ συνέτριψε τοὺς Λατίνους τῆς Ἀνδριανούπολης καί τοῦ Διδυμοτείχου, στράφηκε κατόπιν κατά τῆς Θεσσαλονίκης: «*Ὁρμᾶ καί πρὸς τὴν τῶν Θεσσαλονικέων πόλιν ἀκρατήσω φορᾶ, στρατόν ὑπὲρ τὴν ψάμαθον ἐπαγόμενος ἐκ Βουλγάρων, ἐκ δρομάδων νομάδων, Σκυθῶν, ἐκ Χαζάρων, ἐκ Ρωμαίων, ἐξ Ἀλβανῶν, ἐκ τῶν Ρῶς. Πανσπερμίαν πάντος ἐκ γένους, ὅποσα βόσκει κλίμα τό ὑπερβόρειον, ὕδραν ἂν τις εἶπε μυριοκάρηνον ἢ Τυφῶνα ἑκατογκέφαλον ἢ ἑκατόγχειρας Γίγαντας ἢ Τιτάνας ἄλλους θρασεῖς· αἰχμηταί ἦσαν ἐκεῖ, τοξόται, κορυνηφόροι, ἀσπιδιῶται, σφενδονῆται, ἀκοντισταί καί ἅπαν ἄλλο πολεμικῆς παρατάξεως εὕρημα. Προτρέχει τούτου ὁ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἀρχιστράτηγος Μαναστρᾶς. Στρατηγικώτατος δ' οὗτος ἦν τὰ πολεμικά, στρατόν μυριάριθμον συντασσόμενος, διαναπαύει τοῦτον ταῖς παρά τόν ποταμόν Γαλλικόν καταχόρτοις πεδιάσιν ἐπὶ βραχύ. Μετά δέ κἀκεῖνοι ὁ τῶν Βουλγάρων Ἀναξ πῆγνυσι τὴν σκηνήν, μεθ' ὅσης τῆς τῶν στρατευμάτων δυνάμεως, εἰς τὰ Λαγκαδά. Τόπος οὗτος, οὐ μακρὰν ἀπέχων τῆς πόλεως, ἰκανός μυρίων ἵππων διαναπαύσαι, ὕδασι τε καί χόρτω πολυπληθεῖ. Καί οὕτως ὁμοῦ εἰς ἓν συντρέχει τὰ στρατεύματα, Γαλλικόθεν, Λαγκαδόθεν καί τὴν μεγαλούπολιν ταύτην Θεσσαλονικὴν στέφει στέφανον ἀναγκῶν, οὐ καυχῆσεως ...».*

Ἀργότερα μνημονεύεται ὁ Λαγκαδάς ἀπὸ τόν Γεώργιο

4. Ἰωάννου Σταυρακίου, Λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἔκδ. Ἰωακείμ Ἰβηρίτου. «Μακεδονικά»¹ (1940), σ. 369-370.

Ἀκροπολίτη, λόγιο καὶ ἱστορικό τοῦ 13ου αἰώνα. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ἐπειδὴ ἔπεσε στή δυσμένεια τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδώρου Β΄ Λάσκαρι, ἀποσύρθηκε στόν Λαγκαδᾶ καί ἔμεινε μέχρι πού τούς συμφιλίωσε ὁ Γ. Μαζωλῶνος καί ὁ Μιχαήλ Λάσκαρις: «Τότε γοῦν μοι ὁ βασιλεύς τάς τοῦ δεσπότη Μιχαήλ ὑποθέσεις πάσας ἀνεκοινώσατο, καί ἐξ ἀρχῆς ὅπως προέβησαν διηγήσατο. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τοῖς τοῦ Λαγκαδᾶ (τόπος δέ ἐστὶν οὗτος ἐγγύς πού τυγχάνων τῆς Θεσσαλονίκης ἐγένετο».⁵

Στά βυζαντινά χρόνια ὁ Λαγκαδᾶς ἀποτελοῦσε ἰδιαίτερο κατεπανίκιο.⁶ Τοῦτο συμπεραίνεται ἀπό τίς παρακάτω πηγές:

1. Σέ ἔγγραφο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους τό 1321 ὁ Δεσπότης Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος προστάζει τούς αὐτοκρατορικούς ὑπαλλήλους (ἀπογραφεῖς) Γεώργιον Φαρισαῖον καί Κωνσταντῖνον Μουζάλωνα, πού μένουν στόν Λαγκαδᾶ, νά ἐπιτρέψουν στόν ἡγούμενο Γερβάσιο νά ἰδρύσῃ νερόμυλο στό χωριό τοῦ Στρυμόνα Χάντακα: «Οἱ ἔχοντες τήν ἐνοχὴν τῶν περὶ τόν Λαγκαδᾶν, τόν Βαρδάριον, τὰ Μόγλενα, τήν Σελάνιτσαν, τό Ἀνακλίσουρον καί τήν Πελαγονίαν ζευγηλατείων ... ἔτι δέ τῶν μολοχαρίων τῶν κατὰ τό Μαῦρον Ὁρος διακειμένων, ἀλλὰ δὴ καί τῶν περὶ τάς Σέρρας καί τόν Στρυμόνα, ναί μὴν τήν Παραλιμνίαν καί Ποπολίαν ζευγηλατείων, σύ τε Γεώργιε Φαρισαῖε καί σύ Κωνσταντῖνε Μουζάλων, ὁ ... καθηγούμενος ... τῆς μονῆς Χελανταρίου ἱερομόναχος Γερβάσιος ... κέκτηται προστάγματα ..., ἵνα ἀνεγείρῃ ἡ τοιαύτη μονή περὶ τήν Παραλιμναίαν εἰς τό χωρίον τόν Χάντακα μύλωνα ...».

2. Σέ πρόσταγμα τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη τοῦ Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τόν Δημήτριον Κοκαλᾶν πιθανῶς τό 1365 ἀναφέρεται τό ἐξῆς: «... τήν εἰς τοῦ Λαγκαδᾶ γῆν κυρᾶς Εὐδοκίας Φιλανθρωπινῆς ...». Ἡ κυρά Εὐδοκία ἦταν ἀρχόντισσα καί εἶχε στόν Λαγκαδᾶ μεγάλα κτήματα.

3. Σέ ἀφιερωτήριο τοῦ Ἰακώβου Ταρχανιώτου γιά τό παλιοχώρι τοῦ Κουτάχη στόν Λαγκαδᾶ τό 1405: «... περιέστι μοι κατὰ τήν τοῦ Λαγκαδᾶ τοποθεσίαν παλαιοχώριον ὀνομαζόμενον τοῦ Κουτάχη ...». Τά ἴδια λέγονται καί σέ πρόσταγμα Ἰωάννη τοῦ Δεσπότη τό 1420. Ἐπίσης καί σέ ἀχρονολόγητο ὄρισμό τοῦ

5. Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, Χρονική συγγραφή, ἐκδ. Βόννης 1836, σ. 142.

6. Γεωργίου Ἰ. Θεοχαρίδου, Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 30 κ.έ. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκη μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 34-35.

ἴδιου Δεσπότη: «... παλαιοχωρίου τῆς ... μονῆς (Βατοπεδίου) τὰ Σοσιανά εἰς τοῦ Λαγκαδᾶ ... (καί παρακάτω) ... τοῦ εἰς τοῦ Λαγκαδᾶ παλαιοχωρίου τῶν Σοσιανῶν ...». Τά δύο ὅμως αὐτά χωριά Κιουτάχη καί Σοσιανά δέν σώζονται σήμερα.

Τόν Λαγκαδᾶ τόν ἀναφέρει ὡς ἔδρα του καί ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Στ' ὁ Καντακουζηνός (1341-1383). Ἦταν ἡ ἐποχή τῆς αἱματηρῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης τῶν Ζηλωτῶν τῆς Θεσσαλονίκης καί ὁ Καντακουζηνός χρησιμοποίησε τόν Λαγκαδᾶ γιά ἔδρα. Τότε ὁ Καντακουζηνός ἔστειλε πρεσβεία γιά νά ζητήσει ἐκ νέου τήν ὑποστήριξη τοῦ σέρβου κράλη Χρέλη, ὁ ἴδιος δέ ἐβάδισε πρὸς τήν Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ κατέλαβε τήν Ρεντίνα, κειμένη σέ ἀπόσταση μιᾶς ἡμέρας ἀπό τήν Θεσσαλονίκη. Ἡ ἐπιτυχία αὐτή τόν ἐνεθάρρυνε καί γρήγορα στρατοπέδευσε στήν πεδιάδα τοῦ Λαγκαδᾶ, ἀπειλώντας ἔτσι τοὺς Ζηλωτές μέ αἰφνιδιαστική ἐπίθεση.⁷

Τό 1430 ὁ Λαγκαδᾶς κατελήφθη ἀπό τόν σουλτάνο τῶν Τούρκων Μουράτ Β', πού βάδισε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Στή διήγηση τοῦ Βυζαντινοῦ συγγραφέα Ἰωάννη Ἀναγνώστη⁸ λέγονται τὰ ἐξῆς: «Ἡμέραι παρῆλθον αὐθις ὀλίγαι καί τρίτος ἄγγελος ἤδη πρὸς τήν πόλιν ἀφῖκτο, τήν εἰς τὰ Λαγκαδᾶ τοῦ Μουράτου δηλῶν ἄφιξιν καί ὡς οὐχ ἱκανόν τό πεδίων, εἰς πολύ μῆκος ἐκτεταμένον ἐκεῖνο, πρὸς τοσαύτην πληθύν στρατευμάτων. Διήγγειλε δέ καί τήν παρασκευήν ὑπέρ λόγον οὔσαν καί μή ραδίαν ρηθῆναι».

Ἔτσι μαζί μέ τή Θεσσαλονίκη κατελήφθη καί ὁ Λαγκαδᾶς ἀπό τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι τόν ὀνόμασαν *Λαγκαζαντά*.

Ὁ Λαγκαδᾶς ἦταν ἀνέκαθεν τό ὀρμητήριο γιά τήν κατάκτηση τῆς Θεσσαλονίκης, γιατί συγκέντρωνε τὰ ἐξῆς πλεονεκτήματα: 1) Εἶχε ἐκτεταμένο κάμπο γιά τή στρατοπέδευση τοῦ ἐχθροῦ. 2) Ἐξασφάλισε ἄφθονες τροφές καί χόρτο γιά τόν ἐχθρικό στρατό καί τό ἵππικό καί 3) Ἦταν ἀθέατος ἀπό τή Θεσσαλονίκη. Ἔτσι ὁ ἐχθρός μπορούσε ἀνενόχλητα νά συντάξει τίς δυνάμεις του καί νά προχωρήσει ἀθέατος ὡς τὰ τείχη τῆς πόλης.

Ἀπό διάφορα αὐτοκρατορικά φερμάνια πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Λαγκαδᾶς κατὰ τήν τουρκοκρατία ἦταν ἔδρα πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν ἀρχῶν, ἱεροδίκη, τάγματος γενιτσάρων καί

7. Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, Ἱστοριῶν βιβλία δ', τ. 2ος, ἔκδ. Βόννης 1831, σ. 236.

8. Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περί τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης. Κείμενο-Μετάφραση Γιάννη Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 16.

σταθμοῦ σουλτανικοῦ ἵπποφορβείου. Ἐνα σουλτανικό φερμάνι π.χ., γραμμένο στίς 23 Φεβρουάριου 1717 στήν Ἀδριανούπολη, ἀπευθύνεται στόν ἱεροδίκη Λαγκαδά καί στό διευθυντή τοῦ σταθμοῦ ἵπποφορβείου καί καθορίζει τά ἄλογα πού θά χορηγῆ στους ταχυδρόμους ὁ κάθε σταθμός.⁹

Μέχρι τοῦ 1591 δέν ἀναφέρεται πουθενά ὁ Λαγκαδάς. Στίς 20 Ἀπριλίου τοῦ 1591 διορίζεται ἀπό τήν Γερουσία τῶν Ἑνετῶν βάλιος (πρεσβευτής) τῆς Ἑνετίας στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Λορέντσος Μπερνάρδος. Στίς 26 Ἀπριλίου ἀναχωρεῖ γιά τήν Κωνσταντινούπολη μέ τό γραμματέα του τόν Gabriele Cavazza. Ὁ δρόμος πού ἀκολουθοῦν δέν εἶναι ὁ συνηθισμένος τῆς βόρειας Ἀλβανίας (Σκόπια, Σόφια, Φιλιππούπολη, Ἀδριανούπολη, Κωνσταντινούπολη), ἀλλά ὁ δρόμος Μοναστήρι, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη. Ὁ Gabriele Cavazza εἶχε τήν ἔμπνευση νά κρατήσῃ ἡμερολόγιο τοῦ ταξιδιοῦ αὐτοῦ πού δημοσιεύθηκε στίς 10 Μαΐου 1886. Ἀπό τό ἡμερολόγιο αὐτό δίνομε παρακάτω ὅσα ἀφοροῦν τήν πόλη τοῦ Λαγκαδά καί τήν ἐπαρχία:

«*Μαΐου 31, Παρασκευή.* Ἐπειδή δέν εὔρομεν ἀρκετά ζῶα διά τάς ἀποσκευάς καί τούς ἀνθρώπους, ἐπήραμεν καί ἐξ ἀμάξια καί ἀνεχωρήσαμεν σήμερον τήν δευτέραν ὥραν μετά τό γεῦμα ἐκ Θεσσαλονίκης καί ἐφθάσαμεν καί εἰς τό χωριό Langazada, ἀπέχον περί τά ὀκτώ μίλια, καί κατελύσαμεν εἰς τό σπίτι ἑνός Τούρκου, ὀνόματι Μουσταφᾶ μπέη σπαχῆ. Αὐτό εἶναι χωριό μεγάλο. Εὐρίσκει κανεῖς πολλά τρόφιμα, ψωμί καί κρασί, καί ὑπάρχει καί «καρβασαρᾶς».

1 Ἰουνίου, Σάββατον. Τήν μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ἀνεχωρήσαμεν ἀπό τό Langazada καί ἐφθάσαμεν μετά τό μεσημέρι εἰς τό Γενί Μπαζάρ. Περάσαμεν ἀπό τάς ὄχθας δύο λιμνῶν, ἀπεχουσῶν δύο μίλια ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη. Ἡ ἐκ δεξιῶν λίμνη τοῦ Langazada καί ἡ ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Γενί Μπαζάρ. Διακρίνονται διάφορα χωριά εἰς τάς ὄχθας καί τῶν δύο. Εἰς τό Γενί Μπαζάρ εἶναι ἓν σεράγι μέ περίμετρον ἑνός καί ἡμίσεος μιλίου, τό ὁποῖον ἔκτισε ὁ πρῶτος βεζύρης Μεχμέτ πασᾶς, ὁ ὁποῖος ἐδολοφονήθη ἀπό τόν «τρελλόν» εἰς τό διβάνι του κατά τό 1579, καί τό εἶχε κτίσει διά τήν ψυχήν του. Τό σεράγι εἶναι κατάλληλον διά τά ζῶα, ἔχει τζαμί, λουτρῶνα καί πολλά καταστήματα διά τήν

9. Βλ. τό κείμενο τοῦ φερμανιοῦ στοῦ *Ἱ. Κ. Βασδραβέλλη*, Ἱστορικά ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 129-131.

εὐκολίαν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἀγοράν, πού γίνεται κάθε Παρασκευήν. Ἐδῶ ἔφθασε τὸ βράδυ ἓνας ναζίρης μὲ 30 ἐφίππους, ὅστις ἐστάλη παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἵνα κάμη ἀνακρίσεις, καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ ὑπαιθρον ὑπὸ τὴν σκηνὴν του.

2 Ἰουνίου, Κυριακή. Τὴν μίαν ὥραν τῆς ἡμέρας ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ τὸ Γενί Μπαζάρ καὶ ὁδεύσαντες ἐπὶ δύο ὥρας παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην, εἰσῆλθομεν εἰς μίαν φάραγγα· ἐκεῖ δεξιὰ ἐπὶ ἐνὸς βουνοῦ εἶδαμε τὰ τεῖχη τοῦ κάστρου Redema (σημερινὴ Ρεντίνα), ἐγκαταλελειμμένου, τὸ ὅποιον δεσπόζει τῆς στενῆς αὐτῆς φάραγγος· διὰ μέσου ταύτης ρεεὶ δροσερὸ καὶ εὐγευστο νερό, τὸ ὅποιον μᾶς εἴλκυσεν, ἵνα γευματίσωμεν ἐκεῖ, εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς μιλίου πέραν τοῦ κάστρου. Ἐξελθόντες ἀπὸ τὴν φάραγγα ταύτην μετὰ πορείαν δύο ὥρων, διεκρίναμεν δεξιὰ τὸν κόλπον τῆς Καβάλλας, τὸν ὅποιον καὶ διετρέξαμεν παραλλήλως ἐπὶ πέντε περίπου ὥρας καὶ τέλος φθάσαμεν εἰς τὰς ἐκβολὰς ἐνὸς ποταμοῦ, ὀνομαζομένου Ὀρφانوῦ, τὸν ὅποιον διαβαίνει κανεῖς μὲ βάρκαν ...».¹⁰

Στὶς διάφορες ἐξεγέρσεις ὁ Λαγκαδᾶς πῆρε μέρος, γιατί πολλά αὐτοκρατορικά φερμάνια ἀναφέρονται στὶς ἀνταρσίες τῶν γειτονικῶν του χωριῶν Ἀϊβάτι (νῦν Λητὴ) καὶ ἄλλων. Γιά μιά τέτοια ἐξέγερση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Ἀϊβάτι (Λητὴ) κατὰ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου μᾶς μιλάει καὶ ἓνα σουλτανικό φερμάνι τῆς 28ης Μαρτίου 1702.¹¹

Στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὁ Λαγκαδᾶς ἔλαβε μέρος, γιατί ἡ ἐπαναστατικὴ δράση τοῦ Μακεδόνα ἀρχηγοῦ Ἐμμανουήλ Παπᾶ, πού ἐκδηλώθηκε στὴν περιφέρεια Χαλκιδικῆς, γρήγορα ξαπλώθηκε καὶ στὴν περιφέρεια Λαγκαδᾶ, ὅπου μάλιστα ἔγιναν καὶ μεγάλες μάχες.

Τὸ παρακάτω σουλτανικό φερμάνι μιλάει γιά τὴν ἐξέγερση τῶν κατοίκων τοῦ Δήμου Λαγκαδᾶ: «Ἐξοχώτατε καπουτζήμπαση τῆς Ὑψηλῆς πύλης Μου, μουτεσελίμη τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης Γιουσούφ μπέη, καύχημα τῶν προγόνων καὶ εὐγενῶν, ὁ συγκεντρῶν ὅλα τὰ ἐπαινετὰ καὶ εὐγενῆ προτερήματα, ὁ εἰς ὃν ἰδιάζει ἡ μεγάλη χάρις τοῦ αἰωνίου βασιλέως, εἶη διαρκῆς ὁ

10. Κ. Δ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 137-138.

11. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ φερμανιοῦ στοῦ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικά ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 41-42.

ζήλος σου, καί σεῖς ἱεροδίκαι τῆς Θεσσαλονίκης καί ἱεροδίκαι καί ναῖπαι τῶν ἐν τῷ σαντζακίῳ Θεσσαλονίκης κειμένων καζάδων, καυχήματα τῶν ἱεροδικῶν καί δικαστῶν, μεταλλεῖα σοφίας καί θεολογίας, ἀυξηθήτωσαν αἱ ἀρεταί σας, καί σεῖς οἱ προύχοντες ἐκ τῶν κατοίκων καί πάντες οἱ ἰσχύοντες, καυχήματα τῶν ὁμοίων καί φίλων σας, ἀυξηθήτωσαν αἱ ἀξίαι ὑμῶν.

Μόλις φθάσῃ τό ὑψηλόν αὐτοκρατορικόν φερμάνιον, ἔστω γνωστόν ὅτι ἐκ τῶν εἰς τήν ἔδραν τοῦ μεγαλείου καί τῆς δόξης Μου ἀφικνουμένων εἰδήσεων καί παρακλητικῶν ἀναφορῶν, προκύπτει ὅτι ἡ ἐπανάστασις καί ἡ προδοσία, τήν ὁποίαν, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστόν καί συνεπῶς περιττῆς οὔσης τῆς περιγραφῆς καί ἐκθέσεως, ἀπετόλμησε τό εὐτελές ἑλληνικόν ἔθνος ἐναντίον τοῦ ὑψηλοῦ μωαμεθανικοῦ κράτους, μετεδόθη εἰς ὅλα τά μέρη, κατὰ τὰς ἡμέρας δέ ταύτας ἐξηγέρθησαν οἱ ραγιαῖδες τοῦ εἰς τήν περιφέρειαν τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης ὑπαγομένου χασίου Λαγκαδᾶ καί τοῦ ἐν τῷ δήμῳ Παζαρούδας κειμένου χωρίου Πολυγύρου, ἔνθα ὑπάρχει ἔδρα βοεβόδα. ... Εἶναι πασίγνωστον καί κατάδηλον ὅτι σχετικῶς μέ τήν ἐπανάστασιν τῶν ραγιαῖδων τούτων εἶχεν ἐκδοθῆ παρὰ τοῦ ἐκλάμπρου σεῖχουλισλαμάτου ἱερός φετβᾶς περί πατάξεως καί ἐξοντώσεως αὐτῶν, περί συλλήψεως καί ἐξανδραποδισμοῦ τῶν γυναικοπαίδων καί λαφυραγωγῆσεως καί διανομῆς τῶν περιουσιῶν των μεταξύ τῶν στρατιωτῶν. Ἐνεκα τούτου ἐξεδόθησαν καί ἀπεστάλησαν ἰδιαίτερα ὑψηλά φερμάνια, ἐν μέν πρός τόν νῦν μουτεσαρίφην τῶν σαντζακίων Ἀϊδινίου καί Σαροχάν καί καθ' ὁδόν ἤδη πρός Λάρισσαν μεταβαίνοντα σεβάσμιον μεγιστᾶνα, ἔξοχον στρατάρχην καί ρυθμιστήν τοῦ κόσμου, βεζύρην Μου Χατζῆ Μεχμέτ Μπαϊράμ πασᾶν, εἶθε ὁ ὑψιστος νά καθιστᾶ διαρκές τό κλέος του, ὅπως κτυπήσῃ ἐν πρώτοις τούς ἐν τῇ περιφερείᾳ Θεσσαλονίκης ἐπαναστατήσαντας ραγιαῖδες, εἰς τρόπον ὥστε νά σωφρονισθοῦν καί οἱ λοιποί, καί ὅπως φθάσῃ τό ταχύτερον εἰς Θεσσαλονίκην μετά τῆς μεγάλης ὑπό τήν διοίκησιν του στρατιᾶς, ἕτερα δέ φερμάνια πρός τόν καπουτζήμπασην τῆς Ὑψηλῆς πύλης Μου, διοικητήν Πραβίου Ἀρήφ, καύχημα τῶν προγόνων καί εὐγενῶν, ἀυξηθήτω ὁ ζήλος του, ὅπως συγκεντρώσῃ ὅσον ἠδύνατο στρατόν ἐκ Πραβίου καί Καβάλλας, καί τόν ἀναπληρωτήν τοῦ ναζίρη Δράμας, ὅπως συγκεντρώσῃ ἐκ τοῦ καζᾶ Δράμας ὅσον-δήποτε εὗρισκε στρατόν, σπεύσουν δέ ὅλοι αὐτοπροσώπως καί τάχιστα πρός τό μέρος ἐκεῖνο, ἀλλά καί πρός τόν ἐκ τῶν χοτζάδων

τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διβανίου Μου ἐμίνην τοῦ μεταλλείου Μαντεμοχωρίων Μεχμέτ Ἐμίν, πρότυπον τῶν προγόνων καί ἀγιάνων, ἀύξηθήτω ὁ ζῆλος του, ἵνα καταρτίσῃ ὀλιγάριθμον στρατεύματα καί ἐνωθῆ μετὰ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων.

Ἐξοδόθη ὅθεν ὑψηλόν φερμάνιον ὅπως οἱ ρηθέντες ἀρχιθωροροί καί λοιποὶ ἱεροδίκαι καί ἄλλοι μνημονευθέντες, μόλις φθάσῃ τὸ ὑψηλόν φερμάνιον, ἐπαγρυπνοῦντες καί προβλέποντες, ἐάν ἀντιληφθῆτε ὅτι οἱ εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Θεσσαλονίκης ραγιαδες κλίνουσι πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, νὰ καταβάλητε ἀπὸ κοινοῦ πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν καί δραστηριότητα, ἐνεργοῦντες δὲ ὁμοφώνως καί συμφώνως μὲ τὸν ἱερόν φετβᾶν, νὰ πατάξῃτε καί ἐξοντώσῃτε τελείως τοὺς ἐπαναστάτας, ἐξανδραποδίζοντες τὰ γυναικόπαιδα αὐτῶν, λαφυραγωγοῦντες καί διαμοιράζοντες μετὰ τῶν στρατιωτῶν τὰς περιουσίας αὐτῶν, ἵνα οὕτω κατανοήσουσι τὴν θέσιν, εἰς ἣν περιῆλθον, καί σωφρονισθοῦν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ σπεύσατε νὰ λάβῃτε τὰ μέτρα καί νὰ ἐξασφαλίσῃτε τὰ μέσα ὅπως μὴ θιγοῦν οἱ ἐν τιμῇ καί ὑπολήψει διαβιοῦντες καί μὴ ἀπομακρυνθέντες ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῆς ραγιαδοσύνης καί τῆς ὑποταγῆς.

Ἐξεδόθη ὅθεν τὸ παρὸν αὐτοκρατορικόν φερμάνιον, ὅπερ ἀπεστάλη ἐσπευσμένως μέσῳ τοῦ ...

Ἦδη τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν παραβάλλεται πρὸς ἄλλα, εἶναι δὲ ἀμάρτημα δι' ὅσους εἶναι μουσουλμάνοι νὰ παραμένουν ἀδρανοῦντες καί καθήμενοι. Γνωρίσατε ὅτι εἶναι ὀριστική καί κατηγορηματική ἡ αὐτοκρατορική θέλησις Μου ὅπως καταβάλητε περισσὴν προσπάθειαν καί ἐπιμέλειαν, ἵνα ἐπιτύχητε καί ἐξεύρητε τὰ μέσα καί ἀπὸ κοινοῦ στρέψῃτε τὸ ξίφος κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, μόλις ἤθελε γίνεαι ἀντιληπτὴ ἡ κλίσις πρὸς ἐπανάστασιν τῶν ραγιαδῶν τῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παραδειγματισθοῦν οἱ λοιποὶ, καί ὅτι ἡ παράβλεψις, ἡ ἀμέλεια καί ἡ ἀπροσεξία ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου θρησκευτικοῦ ζητήματος θὰ ἔχη σοβαρὰς συνεπειὰς καί ὡς ἐπακόλουθον τὴν μετάνοιαν. Διέταξα ὅπως δράσῃτε ἀναλόγως καί προσπαθήσῃτε νὰ ἐπιδείξῃτε πᾶσαν προθυμίαν, πατριωτισμὸν καί ἀφοσίωσιν, νὰ φοβῆσθε δὲ καί νὰ ἀποφεύγητε πολὺ ἀντίθετον ἐνεργείαν. Διατάσσω ὅπως συμμορφωθῆτε μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑψηλοῦ τούτου φερμανίου, ἀποφεύγοντες ἀντιθέτους ἐνεργείας. Ταῦτα γνωρίζοντες, νὰ σέβησθε τὸ ἱερόν σύμβολόν Μου.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰ τέλη Ραμαζάν 1236

(Ἰουλίου 1 1821)».¹²

Σέ ἄλλο φερμάνι τῆς 2 Ἰουλίου 1821 ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτ ὁμολογεῖ τήν ἐξάπλωση τῆς ἐπανάστασης στήν περιφέρεια Λαγκαδᾶ. Τό σχετικό φερμάνι ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐξοχώτατε καπουτζήμπαση τῆς Ὑψηλῆς πύλης Μου καί νῦν μουτεσελίμη τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης Γιουσούφ μπέη, καύχημα τῶν προγόνων καί τῶν εὐγενῶν, ὁ συγκεντρῶν ὅλα τά ἐπαινετά καί εὐγενῆ προσόντα, ὁ εἰς ὃν ἰδιάζει ἡ μεγάλη χάρις τοῦ αἰωνίου βασιλέως, εἴη διαρκῆς ὁ ζῆλός σου, καί σύ σοφολογιώτατε ἱεροδίκη τῆς Θεσσαλονίκης, πρότυπον τῶν μελετητῶν τοῦ ἱεροῦ δικαίου, ἀύξηθήτω ἡ σοφία σου, καί σεῖς ἀγιάνηδες, ἀξιωματικοί καί πρόκριτοι ἐκ τῶν κατοίκων καί πάντες οἱ ἰσχύν ἔχοντες, καυχήματα τῶν ἐνδόξων προγόνων καί φίλων σας, ἀύξηθήτωσαν αἱ ἀξίαι σας.

Μόλις φθάση τό ὑψηλόν αὐτοκρατορικό φερμάνιον, ἔστω γνωστόν ὅτι ἔνεκα τῆς ἐπαναστάσεως καί τῆς προσδοκίας τῆς κακοποιουῦ φυλῆς τῶν Ἑλλήνων εἶχον ἐξεγερθῆ καί οἱ ραγιαδες χωρίων τινῶν τοῦ ἐν τῷ σαντζακίῳ Θεσσαλονίκης κειμένου χασίου Λαγκαδᾶ καί τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ μεταλλείου Μαντεμοχωρίων, ὅταν δέ ὁ ὡς μουχασίλης τά σαντζάκια Ἰαϊδίνιου καί Σαροχάν νεμόμενος βεζύρης Μου Χατζῆ Μπαϊράμ πασᾶς, σεβάσμιος μεγιστάν, ἔξοχος στρατάρχης καί ρυθμιστής τοῦ κόσμου, εἴθε ὁ ὕψιστος νά καθιστᾶ διαρκῆς τό κλέος του, μετέβαινε πρὸς τήν Λάρισσαν μέ τήν ἐντολήν νά προσβάλῃ τούς ἐπαναστατήσαντας ραγιαδες, καθωρίσθη ὅπως κατατροπώση πρότερον τούτους ...

Ὅταν ἤδη λάβητε γνῶσιν ὅτι οἱ καιροὶ οὗτοι δέν παραβάλλονται μέ ἄλλους καιρούς, ὅτι πρέπει νά καταβάλωμεν ὅλας μας τάς δυνάμεις ὑπέρ τῆς ὑψηλῆς θρησκείας καί τῆς τιμῆς τοῦ Ἰσλαμισμού, μόλις φθάση τό παρόν φερμάνιον, μή ἀργοποροῦντες οὔτε λεπτόν οὔτε ἐν δευτερόλεπτον, νά ὀργανώσητε ἐν Θεσσαλονίκη ἀπό κοινοῦ πολύν στρατόν ὑπό ἱκανούς ἀρχηγούς. Δέν ἐπιτρέπεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀδράνεια, ἀμέλεια καί βραδύτης, οἱ διαπράττοντες δέ τοιαύτας θά τιμωρηθοῦν αὐστηρῶς. Ἐνεργήσατε ὄθεν ἀναλόγως, ἐπιδεικνύοντες ἀφοσίωσιν καί ἀποστέλλοντες τόν στρατόν τοῦτον ταχέως ὑπό τάς διαταγὰς

12. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τούς ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, ἔκδοσις Β', Θεσσαλονίκη 1950, σ. 200.

τοῦ ρηθέντος μουτεσελίμη, νά ἀναφέρητε δέ τοῦτο εἰς τήν Πύλην τῆς δόξης Μου. Σύ δέ ὁ ρηθεῖς μουτεσελίμης καί ἀρχιθυρωρός μέ τά ἐν Θεσσαλονίκη ὀργανωθέντα στρατεύματα καί τά ἐξ ἄλλων μερῶν ἀφιχθησόμενα νικηφόρα στρατεύματα νά ἐκκινήσης καί νά καταβάλης μεγίστην προσπάθειαν καί ἀφοσίωσιν, ἵνα ἐκτελέσης τά δι' ἄλλου ἀποσταλέντος ὑψηλοῦ φερμανίου Μου διαταχθέντα καί νά φοβῆσαι ὑπερβαλλόντως ἀπό ἀντίθετον ἐνέργειαν.

Διατάσσω ὅπως, μόλις φθάση τό παρόν, συμμορφωθῆτε μέ τό ἄξιον ὑποταγῆς καί συμμορφώσεως περιεχόμενον αὐτοῦ, ἀποφεύγοντες ἀντίθετον ἐνέργειαν. Ταῦτα γνωρίζοντες, νά σέβησθε τό ἱερόν σύμβολόν Μου.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τάς ἀρχάς Σεβάλ 1236 (2 Ἰουλίου 1821)». ¹³

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἐμμανουήλ Παπαῦ πνίγηκε στό αἶμα. Οἱ θηριωδίες τῶν Τούρκων μέσα στήν πόλη τοῦ Λαγκαδά ἦταν μεγάλες, γι' αὐτό καί ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὀνομάζεται «χαλασμός». Ἀπό τούς κατοίκους ἄλλοι σφάχτηκαν, ἄλλοι ἐξανδραποδίσθησαν, ἄλλοι γιά νά σωθοῦν κατέφυγαν στή Θεσσαλονίκη καί ἀπό κεῖ στή Σῦρο καί ἄλλοι μέ τή βία κατετάγησαν στό μεταγωγικό, πού ἀκολουθοῦσε τά τουρκικά στρατεύματα στήν ἐπαναστατημένη Στερεά Ἑλλάδα καί Πελοπόννησο. Τότε πυρπολήθηκε καί ὁ βυζαντινός ναός τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πού ἀνοικοδομήθηκε ἀργότερα τό 1833. Τοῦτο ἀναφέρει καί ἡ παρακάτω μαρμάρινη πλάκα, πού φυλάγεται σήμερα στήν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (εἰκ. 1).

*ΟΥΤΟΣ Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ
ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ
ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΚΕ ΚΑΙΝΙΑΣΘΗ
ΕΝ ΕΤΙ: 1833: ΜΑΡ.*

Ἡ ἡμερομηνία εἶναι σπασμένη. Οἱ διαστάσεις τῆς πλάκας εἶναι 0,42X0,42 μ.

Τό 1860, μέ τήν πρωτοβουλία τοῦ προεστοῦ Ἡλία Βινιότη καί μέ τή βοήθεια τῶν κατοίκων ἰδρύθηκε τό πρῶτο σχολεῖο. Μέ-

13. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τούς ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, ἔκδοσις Β', Θεσσαλονίκη 1950, σ. 202.

χρι τοῦ 1880 λειτούργησε ὡς μονοθέσιο, μέ ἕνα δάσκαλο. Ὑστερα, μέ τή σύσταση τοῦ Ἁγίου Θεσσαλονίκης μητροπολίτη Καλλίνικου διορίσθηκε καί διδασκάλισσα. Ἡ πρώτη πού δίδαξε ἦταν ἡ Ἑλένη Ἀπ. Συργιάννη. Ἡμέρα μέ τήν ἡμέρα ὁ ἀριθμός τῶν μαθητῶν αὐξάνει καί τό διδακτήριο δέν ἐπαρκεῖ.

Ὁ Λαγκαδιανός φιλόλογος Ἡλ. Δ. Γεωργιάδης, φοιτητής τότε τῆς φιλολογίας, δραστήριος καί ὀρμητικός νέος, παίρνει τήν

Εἰκ. 1. Ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Λαγκαδᾶ

πρωτοβουλία τῆς ἴδρυσης μιᾶς ἀδελφότητος μέ σκοπούς ἐθνικούς καί μορφωτικούς. Μέλημά της νά ἀνεγείρει καί διδακτήριο συγχρονισμένο καί ἀνάλογο μέ τίς ἀνάγκες τῆς Κοινότητος. Τόν φλογερό πατριώτη Γεωργιάδη τόν συμπαραστέκονται οἱ διδάσκαλοι τῆς Κοινότητος Ξενοφῶν Δημητρίου καί Ἰωάννης Καζαντζῆς, ὁ ἱερέας Γρηγόριος καί ὁ ἔφορος τοῦ Σχολείου Ἁθ. Ἡλίας. Τήν πρώτη Κυριακή τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1892¹⁴ στό διδακτήριο

14. Ἡλία Δ. Γεωργιάδη (δ.φ.), Ἄνθεμοῦς (Λαγκαδᾶς). «Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον», ἔτος Γ' (1910), σ. 318-323.

του Σχολείου ύστερα από συζήτηση και έγκριση του κανονισμού ιδρύθηκε η αδελφότητα «Φιλοπρόοδος» με αριθμό μελών 160. Τά 110 μέλη ήταν από την Κοινότητα του Λαγκαδά και τά υπόλοιπα 50 πρόκριτοι από τά γύρω χωριά. Οί σκοποί της αδελφότητας έθνικοί και μορφωτικοί.

Τό πρώτο Διοικητικό της Συμβούλιο αποτέλέσθηκε ως εξής:

1. Δημ. Κωνσταντίλας, Πρόεδρος
2. Νικόλαος Βινιότης, Άντιπρόεδρος
3. Ήλίας Γεωργιάδης, Γραμματεύς
4. Δημ. Γεωργίου, Σύμβουλος
5. Άθ. Ήλίας, Σύμβουλος
6. Νικόλαος Δεμερτζής, Σύμβουλος
7. Θεόδωρος Καραγιάννης, Σύμβουλος
8. Γ. Δήμου, Ταμίας.

Ή αδελφότητα έργασθηκε και μόχθησε για τον Έλληνισμό και για τά σχολεία. Οί Τουρκοί όμως υποψιάσθηκαν τούς σκοπούς

Εικ. 2. Τό πρώτο διδακτήριο του Λαγκαδά

της και τό 1904 τή διέλυσαν. Ο πρόεδρος της ιατρός Άθ. Λίγδας και τό δωδεκαμελές συμβούλιό της ρίχθηκαν στις σκοτεινές και ύγρές φυλακές του Λαγκαδά. Άποφυλακίστηκαν ύστερα από πολλές ενέργειες και θυσίες των κατοίκων. Ο σπόρος όμως της αδελφότητας δέν πηγε χαμένος. Ή ιδέα της ίδρυσης μεγάλου

διδασκηρίου πραγματοποιήθηκε χάρη στό ἐθνικό συναίσθημα καί στό φιλόμυσο τῶν κατοίκων. Τό 1911 μπήκε ὁ θεμέλιος λίθος μέ σχέδιο τοῦ ἀρχιτέκτονα Παιονίδου καί στίς 26 Ὀκτωβρίου 1912, πού ἀπελευθερώθηκε ὁ Λαγκαδάς ἀπό τόν τουρκικό ζυγό, ὑψωνόταν καί τό διώροφο διδασκῆριο, πού καί σήμερα ἀκόμη κοσμεῖ τήν πόλη (εἰκ. 2).

Ὁ Μακεδονικός ἀγώνας ἔχει ἀρχίσει. Τό μήνυμα τῆς ἐλευθερίας διατρέχει ὅλη τή Μακεδονία. Ἦλθε ἡ ὥρα νά σπάσουν οἱ σκλαβωμένοι τίς βαρειές ἀλυσίδες τῆς σκλαβιάς. Τόν ἴδιο χρόνο πού διαλύεται ἡ ἀδελφότητα «Φιλοπρόοδος» ξεπηδάει ἡ ὀργάνωση «Ἀναγέννηση». Ἀπό τή στάχτη ὁ φοίνικας. Τήν πρωτοβουλία τήν ἔχει καί πάλι ὁ φλογερός πατριώτης καθηγητής Ἡλίας Δ. Γεωργιάδης. Κρίμα πού δέν εἶχαν ὅλες οἱ Κοινότητες τῆς Ἑλλάδας καί ἀπό ἕναν καθηγητή Γεωργιάδη. Σκοπός τῆς «Ἀναγέννησης» φαινομενικά μέν εἶναι ἡ προστασία καί ἡ ἐνίσχυση τῶν φτωχῶν Χριστιανῶν καί Μωαμεθανῶν, οὐσιαστικά δέ ἡ ὀργάνωση καί ἡ ἐνίσχυση τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα στήν ἐπαρχία Λαγκαδά. Σημαίνοντα διοικητικά στελέχη ἀπό τόν Λαγκαδά στην «Ἀναγέννηση» ἦταν οἱ: 1) Χρῖστος Δρεμλῆς, 2) Μιχαήλ Βοσνακίδης, 3) Ἀστέριος Οἰκονόμου, 4) Γεώργιος Σαραντόπουλος.

Τό βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ Λαγκαδάς, ἐπειδή εἶναι κοντά στήν Θεσσαλονίκη, ἔχει συνδεθῆ περισσότερο μέ τήν ἱστορία τῆς μαρτυρικῆς αὐτῆς πόλης καί ἔτσι δέν ἀνέπτυξε ἀξιόλογη δική του ἱστορία. Ἄλλωστε καί οἱ Τοῦρκοι τόν εἶχαν ὑπαγάγει στό σαντζάκι τῆς Θεσσαλονίκης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

I. Ὑλική ζωή

A) Λαϊκή ἀρχιτεκτονική

Ὁ Λαγκαδάς ἔχει μιά ἀποκλειστικά δική του ἀρχιτεκτονική, πού διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τήν ἀρχιτεκτονική τῶν ἄλλων Μακεδονικῶν πόλεων. Τόν ἀρχιτεκτονικό χαρακτήρα τοῦ Λαγκαδά δέν θά τόν βροῦμε στίς ἄλλες Μακεδονικές πόλεις.

Ἡ λαϊκή ἀρχιτεκτονική τοῦ Λαγκαδά ἔχει ἀκριβῆ γνώση τῶν οἰκιστικῶν ἀναγκῶν. Γνωρίζει τήν τεχνική τῆς δομῆς. Χρησιμοποιεῖ κατά τόν καλύτερο τρόπο τά μέσα πού διαθέτει. Σέβεται τήν παράδοση πού τῆς κληροδοτήθηκε ἀκόμα καί μέσα στό πνεῦμα τῆς ἐξέλιξης πού δέν τό ἀποδιώχνει. Δέχεται τίς ἐπεμβάσεις τῶν κοινωνικῶν καί ἐθνικῶν παραγόντων, ὅπως εἶναι ὁ πόθος γιά μιά καλύτερη ζωή καί παλαιότερα ὁ πόθος γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας.

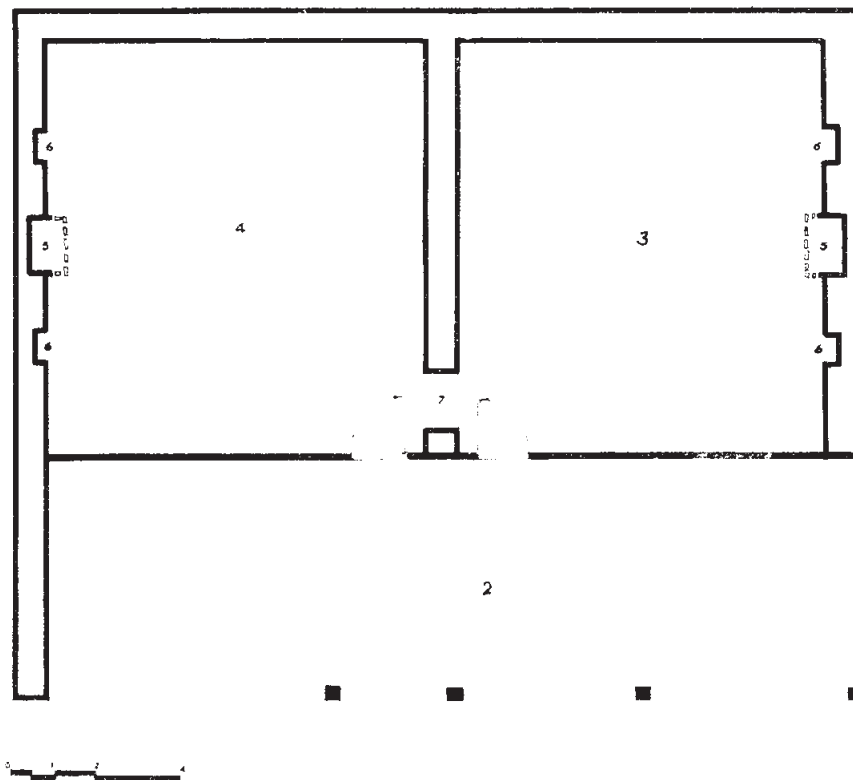
Ἡ λαϊκή ἀρχιτεκτονική τοῦ Λαγκαδά εἶναι προσκολλημένη στό πατρικό χῶμα καί στό φυσικό τοπίο. Τά σχέδια τῶν σπιτιῶν εἶναι ἀπλά. Οἱ διαστάσεις καί τό σχῆμα ἐξυπηρετοῦν ἀπόλυτα τίς ἀνάγκες. Τίποτε τό περιττό δέν τά βαραίνει στό ἐσωτερικό καί στό ἐξωτερικό τους. Τά σπίτια τοῦ Λαγκαδά εἶναι ὀργανικά δεμένα μέ τό δρόμο καί μέ τήν αὐλή.

Στόν Λαγκαδά ἔχουμε τρεῖς τύπους σπιτιῶν. Ὁ ἕνας τύπος, τό ἰσόγειο, μονόπατο, εἶναι ἀπλός καί πολύ λαϊκός. Ἀρχαῖος μέ τίς ρίζες του στήν ἀρχαία ἐλληνική κατοικία. Εἶναι τό πλατυμέτωπο πλιθόχτιστο ἀγροτικό σπίτι, πού ἀμφιβάλλω ἂν τό βρίσκουμε ἄλλοῦ τόσο καθαρά. Ὁ Στίλπων Κυριακίδης λέει ὅτι οἱ μορφές τῶν κατοικιῶν, πού διασώζονται, συνδέονται μέ τίς κατοικίες τῆς Τουρκοκρατίας, αὐτές πάλι μέ τίς κατοικίες τοῦ Βυζαντίου καί ἔτσι, σέ μιά ἀδιάσπαστη σειρά ἀλληλουχίας, φθάνομε καί στήν ἀπώτατη ἀρχαιότητα.

Ὁ δεύτερος τύπος εἶναι μονόπατος, ὑπερυψωμένος μέ ὑπόγειο καί ὁ τρίτος τύπος, ὁ μονώροφος, εἶναι ὁ πῖο ἐπίσημος καί ὁ πῖο συμμετρικός. Προῆλθε ἀπό τόν λαϊκό, τόν ἀρχαῖο τύπο, γιά νά θεραπεύση τίς ἀνάγκες πού δημιούργησε ἡ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς καί ἡ ἐξελικτική πορεία τῆς κοινωνίας. Τό σπίτι στόν Λαγκαδά λέγεται *μπινιάς*.

1. Ὁ λαϊκός τύπος, τό *ισόγειο σπίτι*.

Τά σπίτια τοῦ λαϊκοῦ τύπου εἶναι *ισόγεια*, στενόμακτρα, ὀρθογώνια. Εἶναι χαμηλά καί ἔχουν μπροστά σ' ὄλο τό μήκος

Πίν. 1. Κάτοψη μονώροφου σπιτιοῦ

1. Αὐλή	3. Μουσαφίρ' οὐντάς	5. Οὐτζιάκ' (τζάκι)
2. Χαγιάτ'	4. Οὐντάς	6. Καλουχρίδης (παραθύρες)
		7. Παραπόρτ'

τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς ἡμιὑπαίθριο ὑπόστυλο χῶρο, πού λέγεται *χαγιάτ'*.

Τό «χαγιάτ'», ὅπως εἶναι γνωστό, εἶναι ὁ χαμαίγαιος καί ἀνώγειος ἡλιακός τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ σπιτιοῦ.

Ἡ στέγη εἶναι δίριχτη ἀπλή καί μέ μικρή κλίση.¹ Κατεβαίνει τόσο χαμηλά, πού πρέπει νά σκύψη κανεῖς γιά νά μπῆ στό «χαγιατ».

Τό ισόγειο σπίτι ἔχει μόνον δύο δωμάτια. Τό ἓνα λέγεται *μουσαφίρ οὐντάς* καί εἶναι γιά τήν ὑποδοχή καί τό ἄλλο *οὐντάς* (πίν. 1).² Τά δύο δωμάτια ἐπικοινωνοῦν μέ τό *παραπόρτ*, πόρτα μικρή πού ἔχει ὕψος 0,60 καί πλάτος 0,45 μ.

Ἀργότερα οἱ διάφορες ἀνάγκες, τό μεγάλωμα τῆς οικογένειας, ὁ πόθος γιά καλύτερη ζωή, δημιούργησαν πρόβλημα χώρου. Ἔτσι τά δύο ἀκρινά τμήματα τοῦ «χαγιατιοῦ» χωρίστηκαν μέ *τσιατμᾶ* σέ δύο μικρά δωμάτια, πού λέγονται *οὐντούδια*. Τώρα τό σπίτι πῆρε τό σχῆμα Π. «Τσιατμᾶς» λέγεται στόν Λαγκαδά τό χώρισμα μέ καλαμωτή καί *μπαδατί* λέγεται τό χώρισμα μέ πῆχες.

Τό «χαγιατ» περιορίστηκε τώρα μόνον στή μέση (εἰκ. 3).

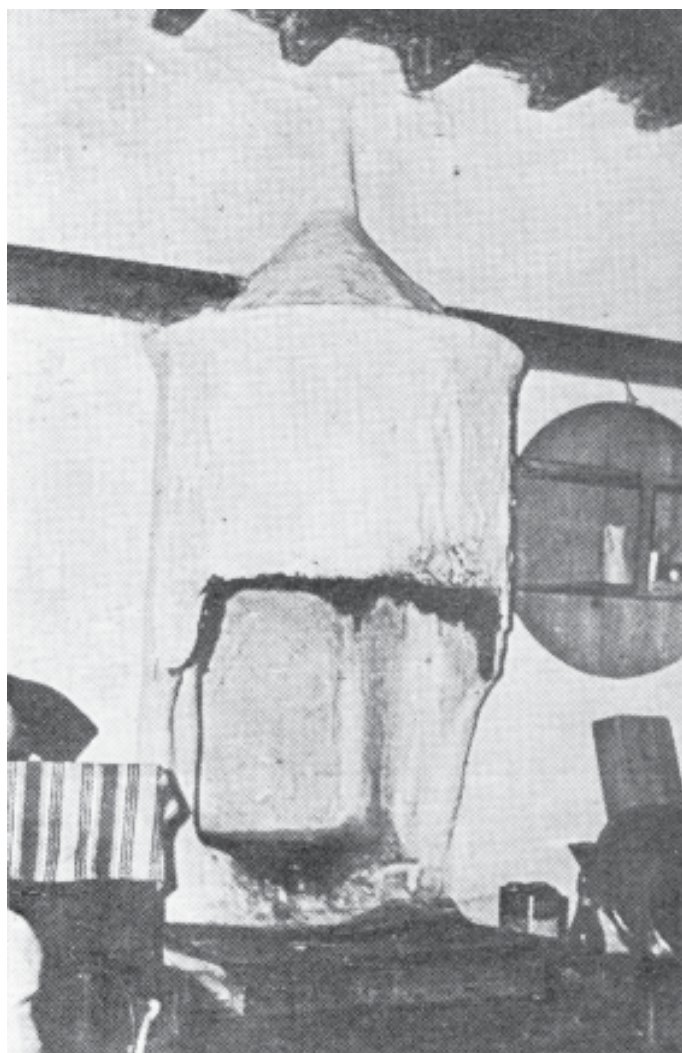
Εἰκ. 3. Τύπος λαϊκοῦ σπιτιοῦ μέ τό «χαγιατ» στή μέση

Τά ισόγεια εἶναι κτισμένα μέ κροκάλες πού κατεβάζει τό ποτάμι, ὁ Μπογδάνας, ἤ μέ *κιρπίτσια* (πλίθρες). Οἱ τοῖχοι ἔχουν πάχος 0,60-0,80 μ. καί δένονται μέ *ζῆνάρια* (ξύλοδεσμούς), πού εἶναι δέντρινοι ἤ ἀπό *καραγάτσια* (*φτελιάδια*). Τό πάτωμα στά

1. Νίκου Β. Κοσμᾶ, Τό Ἠπειρωτικό λαϊκό σπίτι. «Ἠπειρωτική Ἑστία», τ. Ε (1956), σ. 713 κέ.

2. Γ.Α. Μέγα, Ἡ Ἑλληνική Οἰκία, Ἀθήναι 1949.

ισόγεια είναι χωματένιο, από πατημένη λάσπη. Οί πόρτες είναι μικρές και πρέπει να σκύψης για να περάσης. Τά πολύ παλιά ισόγεια δεν είχαν παράθυρα, για λόγους ασφαλείας. Φωτίζονταν με φεγγίτες, πού ήταν υπερυψωμένοι από τη στέγη (εικ. 3). Οί φεγγίτες αυτοί δίνουν μια ξεχωριστή όμορφιά στο ισόγειο σπίτι. Παράθυρα ανοίχτηκαν αργότερα, όταν επικράτησε μεγαλύτερη ασφάλεια και περιορίστηκαν οί κίνδυνοι από τίς ληστρικές επιδρομές. Σε κάθε δωμάτιο υπάρχει τό ουτζιάκ³, ή γωνιά πού καίει ή φωτιά, και τό μπαχίρ,³ μουχαρής κυκλικός (εικ. 4) πάνω

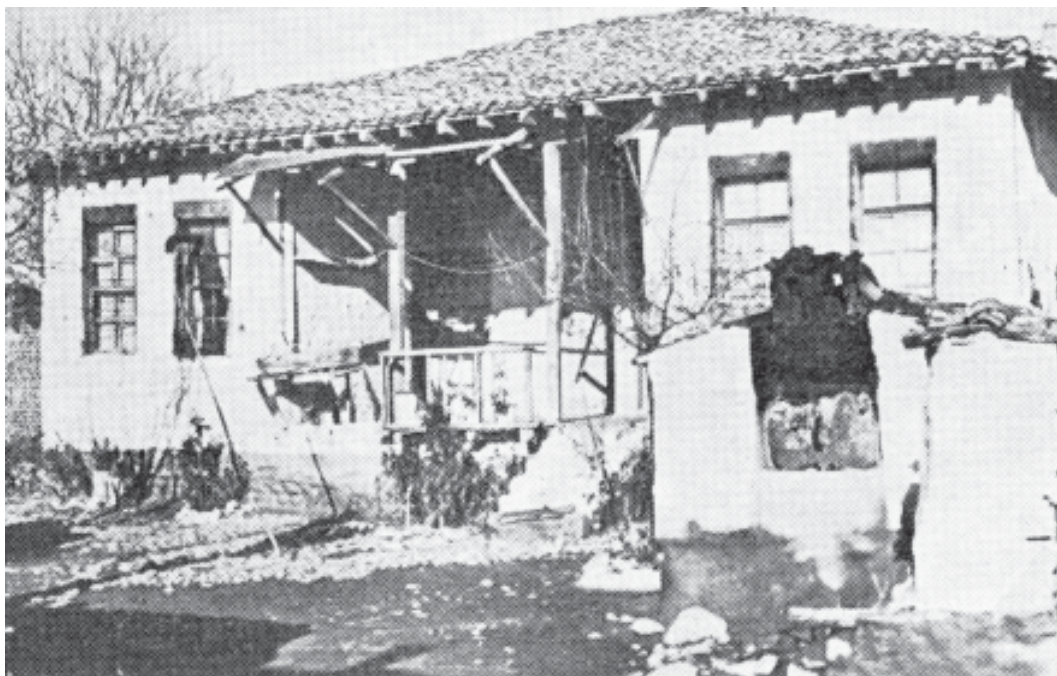
Εικ. 4. Τό ουτζιάκ³, μέ τό μπαχίρ

3. Σ. Α. Τοκάριοφ, Έθνολογικές παρατηρήσεις στις Βαλκανικές χώρες. Στο περιοδικό «Σοβιετική Έθνογραφία» 1946, αριθμ. 2, βλ. μετάφραση στο περιοδικό «Μόρφωση», Αθήνα, χρόνος Β', τόμ. Γ', αριθμ. φύλ. 3 της 25 Δεκεμβρίου 1946, σ. 125-132.

ἀπό τή φωτιά πού μαζεύει τόν καπνό καί τόν βγάξει ἔξω ἀπό τόν μπατζιά (καπνοδόχο) (εἰκ. 6 καί 8). Ἀριστερά καί δεξιά στό «οὐτζιάκ» εἶναι δύο παραθύρες, πού τίς λένε *καλουχρίδισ*. Στόν «οὐντά» ἢ στήν ἀχυρώνα εἶναι τά *χαμπάρια*, ἀμπάρια πού ἀποθηκεύουν τά γενήματα (σιτάρι, καλαμπόκι, σίκαλη, βρώμη, σουσάμι, κεχρί, βαμβάκι, κολοκύθια).

Τό πρῶτο βασικό κοινό γνώρισμα τοῦ Λαγκαδιανοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἡ ἀύλη. Ἡ ἀύλη εἶναι τόσο δεμένη μέ τό σπίτι, ὥστε ν' ἀποτελῇ βασικό λειτουργικό χῶρο του.

Στήν ἀύλη ὑπάρχει τό *ἀχούρ*³ πού σταυλίζουν τά γελάδια καί τό ἄλογο. Ἐπίσης ὑπάρχουν ἡ *ἀχυρώνα*, τό *πατητήρ*³, πού πατοῦν τά σταφύλια, ὁ *φουῦρνος*, τό *κουμάσ*³ (κοτέτσι), ἡ *χρεία*

Εἰκ. 5. Διακρίνεται τό «γκαλντερίμ», τό λιθοστρωμένο τμήμα τῆς ἀύλης

(ἀποχωρητήριο), τό *μπ'γάδ*³, τά *χαγιάτια*, πού βάζουν τά πουρνάρια καί τά τσάκνα γιά τή φωτιά, καί ἡ *πουγιάτα*. «Πουγιάτα» λένε ἕνα μέρος τῆς ἀύλης μέ παλούκια στά ὁποῖα δένουν τά ζῶα τό καλοκαίρι. Ἐπίσης σέ μιά ἄκρη τῆς ἀύλης ἔχουν καί τό κάρο.

Ἡ ἀύλη εἶναι περιφραγμένη ἀπό τοίχους στίς πλευρές πού δέν ὀρίζει τό σπίτι. Ἐνα μέρος τῆς ἀύλης, μπροστά στό «χαγιάτ», στρώνεται μέ μικρές κροκάλες ἀπό τόν Μπογδάνα, γιά νά μή γεμίξη μέ λάσπες τό σπίτι.⁴ Τό λιθοστρωμένο τμήμα λέγεται

4. Ν. Κ. Μουτσοπούλου, Ἡ λαϊκή ἀρχιτεκτονική τῆς Φλώρινας. «Ἡώς», ἔτος 5ον (1962), σ. 83-98.

γκαλντερίμ (εἰκ. 5).

Τό «γκαλντερίμ» ὀφείλεται στίς κλιματολογικές συνθήκες. Ὁ Λαγκαδάς ἔχει ὑγρό κλίμα καί μέ τίς βροχές τό χειμῶνα τό ἔδαφος λασπώνει καί δυσκολεύεται ἡ ἐπικοινωνία μέ τήν αὐλή. Ἀποτελεῖ ὅμως καί συνέχεια τῆς ἐλληνιστικῆς παράδοσης πού βρίσκουμε στά Μακεδονικά ἀνάκτορα τῆς Πέλλας καί τῆς Βεργίνας. Τό στρώσιμο τῆς αὐλῆς τό ἀπαντοῦμε καί σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Στήν Ἡπειρο ἡ αὐλή στρώνεται μέ τετράγωνες πλάκες καί στά νησιά μέ βότσαλα.

Στό μονόπατο ἰσόγειο Λαγκαδιανό σπίτι βρίσκουμε τό πανάρχαιο, ἀπλό κύτταρο τοῦ πλατυμέτωπου πλιθόχτιστου ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ μέ τή δίριχτη στέγη καί τό προστώο (χαγιάτ'), πού τά ἀκρινά του τμήματα, ὅταν παρουσιάστηκαν ἀνάγκες, ἔγιναν δωμάτια καί ἔτσι τό σπίτι πῆρε τό σχῆμα Π. Ἴσως πρῶτα νά ἔγινε δωμάτιο τό ἕνα του τμήμα, ὅποτε θά εἶχε τό σχῆμα Γ, καί μετά νά χωρίστηκε καί τό ἄλλο τμήμα. Πάντως μονόπατο σέ σχῆμα Γ δέν βρήκαμε. Ἀμφιβάλλω ἂν βρίσκουμε ἄλλοῦ τόσο καθαρά τά μορφολογικά στοιχεῖα τοῦ πλατυμέτωπου πλιθόχτιστου ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ, ὅσο στό μονόπατο Λαγκαδιανό σπίτι.

2. Ὁ δεύτερος τύπος σπιτιοῦ, ὁ μονώροφος

Τά μονώροφα σπίτια τά δημιούργησαν οἱ διάφορες ἀνάγκες. Τό μέγλωμα τῆς οἰκογένειας, ἡ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς καί τῆς κοινωνίας καί ὁ ἀστικός χαρακτήρας πού πῆρε ὁ Λαγκαδάς στήν πορεία του. Ξεκίνησε ἀπό ἀγροτικός συνοικισμός καί στήν πορεία του ἀπόχτησε καί ἀστικό χρῶμα, γιατί ἀναπτύχθηκε σέ κέντρο εὐφορώτατης περιοχῆς.

Πάνω τώρα στόν παλιό τύπο σπιτιοῦ, στό ἰσόγειο πρόσθεσαν καί ἕναν ὄροφο. Ὁ ἡμιὑπαίθριος ὑπόστυλος χώρος τοῦ ἰσογείου λέγεται «χαγιάτ'» καί τοῦ ὀρόφου ἀνώι. Τό «ἀνώι» εἶναι τά *ταβλάτα* τοῦ βυζαντινοῦ σπιτιοῦ καί τό *δρύφρακτο* τῆς ἀρχαιότητος πού φορολόγησε ὁ Ἴππαρχος. Τό ἰσόγειο τώρα παίρνει φρουριακό χαρακτήρα. Ὅπως καί στό μονόπατο, ἔτσι καί τώρα δέν ἔχει ἀνοίγματα, παράθυρα, γιά λόγους ἀσφαλείας. Ὁ φωτισμός γίνεται ἀπό τό «χαγιάτ'». Τά δωμάτια τοῦ ἰσογείου λέγονται *κατώια* καί ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους μέ τό «παραπόρτ'» (εἰκ. 9). Μέ «παραπόρτ'» ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους καί οἱ αὐλές.

Τά «κατώια», τό ἰσόγειο καί τό «χαγιάτ'» ἔχουν πάτωμα

χωματένιο από πατημένη λάσπη. Τά δωμάτια στόν ὄροφο λέγονται «μουσαφίρ οὐντάς», «οὐντάς» καί «τσιακμάς», καί ἔχουν προσπέλαση ἀπό τό ἄνω πού ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο. Ἐδῶ στό ἄνω καταλήγει καί τό κλιμακοστάσιο. Ἡ σκάλα εἶναι ξύλινη καί ἐλαφριά καί εἶναι μέσα στό «χαγιάτ». Ὁ «τσιακμάς», πού ἄλλοῦ λέγεται *σαχνισί*, προεξέχει ἀπό τό ἰσόγειο καί ἀντιστηρίζεται μέ κοιλόκυρτα *πουδαρκά* (πρόμοχθοι). Ὁ «τσιακμάς» εἶναι πάντα πρὸς τό δρόμο καί ἔχει τέσσερα παράθυρα γιά νά τόν ἐλέγχει σέ ἄρκετό βάθος. Ὁ «τσιακμάς» λέγεται καί *σουφά-οὐντάς*, γιατί ἀνεβαίνει κανεῖς ἀπό μέσα ἓνα σκαλοπάτι. Στόν

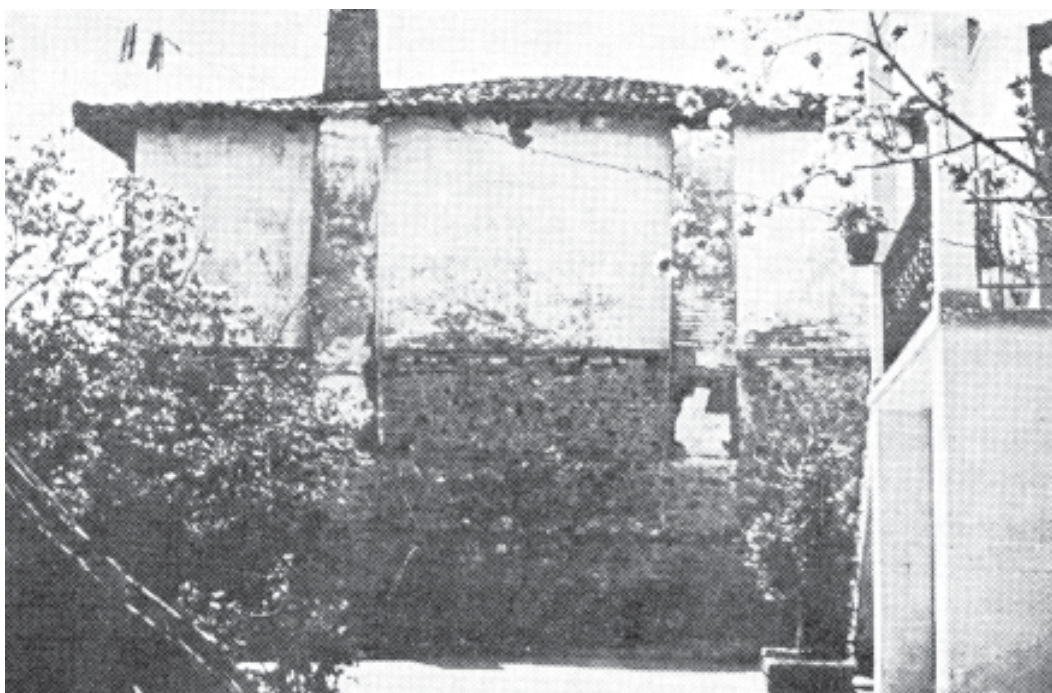
Εἰκ. 6. Μονώροφο σπίτι I. καί A. Ντόγκα. Ἀνατολική πλευρά

«τσιακμά» ἀναπαύονται, βλέπουν στό δρόμο καί κοιμίζονται καί τοὺς ξένους. Ὁ «τσιακμάς» εἶναι ὀλοφώτιστος, γιατί εἶναι δωμάτιο ἀνάπαυσης καί ἄνεσης. Πρέπει νά δημιουργεῖ εὐχάριστα συναισθήματα στὸν νοικοκύρη καί στοὺς μουσαφίραίους του. Ὁ «μουσαφίρ οὐντάς» ἔχει στὶς δύο πλευρές *πουλίτσες*, *ράφια* πού βάζουν τὰ ψωμιά καί τὰ μαγειρικά σκεύη. Ὁ «μουσαφίρ οὐντάς» καί ὁ «οὐντάς» ἔχουν «οὐτζάκια». Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ ἰσογείου εἶναι μέ κροκάλες πού δένονται μέ «ζῆνάρια» καί ἔχουν πάχος 0,80 μ. (εἰκ. 6 καί 8).

Ὡς συνδετικό κονίαμα στὸν τοῖχο χρησιμοποιεῖται τό χῶμα τῆς ἐκσκαφῆς. Ὁ ἀσβέστης χρησιμοποιεῖται στὶς ἐσωτερικὲς καί

Είκ. 7. Μονώροφο σπίτι I. και Α. Ντόγκα. Δυτική πλευρά και πρόσοψη

Είκ. 8. Μονώροφο σπίτι I. και Α. Ντόγκα. Βόρεια πλευρά

έξωτερικές έπιχρίσεις και κυρίως στ' «άνωια». Οί έξωτερικοί τοίχοι του όρόφου είναι έλαφροί μέ «μπαδατί» (μπαγδατί) (είκ. 6, 7 και 8).

Τό άνωί φράσσεται μπροστά μέ τά παρμάκια (κάγκελα) (είκ. 7 και 10).

Οί στύλοι του άνωιου, πού είναι ξύλινοι, είναι ντυμένοι μέ σανίδες, για νά προφυλάσσονται άπό τίς καιρικές έπιδράσεις.

Είκ. 9. Η μισανοιγμένη πόρτα είναι τό παραπόρτ'

Τό άνωί κλείνει τή νύχτα στό άνοιγμα τής σκάλας μέ τή γκλαβανή. Σέ μία άκρη του άνωιου, πάνω άπό τά «παρμάκια», είναι ό νεροχύτης. Οί ήμιυπαίθριοι ύπόστυλοι χώροι, τά «χαγιάτια» και τά «άνωια», είναι στραμμένοι πάντα πρός τήν άνατολή και τή μεσημβρία.

Τό ισόγειο διαχωρίζεται άπό τόν όροφο μέ ένα όριζόντιο χονδρό σανίδι, πού προφυλάγει τίς άκρες των δοκαριών του πατώματος. Οί γωνίες του όρόφου ντύνονται μέ σανίδες που στό ύψος των παραθύρων άπολήγουν σέ γωνιόκρανα. Έτσι, δίνουν τήν ψευδαίσθηση κιονίσκων μέ κιονόκρανα (είκ. 11).

Οί μεσότοιχοι στό άνωί είναι φτιαγμένοι μέ «μπαδατί», όπως και οί έξωτερικοί του τοίχοι.

Τά πατώματα. Άπάνω στίς γριντιές, πού έχουν περίπου τετράγωνη διατομή και πατούν στους έξωτερικούς πέτρινους τοί-

χους του ισόγειου, καρφώνεται απ' ευθείας τό χοντρό σανίδωμα, σχηματίζοντας έτσι τό δάπεδο και τήν ὀροφή.

Οἱ πόρτες και τά παράθυρα. Οἱ πόρτες και τά παράθυρα ἔχουν ξύλινα πλαίσια, ὅπως σ' ὅλα τά Μακεδονικά σπίτια. Τά παράθυρα, γιά νά προστατεύονται, φράζονται μέ ἀπλές σιδεριές,

Εἰκ. 10. Μονώροφο σπίτι Κ. Ζλατάνου. Πρόσοψη. Διακρίνονται τά «παρμάκια» (κάγκελα) και ἡ «ἀστριχιά» (ἀστρέχα) μέ τό σκαλιστό «περβάζ».

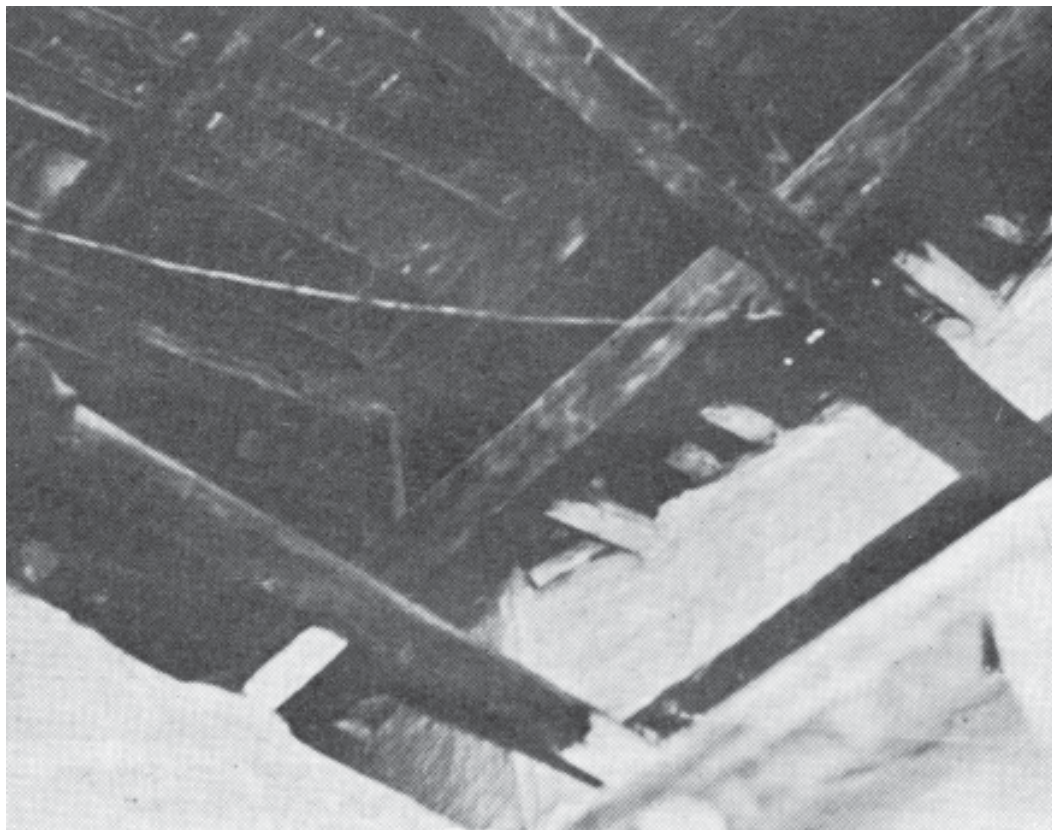
Εἰκ. 11. Ἐξωτερική γωνία τοῦ ἄνω ὀρόφου μέ ψευδοκιονίσκο

κυλινδρικές, πού τοποθετοῦνται ὀριζόντια. Ἡ κάσα τους στούς μέν ἐξωτερικούς τοίχους ἐντοιχίζεται, στόν δέ «τσιακμά» προσαρμόζεται στόν ξύλινο σκελετό.

Ἡ στέγη. Ἡ στέγη εἶναι τετράριχτη και ἡ κατασκευή της ἀπλή. Οἱ παράλληλοι τοῖχοι συνδέονται μέ ζευκτά (γριντιές). Ἀπάνω στά ζευκτά πατοῦν οἱ τεγίδες και ἀπό πάνω οἱ ἐπιτεγίδες. Πάνω στίς ἐπιτεγίδες ἀπλώνεται ἡ καλαμωτή. Ἀπάνω στήν καλαμωτή ἡ λάσπη και πάνω ἀπό τή λάσπη τά κεραμίδια.

Οἱ τεγίδες ἐξέχουν ἀπό τόν τοῖχο 0,50 μ. και στίς προσόψεις καλύπτονται ἀπό τό πλάι μέ τό «περβάζ». Στίς ἄλλες ὁμως πλευρές

μένουν ἀκάλυπτες. Ἡ ἀστρέχα τῆς στέγης, πού λέγεται *ἀστριχιά*, ἀπό τό κάτω μέρος καί ἀπό τό πλάι στίς προσόψεις εἶναι ντυμένη μέ σανίδια, γιά νά προφυλάσσονται οἱ ἄκρες τῶν δοκαριῶν τῆς στέγης ἀπό τίς καιρικές ἐπιδράσεις. Ἡ σανίδα ἀπό τό πλάι καταλήγει σέ σκαλιστό χτένι πού λέγεται «περβάζ» (εἰκ. 10). Ἡ ἀστρέχα γέρνει, γιά νά προφυλάγει τούς τοίχους καί τά θεμέλια

Εἰκ. 12. Ἐσωτερική ἀποψη τῆς στέγης

τοῦ σπιτιοῦ ἀπό τά σταλάγματα, καί καθῶς τό γυροφέρνει τοῦ δίνει μιά ξεχωριστή ὁμορφιά.

Ἡ κλίση τῆς στέγης εἶναι μικρή, 20⁰-25⁰, ὅπως σ' ὅλα σχεδόν τά λαϊκά σπίτια τῆς Ἑλλάδος.

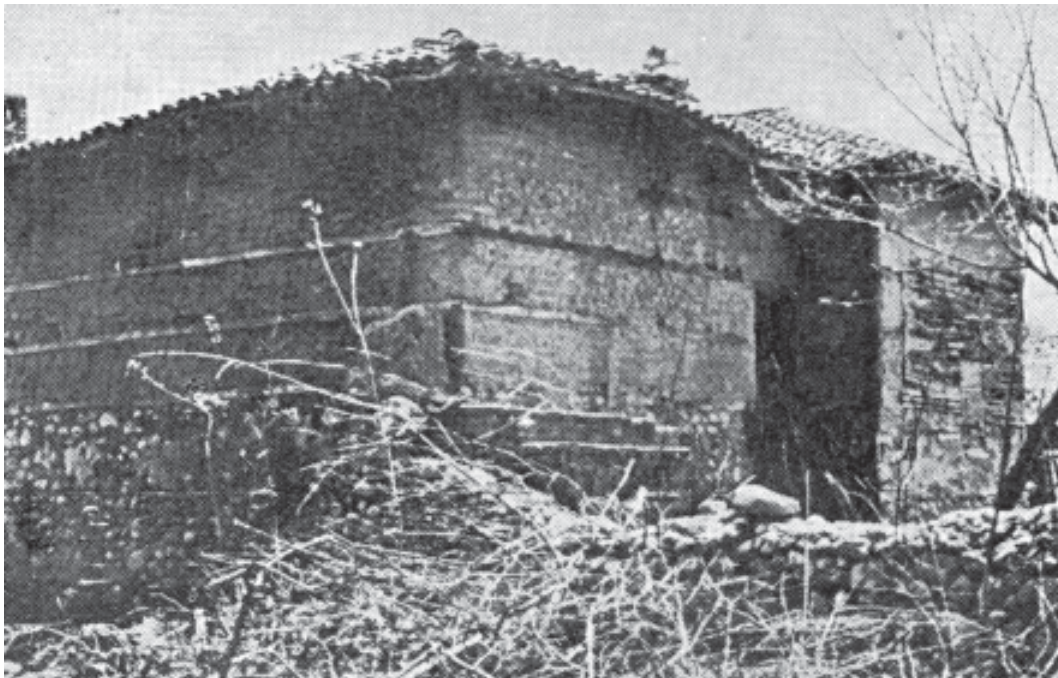
Μιά ιδιαίτερη ὁμορφιά καί χάρη παίρνει τό σπίτι μέ τούς διπλούς «μπατζιάδες» (καπνοδόχους) πού κυριαρχοῦν στή μορφή τῆς στέγης. Οἱ «μπατζιάδες» εἶναι ψηλοί ὡς 2 μέτρα καί συνήθως τετράγωνοι (εἰκ. 6 καί 8).

Ὁ «μπουχαρής» κατά τό ἥμισυ προεξέχει τοῦ κύριου ὄγκου τοῦ σπιτιοῦ. Φτιάχνεται μέ πήχεις καί ἐξωτερικά σοβαντίζεται μέ ἀσβεστοκονίαμα (εἰκ. 6 καί 8).

Διακόσμηση. Πλούσια καί ἄφθονη ἐξωτερική διακόσμηση

Είκ. 13. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Πρόσοψη

Είκ. 14. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Δυτική πλευρά

Είκ. 15. Σπίτι Μύρβαλη. Βόρεια πλευρά

Είκ. 16. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Ανατολική πλευρά

δέν ἔχομε στό Λαγκαδιανό σπίτι. Τά μόνα διακοσμητικά στοιχεῖα εἶναι τό «περβάζ» τῆς ἀστρέχας καί τά «παρμάκια» (κάγκελα) στό ἄνω. Ἐπίσης καί κτητορικές ἐπιγραφές πού νά πλαισιώνονται μέ ἀνάλογη διακόσμηση δέν συναντοῦμε.

Ἐσωτερικός χώρος. Ὁ ἐσωτερικός χώρος τοῦ Λαγκαδιανοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἀπλός, πολύ ἀπλός. Διαμορφώνεται ἀνάλογα μέ τά οἰκονομικά μέσα. Δέν βαρύνεται μέ βαρειά ξυλόγλυπτη διακόσμηση οὔτε καί μέ ζωγραφική, ὅπως τό Σιατιστινόν, τό Κοζανίτικο καί τό Καστοριανόν ἀρχοντικό. Τά σχέδια τῶν ξυλόγλυπτων εἶναι γεωμετρικά σχήματα ἢ παριστάνουν ἄνθη, πουλιά, κλιματσίδες. Τά ξυλόγλυπτα εἶναι στά πλαίσια τῶν παραθύρων, στίς πόρτες, στό «περβάζ» τῆς ἀστρέχας, στά «παρμάκια» (κάγκελα), στά νταβάνια, στίς μουσάντρες, στά ἐντοιχισμένα ντουλάπια καί στίς πουλίτσες.

Τό μονώροφο Λαγκαδιανόν σπίτι εἶναι τό ἴδιο τό μονόπατο μέ τούς χώρους τοῦ ἰσογείου νά ἐπαναλαμβάνονται καί στόν ὄροφο. Μέ τή διαφορὰ ὅτι οἱ διαστάσεις τοῦ σπιτιοῦ εἶναι μεγαλύτερες καί ἔτσι οἱ χώροι, «ὄντάδες» καί «χαγιάτια», εἶναι εὐρύχωροι. Ἐδῶ τώρα προβάλλουν οἱ «τσιακμάδες» (σαχνισιά), ἡ τετράριχτη στέγη μέ τήν «ἀστριχιά» νά γυροφέρνει τό σπίτι μεγαλόπρεπα, ἔχοντας ριχτά τό σκαλιστό «περβάζ». Οἱ ψηλόκορμοι «μπατζιάδες» (καπνοδόχοι) καί ἡ σκάλα στό «χαγιάτ» τοῦ ἰσογείου πού ὀδηγεῖ στόν ὄροφο.

3. Ὁ ἐνδιάμεσος τύπος σπιτιοῦ

Ἡ ὑγρασία τοῦ κλίματος ἐπέβαλε ἕναν ἐνδιάμεσο τύπο λαϊκοῦ σπιτιοῦ (εἰκ. 13, 14, 15 καί 16), πού εἶναι ἀνυψωμένο ἀπό τήν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους μέ ἕξ σκαλοπάτια καί ἔχει μικρό ὑπόγειο. Ὁ «μουσαφίρ οὐντάς» καί ὁ «οὐντάς» ἔχουν παράθυρα καί πρός τό «χαγιάτ».

4. Χτίστες - Ὑλικά

Οἱ χτίστες πού ἔχτιζαν στόν Λαγκαδά ἦταν Ἕλληνες ἀπό τήν Βόρειο Ἡπειρο. Ἔρχονταν τήν ἀνοιξη καί ἔφευγαν μετά τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Σήμερα ζεῖ στόν Λαγκαδά ὁ μαστρο-Τριαντάφυλλος πού κατάγεται ἀπό τή Βόρειο Ἡπειρο. Ἀναφέρουμε τήν προέλευση τῶν συντεχνιῶν, γιατί ἡ σημασία τους στή λαϊκή ἀρχιτεκτονική εἶναι μεγάλη. Ἔχτιζαν σύμφωνα μέ τίς

συνήθειες τοῦ κάθε τόπου, μέ τά ὑλικά πού ἔβρισκαν, μέ τίς ἐπιθυμίες τοῦ νοικοκύρη καί τέλος πρόσθεταν καί τίς δικές τους ἀντιλήψεις.

Τά ὑλικά γιά τήν κατασκευή τῶν σπιτιῶν τά ἔβρισκαν ἐπί τόπου. Τίς κροκάλες ἀπό τό Μπογδάνα καί τά «κιρπίτσια» (πλίθρες) τά ἔφκιαχναν μόνοι τους. Χῶμα, νερό καί ἄχυρο ὁ Λαγκαδάς ἔχει ἄφθονα. Ξυλεία πάλι εἶχε ἀρκετή ὁ τόπος. Τήν ἔβγαζαν ἀπό τά «καραγάτσια» (φτελιάδια), πού ἔχει ἄφθονα ὁ κάμπος καί κυρίως τό μέρος πρός τή λίμνη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Ἐπίσης ξυλεία προμηθεύονταν καί ἀπό τά γύρω βουνά, τόν Χορτιάτη καί τόν Βερτίσκο. Τά δέντρα τά ἔκοβαν στή «γιόμιση τοῦ φεγγαριῦ» γιά νά μή σαπίζουν.

Τό ὅτι ὁ Λαγκαδάς εἶχε ἀρκετή ξυλεία τό βλέπουμε καί στό παρακάτω σουλτανικό φερμάνι, πού μᾶς μιλάει γιά τήν κατασκευή πλοιαρίων στόν Ἁξιοῦ καί γιά τούς τόπους προμήθειας τῆς ξυλείας. Τό μέρος τοῦ Ἁξιοῦ πού πρέπει νά πλεύσουν τά πλοιάρια γιά νά μεταφερθοῦν τά τηλεβόλα «μπάλ-γεμέζ» εἶναι τό Ἁραπλί: «Ἐξοχώτατε Χασάν, φρούραρχε τῆς Θεσσαλονίκης ... Ἄμα φθάση τό παρόν αὐτοκρατορικό Μου φερμάνιον, ἔστω γνωστόν ὅτι κατά ληφθεῖσαν ἀναφοράν εἶχεν ἀποσταλῆ πρό τινος χρόνου αὐτοκρατορικό Μου φερμάνιον περί ἐπισκευῆς τῆς παρά τό Ἁραπλί τοῦ Ἁξιοῦ ποταμοῦ γεφύρας, ἀλλ' ἐπειδή δέν δύναται νά ἐπισκευασθῆ αὕτη ταχέως καί ἐπειδή, ἐάν ἐνηργῆτο ἡ ἐπισκευή αὐτῆς, τό ἔργον δέν θά συνεπληροῦτο ἐντός πεντήκοντα ἡμερῶν, παρίσταται ἀνάγκη, ὅπως κατασκευασθοῦν πλοιάρια διά τήν μεταφοράν διά τοῦ ποταμοῦ τοῦτου τῶν τηλεβόλων «μπάλ γεμέζ», καί ἐπιβάλλεται ἡ μετά σπουδῆς κατασκευή τριάκοντα νέων, λίαν στερεῶν, ἰσχυρῶν καί ἀντοχῆς πλοιαρίων καί ἡ συμπλήρωσις καί προετοιμασία αὐτῶν.

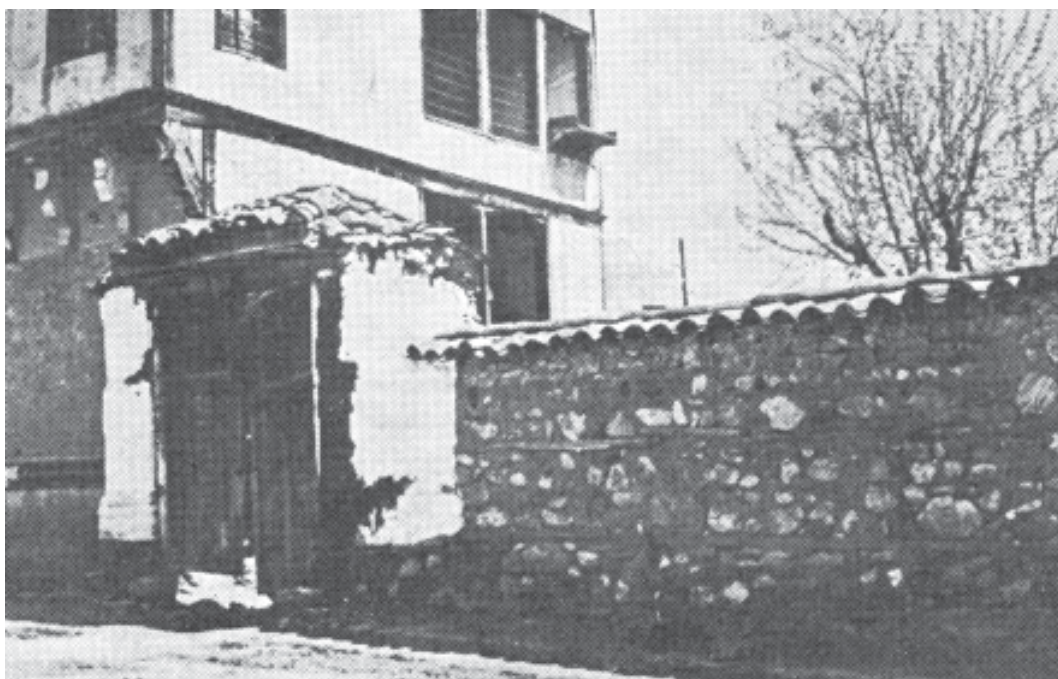
Ὅθεν διέταξα ὅπως σεῖς, ὁ διακεκριμένος στρατηγός, ὁ ἱεροδίκης καί οἱ ἀγιάνηδες τοῦ βιλαετίου, μή συγκρίνοντες τήν ὑπόθεσιν ταύτην πρός ἄλλας, μόλις ἀφίχθῃ τό παρόν φερμάνιον, προμηθευθῆτε ἀπό τούς δήμους τῆς Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Μεγάλου καί Μικροῦ Βαρδαρίου, Λαγκαδά, Γευγελῆς καί Καλαμαριᾶς τήν ἀπαιτούμενην διά τριάκοντα πλοιάρια ξυλείαν, καρφία καί λοιπά χρειώδη καί εἶδη ἐμπορίου, καταβάλλοντες πλήρως καί εἰς τό ἀκέραιον τήν ἀξίαν αὐτῶν διά χειρός τοῦ ἀπεσταλμένου ὑπαλλήλου καί συγκεντροῦντες ταῦτα, ἀρχίστε τό ταχύτερον τήν κατασκευήν αὐτῶν, φροντίζοντες ἀμέσως ὅπως κατασκευασθοῦν λίαν στερεά, ἰσχυρά, ἀντοχῆς καί μεγάλα καί

ὅπως τά τριάκοντα ταῦτα πλοιάρια ὧσιν ὅλα ἔτοιμα εἰς τήν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἀποφεύγοντες πολύ πᾶσαν ἐπιβράδυνσιν, ἀναβολήν καί ὀλιγωρίαν ...

Ἐγράφη ἐν τῷ στρατοπέδῳ Χουρμετλή τῇ 10ῃ ... ἐν ἔτει 1106 (Αὐγούστος 1695)».⁵

5. Ἡ αὐλόπορτα

Ἡ αὐλόπορτα εἶναι δίφυλλη, ἐλαφριά, ἀπό ψηλές τάβλες, δεμένη ἐσωτερικά μέ ὀριζόντια καί διαγώνια ξύλα πού καρφώνονται μέ τίς τάβλες μέ γυφτοκάρφια. Ἐξωτερικά ἡ αὐλόπορτα

Εἰκ. 17. Αὐλόπορτα

ἔχει τά σιδερένια ρόπτρα πού λέγονται *χαλκάδες*, γιά νά τήν κλείνουν καί νά τή χτυποῦν νά ἀνοίγη. Ἐσωτερικά ἀσφαλιζόταν μέ τό *μάνταλο* καί μέ τόν *περάτη*. Ὁ «περάτης» ἦταν δοκάρι πού χώνευε ἀπό τή μιά πλευρά μέσα στόν τοῖχο καί τή νύχτα σερνόταν στήν ἀπέναντι ὑποδοχή. Ἀργότερα ὁ «περάτης» ἀντικαταστάθηκε μέ σιδερένιες *ἀμπάρες*. Ἡ αὐλόπορτα εἶναι γερή γιά νά ἀντέχη στά δυνατά χτυπήματα. Ἡ στήριξη τῆς κάσας καί ἡ σύνδεσή της μέ τούς τοίχους γίνονταν μέ μεγάλη μαστοριά. Ἡ στέγη τῆς αὐλόπορτας εἶναι δίριχτη (πίν. 7).

5. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικά ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 5.

6. Παραδείγματα σπιτιῶν

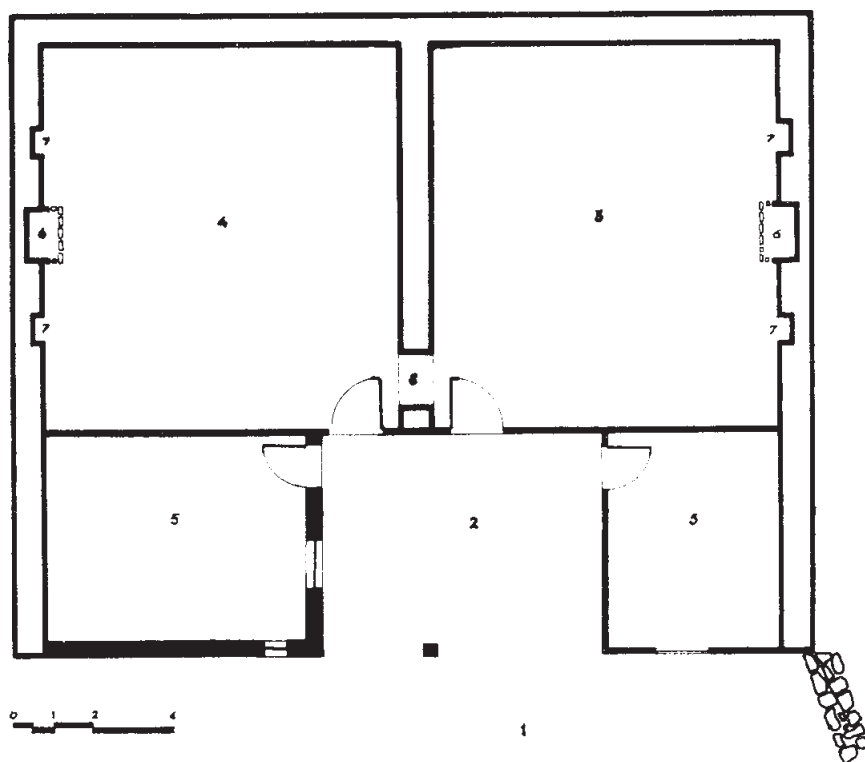
Γιά νά κατανοήσουμε ὅμως καλύτερα τήν ἀρχιτεκτονική τοῦ Λαγκαδιανοῦ σπιτιοῦ θά ἐξετάσουμε τέσσερα παραδείγματα σπιτιῶν.

α) Ἴσόγειο σπίτι μέ δύο δωμάτια

Ὁ τύπος τοῦ ἰσόγειο σπιτιοῦ μέ τά δύο δωμάτια καί μέ τό «χαγιατῶ» ἀνοικτό εἶναι ὁ ἀρχαιότερος (πίν. 1). Εἶναι ὁ ἀρχικός πυρήνας τοῦ πλατυμέτωπου λιθόχτιστου ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ μέ τή δίριχτη στέγη καί τό προστώον (χαγιατῶ).

β) Ἴσόγειο σπίτι Βασιλείου Σαρίκου

Βρίσκεται στήν ὁδό 27ης Ὀκτωβρίου. Ἔχει τέσσερα δωμάτια. Οἱ ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας ἐπέβαλαν νά κλειστοῦν τά δύο ἄκρα

Πίν. 2. Κάτοψη μονόροφου σπιτιοῦ Βασιλ. Σαρίκου

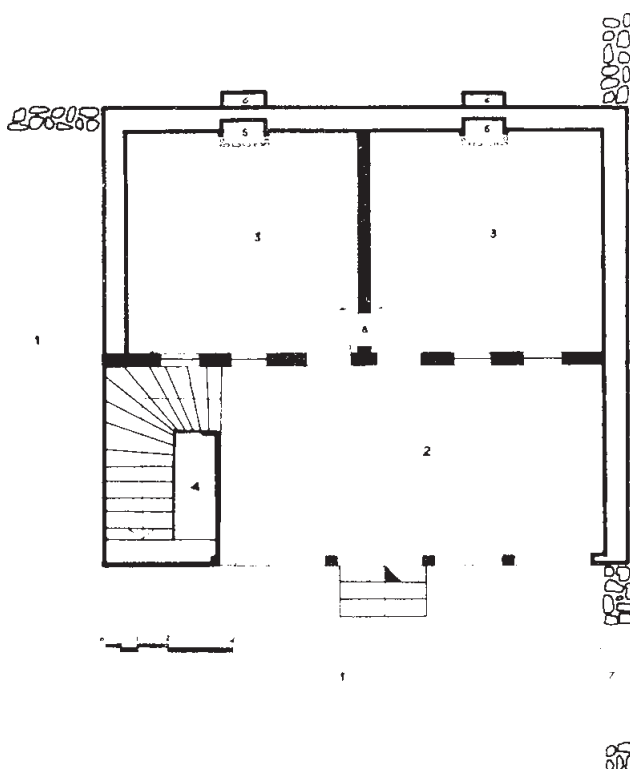
1. Αὐλή	3. Μουσαφίρ ὀυντάς	5. Οὐντούδια	7. Καλουχρίδεις (παραθύρες)
2. Χαγιατῶ	4. Οὐντάς	6. Οὐτζιάκῶ (τζάκι)	8. Παραπόρτῶ

τοῦ «χαγιατιοῦ» μέ «τσιατμά» καί νῶ ἀποτελέσουν δύο μικρά δωμάτια, τά «οὐντούδια» (εἰκ. 3). Στό ἕνα δωμάτιο σώζεται καί ὁ φεγγίτης πάνω στή στέγη. Ἐδῶ βλέπουμε τήν ἐξέλιξη τοῦ ἀρχικοῦ

κυττάρου του πλατυμέτωπου πλιθόχτιστου αγροτικού σπιτιού σε σχήμα Π που πήρε με την προσθήκη προκτισμάτων (πίν. 2).

γ) Μονώροφο σπίτι *Ἰωάννη και Ἀντώνη Ντόγκα*

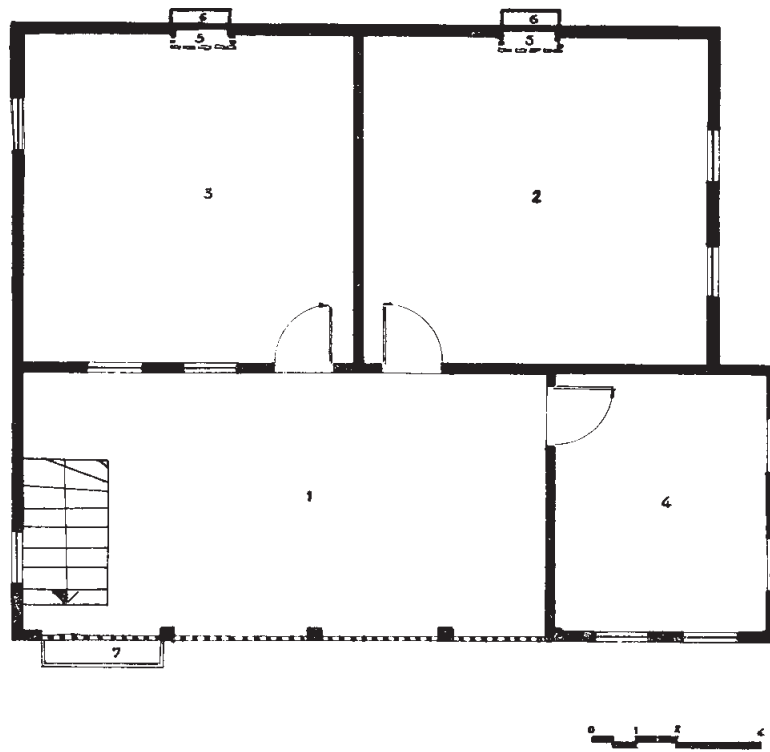
Βρίσκεται στην οδό 27ης Ὀκτωβρίου 63. Με τρία σκαλοπάτια ανεβαίνει κανείς στο «χαγιάτ», όπου υπάρχουν τὰ δύο δωμάτια, τὰ «κατώια», ὅπως τὰ λένε. Στή δυτική πλευρά εἶναι ἡ σκάλα πού ανεβάζει στο «άνωι». Στο «άνωι» εἶναι τρία δωμάτια, ὁ «μουσαφίρ οὐντάς», ὁ «οὐντάς» καί ὁ «τσιακμάς» πού προεξέχει

Πίν. 3. Διώροφο σπίτι *Ἰωάν. και Ἀντ. Ντόγκα. Κάτοψη ἰσογείου*

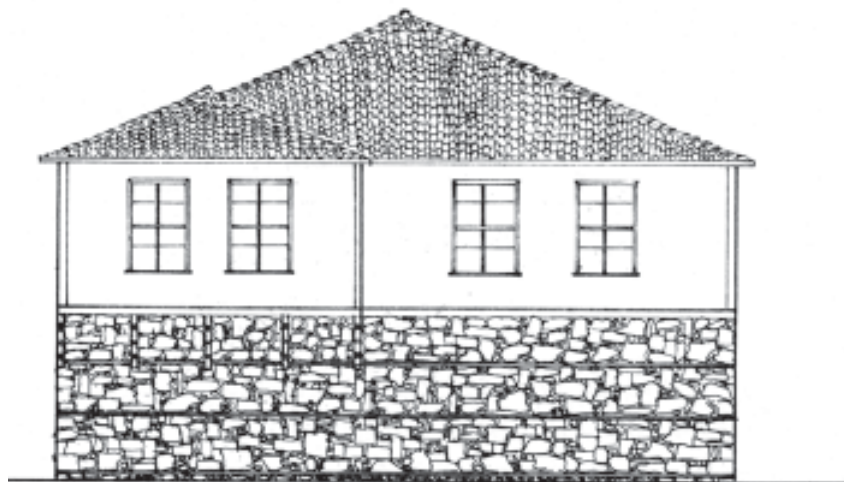
1. Αὐλή	3. Κατώια	5. Οὐτζιάκ' (τζάκι)	7. Αὐλόπορτα
2. Χαγιάτ	4. Ἀποθηκούλα	6. Μπατζιάς (καπνοδόχος)	8. Παραπόρτ'

του σπιτιού με τὰ «πουδαρ'κά» (πρόμοχθοι) στην ανατολική πλευρά πάνω ἀπό τό δρόμο πάντα για νά τόν ἐλέγχει. Μπροστά τό «άνωι» φράσσεται με τὰ «παρμάκια» (κάγκελα) καί τίς τρεῖς κολῶνες (εἰκ. 7). Ἡ ἐξέλιξη του ἀρχικοῦ πυρήνα δέν σταματᾶ ἐδῶ. Ἀνεβαίνει στόν ὄροφο, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται οἱ χῶροι του ἰσόγειου με μεγαλύτερες ὅμως διαστάσεις. Ἐδῶ ἔχομε τόν «τσιακμά» (σαχνισί) με τὰ πολλά παράθυρα πού προβάλλει στο

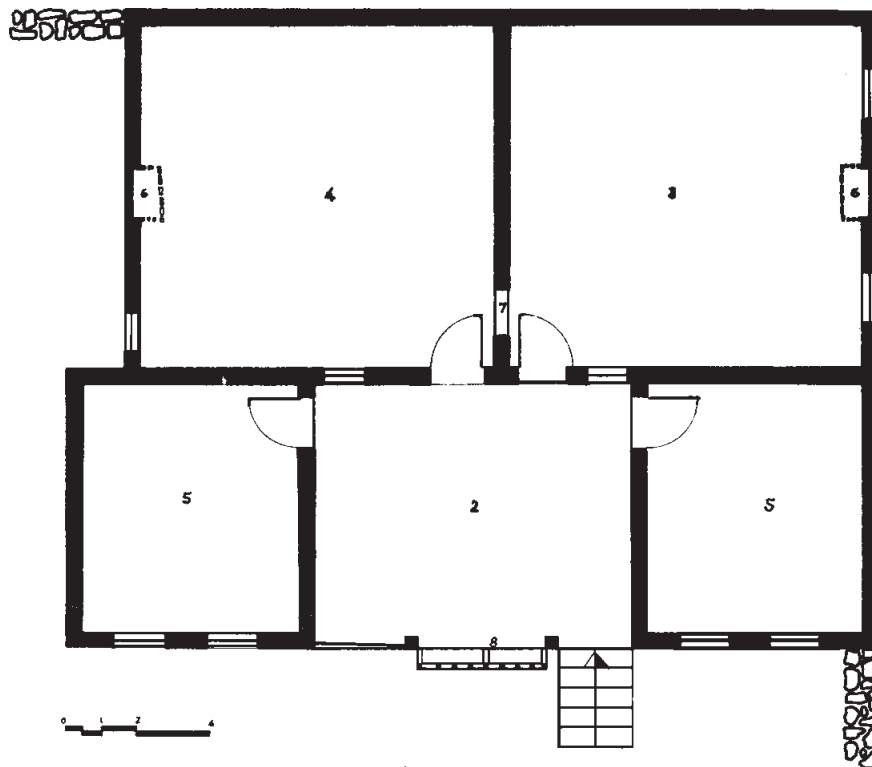

Πίν. 4. Διώροφο σπίτι Ιωάν. και Άντ. Ντόγκα

1. Άνω	3. Ούντάς	5. Ούτζιάκ' (τζάκι)	7. Νιροχύτ'ς
2. Μουσαφίρ' ούντάς	4. Τσιακμάς	6. Μπατζιάς (καπνοδόχος)	

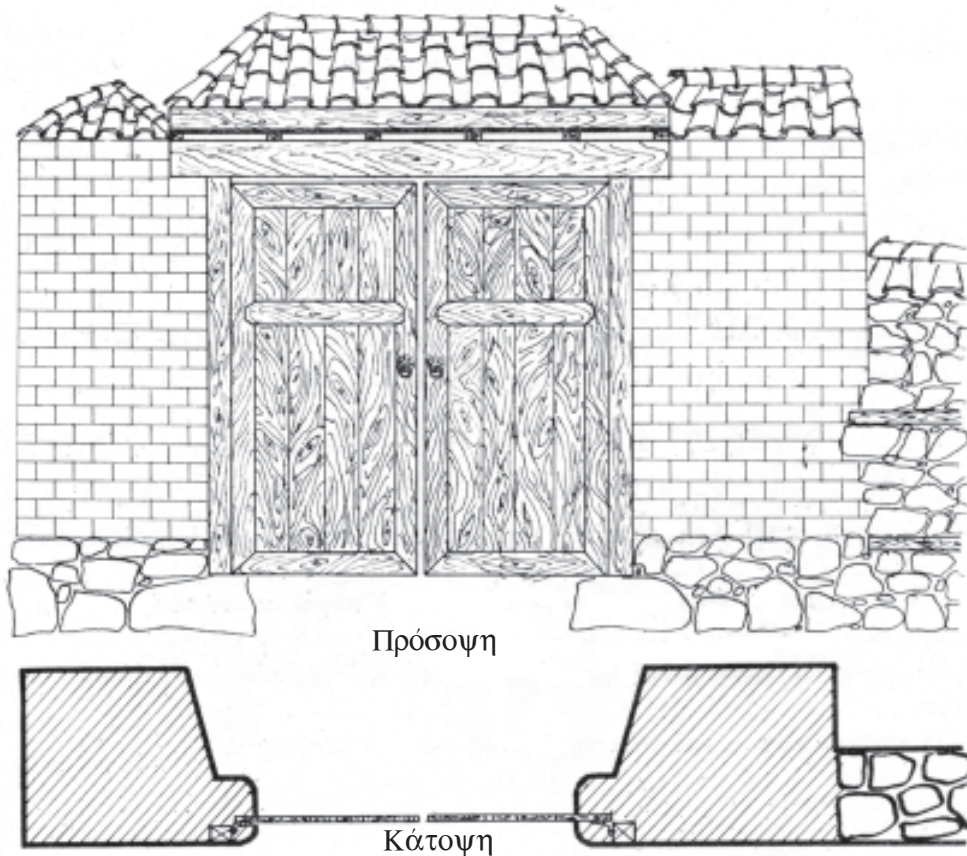

Πίν. 5. Διώροφο σπίτι Ιωάν. και Άντ. Ντόγκα.
Όψη στο δρόμο

Πίν. 6 Κάτοψη μονώροφου σπιτιού με υπόγειο του Στόγιου Μύρβαλη

1. Αύλη	3. Μουσαφίρ' ούντάς	5. Ούντούδια	7. Παραπόρτ'
2. Χαγιάτ'	4. Ούντάς	6. Ούτζιάκ' (τζάκι)	8. Νιροχύτζ

Πίν. 7. Αύλόπορτα Λαγκαδιανού σπιτιού

δρόμο. Έχουμε τή σκάλα μέσα στό «χαγιάτ» πού άνεβάζει στόν ὄροφο. Τήν τετράριχτη στέγη μέ τήν «ἀστριχιά» νά γυροφέρνη τό σπίτι μέ τό σκαλιστό «περβάζ» καί τούς ψηλούς «μπατζιάδες» (καπνοδόχους) (πίν. 3,4,5).

δ) Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη

Βρίσκεται σέ πάροδο τῆς ὁδοῦ 27ης Ὀκτωβρίου. Εἶναι ὁ ἐνδιάμεσος τύπος σπιτιοῦ μεταξύ ἰσόγειου καί μονώροφου (εἰκ. 13, 14, 15 καί 16). Μέ ἕξ σκαλοπάτια άνεβαίνει κανεῖς στό «χαγιάτ». Έχει τέσσερα δωμάτια (πίν. 6). Τό ὑπόγειο ἀνοίγει μέ καταπακτή μέσα ἀπό τά δωμάτια. Στήν εἰκόνα φαίνεται καί τό «γκαλντερίμ», τό μέρος τῆς αὐλῆς πού εἶναι στρωμένο μέ κροκάλες.

7) Λαγκαδιανές Λαϊκές τεχνικές λέξεις⁶

ἀμπάρες (οἱ)	οὐντάς (ὁ)
ἀνώι (τό)	οὐτζιάκ ⁷ (τό)
ἀστριχιά (ἦ)	παραπόρτ ⁷ (τό)
γκλαβανή (ἦ)	παρμάκια (τά)
ζ ⁸ νάρια (τά)	περάτης (ὁ)
καλντερίμ ⁷ (τό)	περβάζ ⁷ (τό)
καλουχρίδες (οἱ)	πουγιάτα (ἦ)
καραγάτσια (τά)	πουδαρκά (τά)
κατώια (τά)	
κιρπίτσια (τά)	σουφά οὐντάς (ὁ)
κουμάσ ⁷ (τό)	τσιακμάς (ὁ)
μάνταλος (ὁ)	τσιατμάς (ὁ)
μουσαφίρ οὐντάς (ὁ)	
μπαδατί (τό)	χαγιάτι (τό)
μπατζιάς (ὁ)	χαλκάδες (οἱ)
μπαχίρ (τό)	χαμπάρια (τά)
μπινάς (ὁ)	χρεία (ἦ)

6. Γιά τή σημασία τῶν παρακάτω λέξεων βλ. τό κεφάλαιο «Λαϊκή ἀρχιτεκτονική», σελίδες 25-44 τοῦ βιβλίου.

B) Τροφές - Λαϊκή μαγειρική

Τήν τροφή ενός λαοῦ τήν καθορίζει ἡ παραγωγή τοῦ τόπου καί ὕστερα τό ἐπάγγελμα τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι βλέπομε νά ἔχουν διαφορές στίς τροφές οἱ ὄρεινοί μέ τούς πεδινούς καί οἱ θαλάσσιοι μέ τούς στεριανούς.

Ὁ Λαγκαδάς, εἶπαμε, ἔχει παραγωγή στά γεωργικά εἶδη καί κυρίως στά κηπευτικά. Ἐπομένως καί τό βάρος τῆς τροφῆς του πέφτει σ' αὐτά τά εἶδη κυρίως.

Τά κυριώτερα φαγητά τῶν Λαγκαδιανῶν εἶναι:

Μπουρανί: Διάφορα χόρτα ψιλοκομμένα καί βρασμένα, τόσο πολύ πού γίνονται χυλός. Περιχύνονται μέ ὠμό ἢ καμένο λάδι.

Κάσια: Καμένα σιταρίσιο ἀλεύρι μέ σκόρδο ἢ καί χωρίς σκόρδο σβησμένο μέ ξύδι τό βράζουν μέ νερό καί γίνεται σάν κρέμα.

Ψαρόπ'τα: Πίτα μέ φύλλα καί ἀνάμεσα «τσιρόνια»⁷ ἢ «σίρκα».⁸

Κουλουκ'θόπ'τα: Πίτα μέ φύλλα καί ἀνάμεσα κολοκύθι ραντισμένο.

Κουλουμπαρίνα: Πίτα μέ κολοκύθι χωρίς φύλλα. Ἡ στρώση κάτω καί πάνω εἶναι μέ σιταρίσιο ἀλεύρι.

Κουλουκύθ' βραστό: γαρνιρισμένο μέ σίβρασ'.

Σίβρασ': Κρεμύδια ψιλοκομμένα καί ροδοκοκκινισμένα στό λάδι μέ κόκκινο πιπέρι. Μέ τή σίβρασ' περχύνονταν τό μπουρανί, ἢ φασολάδα καί τό βραστό κολοκύθι.

Πρασουκιφτέδες: Κεφτέδες ἀπό πράσα ψιλοκομμένα.

Κατσιαμάκι: Ἀλεύρι καλαμποκίσιο, βρασμένο τόσο πολύ πού γίνεται ξηρή μαγιά. Το περιχύνουν μέ μέλι καί τό τρῶνε.

Μπουμπότα: Ψωμί ἀπό καλαμπόκι.

Γκίμπις: Μανιτάρια τσιγαρισμένα καί βρασμένα μέ ρύζι.

Σιαλιάγκια: Σαλιγκάρια γιαχνί. Μανιτάρια καί σαλιγκάρια ἔχει ἄφθονα ἡ περιοχή.

Κρέατα: Τά κρέατα τά μαγειρεύουν μέ ἄσπρα ξηρά φασόλια, μέ πατάτες, μέ ρύζι, μέ κριθαράκι, μέ μακαρόνια, μέ φασολάκια, μέ μπάμιες, μέ μελιτζάνες, μέ πράσα, μέ μαρουλάκια, μέ

7. Τά «τσιρόνια» εἶναι μικρά ψάρια τῆς λίμνης τοῦ Λαγκαδά, σάν τή σαρδέλα, ἀλλά πλατύτερα.

8. Ἡ «σίρκα» εἶναι μικρό ψάρι τῆς λίμνης, σάν τήν ψιλὴ γόπα.

κρεμυδάκια και μέ ξηρά κρεμύδια στιφάδο.

Παστουρμάδες: Κρέατα χοιρινά και ζυγούρια, πού τά θρέφουν ειδικά, συντηρημένα μέ άλάτι μέσα σέ ξύλινες κάσες. Τά γουρούνια τά παστώνουν τρεῖς-τέσσερες μέρες μπροστά άπό τά Χριστούγεννα και τά άρνιά τό Νοέμβρη μήνα, όταν άρχίζουν τά κρύα. Τά παστωμένα κρέατα τά μαγειρεύουν μέ ξηρά φασόλια, μέ λάχανο, μέ πράσα ή τά φκιάχνουν και κοκκινιστό.

Ψάρια τής λίμνης: Γριβάδια, πιρκιά, χέλια, γουλιανοί, τουρνες, τσιρόνια, σίρκα, λιαστιά, λιπαριές. Τά μαγειρεύουν μέ πατάτες, μέ κρεμύδια, μέ πράσα στήν κατσαρόλα ή στό ταψί στό φοῦρνο ή και τηγανιτά. Τά γριβάδια τά παστώνουν κιόλας τόν Μάρτιο ή τόν Άπρίλιο. Τά κόβουν κομμάτια και τά άλατίζουν μέσα σέ ξύλινες κάσες. Έτσι τρώνε παστωμένα γριβάδια όλο τό καλοκαίρι. Τά κομμάτια, άφοῦ τά ξαρμυρίσουν, τά μαγειρεύουν μέ ρύζι στήν κατσαρόλα ή στό ταψί στό φοῦρνο.

Λαχανικά: Μελιτζάνες, μπάμιες, φασολάκια, πιπεριές, ντομάτες, κολοκυθάκια, μπιζέλια, κουκιά, λάχανα, πράσα, σπανάκι. Ό Λαγκαδάς λόγω του ὑγρου κλίματος και τών πολλών νερῶν έχει μεγάλη καλλιέργεια κηπευτικῶν. Τά λαχανικά είναι άφθονα. Τροφοδοτεῖ τή Θεσσαλονίκη μέ μεγάλες ποσότητες.

Ζυμαρικά σπιτικά: Τραχανάς και φύλλα. Τά φύλλα ζυμώνονται μέ γάλα και αυγά και τά ψιλοκόβουν. Τόν τραχανά και τά φύλλα τά μαγειρεύουν και μέ παστωμένο κρέας.

Γ. Λαϊκή φορεσιά

Ή παλιά φορεσιά έχει έγκαταλειφθή. Ζήτημα άν τή φοροῦν δυό-τρεῖς γέροι. Άπό δέ τίς γυναῖκες καμιά δέν φοράει τά παλιά ρουχα πού είχαν χάρη, όμορφιά και γραφικότητα. Γι' αυτό και δυσκολεύτηκα πολύ νά βρω τήν παλιά ένδυμασία.

Πόσο χρήσιμο έργο θά κάνουν οί Δημοτικές άρχές ή οί διάφορες όργανώσεις και τά σωματεία, άν συγκεντρώσουν όλα τά παλιά κομμάτια τής φορεσιάς και τά διατηρήσουν μέσα σέ μία αίθουσα, πού θά λέγεται «Μουσείο λαϊκής φορεσιάς»! Τό ίδιο θά μπορη νά γίνη και μέ τά γεωργικά εργαλεία, πού τά έξετόπισε ή μηχανική καλλιέργεια και τά βλέπει κανείς σήμερα νά σαπίζουν παραπεταμένα στίς άκρες τής αυλῆς. Άπό τήν περιγραφή και τίς εικόνες πού παραθέτουμε φαίνεται ότι ή Λαγκαδιανή φορεσιά δέν έχει τίποτε τό έξεζητημένο. Καμιά τάση για έπίδειξη. Είναι άπλή και φτιαγμένη έτσι για νά άνταποκρίνεται στίς πραχτικές

ανάγκες τῆς ζωῆς.⁹

Ποιές συνθήκες ἐπέβαλαν αὐτὴ τὴ φορεσιά; Πολλές. Πάντως τὸ κλίμα, τὸ ἐπάγγελμα, τὸ ἔδαφος καὶ ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωση ἔπαιζαν τὸν πρωτεύοντα ρόλο.

α) *Τὸ κλίμα.* Τὰ μάλλινα κομμάτια τῆς φορεσιᾶς καὶ τὰ φοδραρισμένα μέ γούνα ἐξουδετέρωναν τὴν ἀφθονὴ ὑγρασία καὶ τὸ κρύο, πού εἶχε καὶ ἔχει καὶ σήμερα ἡ περιοχὴ. Ἄλλωστε στό λεκανοπέδιο τοῦ Λαγκαδᾶ ἔχουμε δύο λίμνες, τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ τῆς Βόλβης, πού κάνουν τὸ κλίμα πολὺ ὑγρό. Τὸ καλοκαίρι τὰ ρούχα γίνονταν ἀπὸ βαμβάκι, γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἀφόρητὴ ζέστη πού ἔχει ἡ περιοχὴ, γιὰτί εἶναι λεκανοπέδιο καὶ κλείνεται ἀπ' ὅλες τίς μεριές ἀπὸ τὰ βουνά Μπέλες, Βερτίσκοι, Κερδύλια καὶ Χορτιάτης.

β) *Τὸ ἐπάγγελμα.* Τὰ ρούχα ἦταν φαρδιά γιὰ νὰ μὴν τοὺς δυσκολεύουν στίς γεωργικὲς δουλειές, ὄργωμα, σπορά, θέρο, σκάλο, ἀλώνισμα.

γ) *Τὸ ἔδαφος.* Τὴν πρώτη ὕλη τῆς φορεσιᾶς, μαλλί καὶ βαμβάκι, τὴν προσφέρει τὸ ἔδαφος. Ὅλοι ἔτρεφαν πρόβατα καὶ ὅλοι καλλιεργοῦσαν βαμβάκι.

δ) *Κοινωνικὴ ὀργάνωση.* Στόν Λαγκαδᾶ, ὑπῆρχαν δύο κοινωνικὲς τάξεις, οἱ τσιορμπατζῆδες (πλούσιοι) καὶ οἱ τσιπλακῆδες (φτωχοί). Οἱ «τσιορμπατζῆδες» ἔφτιαχναν τὴ φορεσιά ἀπὸ «τσόχα», γιὰ νὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς «τσιπλακῆδες», τοὺς φτωχοὺς.

1) Ἡ ἀνδρική φορεσιά

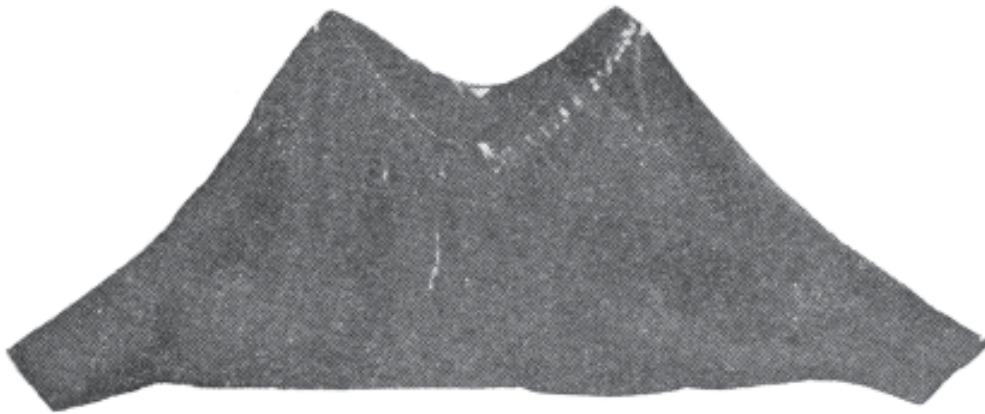
α) *Τὸ μπενεβρέκι.* Εἶναι τὸ σημερινό παντελόνι. Τὸ χειμωνιάτικο μπενεβρέκι γινόταν ἀπὸ γρίζο, χοντρό μάλλινο ὕφασμα ὕφασμένο στόν ἀργαλειό καὶ χτυπημένο στή νεροτριβιά. Τὸ καλοκαιρινό γίνονταν ἀπὸ βαμβακερό ὕφασμα. Οἱ «τσιορμπατζῆδες» τόφκιαχναν ἀπὸ τσόχα. Εἶχε τρία φύλλα καὶ σχημάτιζε ἀπὸ κάτω σέλα (θύλακα). Στὴ μέση ἔσφιγγε μέ κορδόνι (εἰκ. 18).

β) *Τὰ βρακιά.* Τὰ βρακιά, ἔτσι ἔλεγαν τὸ ἐσώβρακο, στόν πληθυντικό, ἦταν φτιαγμένα στό ἴδιο στύλ μέ τὸ «μπενεβρέκι». Γίνονταν ἀπὸ ἄσπρο κάποτ. Τὰ βρακιά στή μέση τὰ ἔδεσαν μέ τὴ βρακοζώννα, χοντρό καὶ πλατὺ κορδόνι, καὶ κάτω στίς γάμπες δέ

9. Πρβλ. Νίκου Β. Κοσμᾶ, Ἡ φορεσιά τῆς Μπαλάφτσας. «Μακεδονικά», τ. Δ' (1960) σ. 433-440.

νονταν μέ τά πατσιαλίκια, στενά κορδόνια. Γίνονταν κι' αὐτά ἀπό τρία φύλλα καί ἡ σέλα τους ἦταν κοντότερη ἀπό τή σέλα τοῦ μπενεβρεκιῦ (εἰκ. 19).

γ) Τά τσιουράπια ἢ σκ'φούνια. Μάλλινες κάλτσες πλεχτές στό χέρι.

Εἰκ. 18. Μπενεβρέκι

δ) Ἡ φανέλα. Ἦταν μαλλινοβάμβακη, ὑφασμένη στόν ἀργαλειό. Μπροστά ἦταν σχιστή καί ἔκλεινε μέ κουμπιά. Εἶχε μακρυά μανίκια καί λαστιχωτά στόν καρπό (εἰκ. 20).

Εἰκ. 19. Ἀνδρικά βρακιά

ε) Τό πουκάμισο, γινόταν ἀπό ἄσπρο κάποτ, ὅπως καί τά βρακιά. Ἦταν μακρύ ὡς τά γόνατα καί φαρδύ. Εἶχε μανίκια καί μπροστά ἦταν σχιστό καί κούμπωνε μέ κουμπιά.

στ) Ὁ ντουλαμάς. Πάνω ἀπό τό πουκάμισο φοροῦσαν τόν

ντουλαμά, πού γινόταν από μαῦρο σατέν καί ἦταν ντουμπλαρισμένο μέ ἄσπρο κάποτ. Οἱ τσορμπατζήδες τόν ντουλαμά τόν ἔφτιαχναν ἀπό «τσόχα». Γύρω-γύρω ὁ ντουλαμάς ἦταν γαϊτανωμένος. Κούμπωνε σταυρωτά καί εἶχεν ὄρθιον γιακά. Εἶχε μανίκια καί ἦταν μακρὺς ὡς τοὺς γοφούς (εἰκ. 21). Ντουλαμά φοροῦν οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου¹⁰ καί οἱ κάτοικοι τῆς Βλάστης.¹¹

Εἰκ. 20. Φανέλα

ζ) *Τό γιλέκο*. Τό καλοκαίρι ἀντί γιὰ ντουλαμά φοροῦσαν τό γιλέκ'. Ἦταν ἀπό μαῦρο σατέν ντουμπλαρισμένο μέ ἄσπρο κάποτ. Κούμπωνε σταυρωτά. Ἦταν γαϊτανωμένο καί κοντό. Ἔφτανε ὡς τό ζωνάρι. Τό γιλέκο ἦταν χωρὶς μανίκια (εἰκ. 22).

η) *Τό κουπαράν*. Πάνω ἀπὸ τόν ντουλαμά φοροῦσαν τό κουπαράν. Γινόταν ἀπὸ «γρίζο», μάλλινο μαῦρο ὕφασμα ὑφασμένο στὸν ἀργαλειό. Ἦταν ἀνοιχτό μπροστά δέκα πόντους γιὰ νὰ φαίνεται ὁ ντουλαμάς τό χειμῶνα καί τό γιλέκο τό καλοκαίρι. Ἔφτανε ὡς τῆ μέση. Εἶχε μανίκια σχιστά στὸν καρπό καί ἦταν γαϊτανωμένο (εἰκ. 23).

θ) *Ἡ γούνα*. Τό χειμῶνα πάνω ἀπὸ τό κουπαράν φοροῦσαν τῆ γούνα. Γινόταν ἀπὸ μάλλινο ὕφασμα ὑφαμένο στὸν ἀργαλειό. Ἦταν μακρὰ, ὅπως τό σημερινό πανωφόρι. Ἀπὸ μέσα ἦταν ντυμένη ὀλόκληρη μέ ἄσπρη προβειά. Ὁ γιακάς καί τὰ πέτα ἦταν

10. Α. Δ. Κεραμοπούλου, Ἡ φουστανέλλα. «Λαογραφία» τ. ΙΕ', σ. 238.

11. Κώστα Π. Λαζαρίδης, Στοιχεῖα γιὰ τὰ παλιὰ ζαγορίσια φορέματα. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τ. Γ' (1954) σ. 965 κέ. *Τοῦ ιδίου*. Οἱ προικοδοσίες στὸ Ζαγόρι στὰ παλιὰ χρόνια. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τ. Α' (1952) σ. 689 κέ.

γουναρισμένα με μαύρη καλή προβειά. Κούμπωνε σταυρωτά.

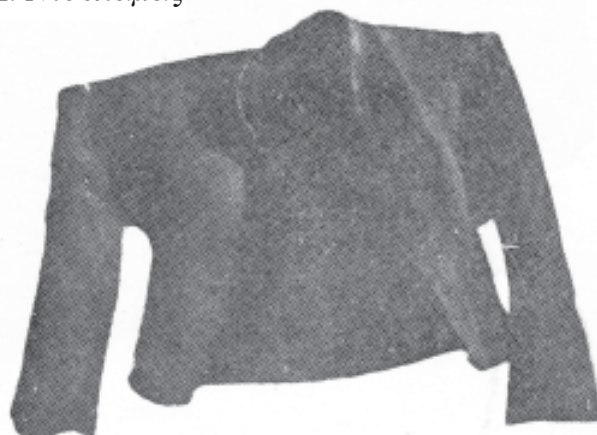
ι) Τό ζνάρ¹². Είχε μάκρος τέσσερα ως πέντε μέτρα και φάρδος 0,25-0,30 μ. Στίς άκρες είχε κρόσια. Συνήθως είχε χρώμα μαύρο.

Εικ. 21. Ντουλαμάς

Εικ. 22. Γιλέκο

Εικ. 23. Κουπαράν

ια) Τά παπούτσια. Τά παπούτσια ήταν μαύρα από δέρμα βακέτα και κλειστά μπροστά. Τά έλεγαν παπάτ'κα Βυσοκνά.¹²

ιβ) Τό κασκέτο. Ήταν αγορασμένο από τή Θεσσαλονίκη.

12. Βυσόκα: Τό σημερινό χωριό Όσσα πού απέχει από τόν Λαγκαδά 16 χιλ. Είχε ανεπτυγμένη συντεχνία παπουτσήδων. Βλ. Κ. Φαλτάιτς, Οί παπουτσήδες τής Βυσόκας, περ. «Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαιδεία», άριθ. φύλ. 157 (18 Νοεμβρίου 1928) σ. 8.

2) Ἡ γυναικεία φορεσιά

α) Τά βρακιά. Ἦταν ἀπό ἄσπρο κάποτ μέ σέλα, βρακοζώννα καί πατσιαλίκια σάν τά ἀντρικά (εἰκ. 24).

β) Ἡ φανέλα. Ἦταν μαλλινοβάμβακη μέ μανίκια. Μπροστά ἦταν σχιστή καί κούμπωνε.

Εἰκ. 25. Γυναικεῖο πουκάμισο

Εἰκ. 24. Γυναικεῖα βρακιά

Εἰκ. 26. Ἄντιρί

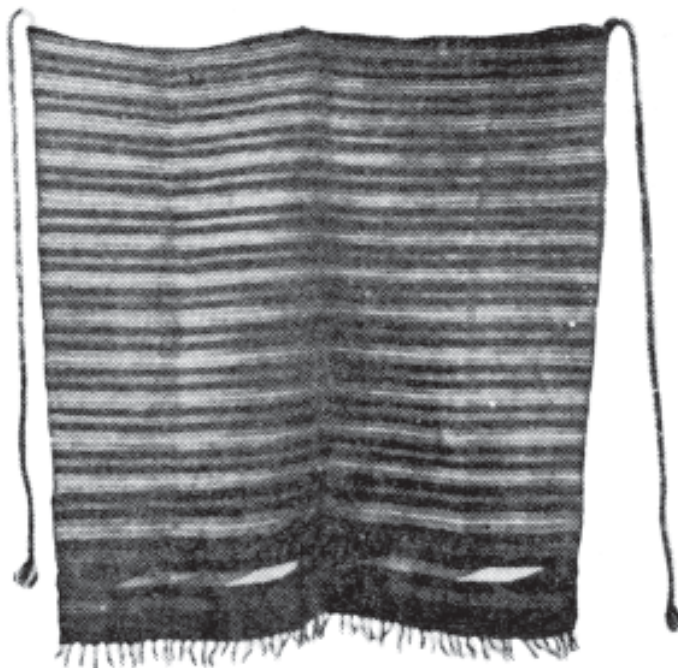
γ) Τό πουκάμ'σου. Γινόταν ἀπό βαμβάκι ὑφασμένο στόν ἀργαλειό. Ἦταν φαρδύ καί μακρú ὡς τοús ἀστραγάλους (εἰκ. 25).

δ) Τό ἀντιρί.¹³ Γινόταν ἀπό ριγωτόν ἀλατζά. Οἱ ρίγες εἶχαν διάφορα χρώματα, μαῦρο, κόκκινο, πράσινο, μπλέ, κίτρινο. Ἦταν

13. Φ. Κουκουλέ, Περὶ βυζαντινῶν τινῶν φορεμάτων. «Ἐπετηρίς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» τ. 4 (1927) σ. 89-92.

άνοιχτό στό στήθος, για να φαίνεται ή τραχηλειά από τό πουκάμισο. Είχε μανίκια και ήταν γαιτανωμένο. Από τή μέση και κάτω φάρδαινε για να διπλώνη. Ήταν μακρύ και έφτανε ως τίς μποῦκες τῶν ποδιῶν. Πάντως άφηγε μιά πιθαμή από τό πουκάμισο άκάλυπτο. Αντιρί είχε και ή Γιαννιώτικη φορεσιά,¹⁴ μέ τή διαφορά ότι σ' αὐτή ήταν τελείως λευκό (εϊκ. 26).

ε) *Ή φούστα*. Μετά τήν άπελευθέρωση του 1912 οί γυναίκες παράτησαν τό άντιρί και στή θέση του έβαλαν τή φούστα. Ή φούστα ήταν ύφαντή, μαλλινοβάμβακη, άσπρη ή κόκκινη. Σφιχτή στή μέση, χωρίς μανίκια, στόν ποδόγυρο κεντημένη σταυροβελονιά μέ μαύρη κλωστή. Ή φούστα γινόταν και χωρίς στήθος, όποτε φαινόταν τό πουκάμισο ή συμπλήρωναν τό στήθος μέ έλέκο, γιλέκο χωρίς μανίκια και φτιαγμένο από τό ίδιο ύφασμα τής φούστας.

Εϊκ. 27. Ή πουδιά

στ) *Ή πουδιά*. Είναι ύφαμένη στόν άργαλειό, μέ στημόνι βαμβάκι και ύφάδι μάλλινο.

Ό κάμπος είναι γεμάτος μέ παράλληλες ραβδωτές ταινίες, διαφόρων χρωμάτων. Κάτω πού έχει τά κρόσια φέρει πλάγια παραλληλόγραμμα μέ χρώματα, βυσσινί, κίτρινο, κόκκινο, πράσινο (εϊκ. 27).

14. Άγγελικης Χατζημιχάλη, Ήπειρωτική λαϊκή τέχνη. «Ήπειρωτικά Χρονικά», έτος Ε' (1930), σ. 253-264.

ζ) Τό κουπαράν. Τό χειμωνιάτικο ἦταν ἀπό «γρίζο», μάλλινο ὕφασμα, γαϊτανωμένο καί ντουμπλαρισμένο μέ ἄσπρη γούνα καί στά μπροστάρια ντουμπλαρισμένο μέ μαύρη γούνα. Τό καλοκαιρινό κουπαράν ἦταν τσόχινο ντουμπλαρισμένο μέ ἄσπρη γούνα καί στά μπροστάρια μέ καφέ γούνα. Εἶχε μανίκια καί μπροστά

Εἰκ. 28. Χειμωνιάτικο κουπαράν

Εἰκ. 29. Καλοκαιρινό κουπαράν

ἦταν ἀνοιχτό γιά νά φαίνεται ἡ τραχηλειά ἀπό τό πουκάμισο. Τό κουπαράν ἔφτανε ὡς τή μέση (εἰκ. 28 καί 29).

η) Ὁ τζιουμπές. Πάνω ἀπό τό κουπαράν ἔβαζαν τό χειμώνα τόν τζιουμπέ. Ἦταν ἀπό μάλλινο ὕφασμα, χωρίς μανίκια καί γαϊτανωμένος. Ἦταν μιά πιθαμή κοντότερος ἀπό τό ἀντιρί καί ἔφτανε ὡς τά γόντα. Στό Πήλιο¹⁵ τόν φοροῦσαν μόνον οἱ ἄντρες (εἰκ. 30).

θ) Ἡ σκουρτέλα. Τό πιό ἐπίσημο ροῦχο. Φοριόταν τίς γιορτές καί τίς ἐπίσημες μέρες. Γινόταν ἀπό μαύρη τσόχα καί ἦταν ντουμπλαρισμένη μέ ἄσπρη γούνα. Μόνο τά πέτα εἶχαν καφέ

15. Βλ. Κίτσου Α. Μακρῆ, Πηλιορείτικες φορεσιές, Βόλος 1949.

γούνα. Είχε μανίκια και ήταν μακρὰ ὡς τὰ γόνατα, ὅπως κι ὁ τζιουμπές. Ὁ ποδόγυρος τῆς σκουρτέλας καί οἱ ἄκρες τῶν μανικιῶν τῆς ἦταν φοδραρισμένα ἀπό μέσα μέ κόκκινη φόδρα (εἰκ. 31).

Ὅταν ἔσκυβε ἡ γυναίκα ἢ ἀνασῆκωνε τὰ μανίκια, ἡ κόκκινη φόδρα ἔπρεπε νά φαίνεται. Ἡ σκουρτέλα εἶχε τή θέση τοῦ σημερινοῦ παλτοῦ.

Εἰκ. 30. Τζιουμπές

Εἰκ. 31. Σκουρτέλα

ι) Τό ζῆνάρ. Πάνω ἀπό τό ἀντιρί ἔδεναν τό ζῆνάρ πού ἦταν φτιαγμένο ἀπό μαῦρο σατέν. Ἐπειδή ἦταν φαρδύ τό ζῶναν διπλωμένο.

ια) Τά σκουφούνια. Κάλτσες μάλλινες ἄσπρες.

ιβ) Τό φέσ. Στό κεφάλι φοροῦσαν τό φέσ πού γινόταν ἀπό κόκκινο ὕφασμα.

ιγ) Τό τσιμπέρ. Μαῦρο μαντήλι, πού δενόταν γύρω ἀπό τό φέσ.

ιδ) Τό σιαμί. Μαῦρο μαντήλι πού τύλιγε τήν κορφή τοῦ κεφαλιοῦ καί τήν κάτω σιαγόνα. Τό σιαμί εἶχε κρόσια καί ἄνθη. Τά μαλλιά τοῦ κεφαλιοῦ ἢ χύνονταν πλεξοῦδες στούς ὤμους ἢ οἱ πλεξοῦδες ζώνονταν στό κεφάλι πάνω ἀπό τό σιαμί (εἰκ. 32).

Εἰκ. 32. Σιαμί

να, παραλληλόγραμμα, κύκλοι, εὐθεῖες. Στά βαμβακερά καί στά μεταξωτά εἶναι νατουραλιστικά σχέδια, ἄνθη, πουλιά, ἀγγελούδια, κιθάρες.

Τά χρώματα τῶν ὑφαντῶν εἶναι πολύ ζωηρά. Εἶναι τά χρώματα τῆς Ἴριδας, κόκκινο, κίτρινο, πράσινο, ρόζ, καφέ, μελιτζανί (μόβ), μαῦρο. Σέ ὑπέροχους συνδυασμούς ἀποδίδουν τά πολύχρωμα Λαγκαδιανὰ τσιαῖρια (λειβάδια), τήν ἀνοιξη καί τά δειλινά, πού παιχνιδίζουν οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου μέ τά φυλλώματα τῆς λεύκας, τῆς ἰτιᾶς, τοῦ φτελιᾶ καί τοῦ πλάτανου.

Τά ὑφαντά τοῦ Λαγκαδᾶ ξεχωρίζουν σέ δύο κατηγορίες:

1. Ὑφαντά κοινῆς χρήσης τοῦ σπιτιοῦ καί

2. Ὑφαντά στολισμοῦ τοῦ σπιτιοῦ.

Δ. Λαϊκή Ὑφαντική

Ἡ Λαγκαδιανή ἔχει ἀνεπτυγμένο τό καλαισθητικό συναίσθημα. Εὐγενικιά, πρόσχαρη, καλοκαμωμένη, φημίζεται γιά τήν καλοκαγαθία της καί τήν παστράδα της.

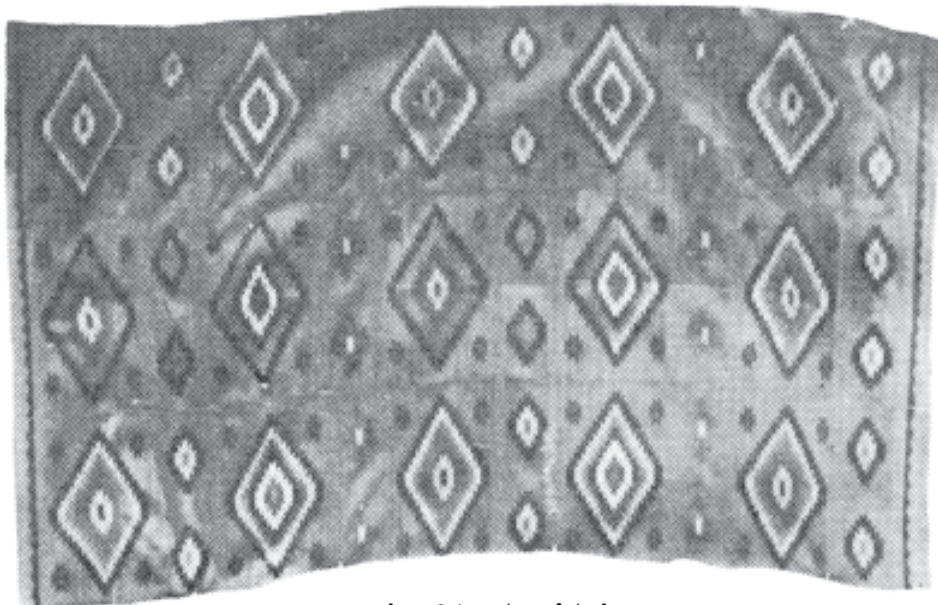
Τό καλλιτεχνικό της γοῦστο τό βλέπει κανεῖς στήν ὑφαντική. Τά ὑφαντά της εἶναι μάλλινα, βαμβακερά καί μεταξωτά. Τά σχέδια στά μάλλινα ὑφαντά εἶναι γεωμετρικά σχήματα, ρόμβοι, τρίγωνα, τετράγω-

Εἰκ. 33. Λαγκαδιανός μέ τήν τοπική φορεσιά του

1) Ὑφαντά κοινῆς χρήσης τοῦ σπιτιοῦ

Τά ὑφαντά κοινῆς χρήσης τά φτιάχνουν οἱ Λαγκαδιανές ἀπό μαλλί καί βαμβάκι, πού παράγει ὁ τόπος. Εἶναι καλουδουλεμένα στούς ἀργαλειούς μέ πολύ χάρη καί γοῦστο. Τά στολίζουν μέ γεωμετρικά σχήματα, ρόμβους, τρίγωνα, τετράγωνα, παραλληλόγραμμα, κύκλους, εὐθεῖες.

Εἰκ. 34. Τό κιλίμ'

α) Τό κιλίμι. Εἶναι ὑφασμένο στόν ἀργαλειό μέ βαμβακερό στημόνι καί μάλλινο ὑφάδι. Ὁ κάμπος εἶναι κόκκινος καί τά πλουμίδια ἔχουν τό σχῆμα τοῦ ρόμβου πού στόν Λαγκαδά τόν λέ-

Εἰκ. 35. Τό μακάτ'

νε «φεγγάρι». Γι' αὐτό καί λέγεται τό κιλίμ' *μί τά φιγγάρια*.

Στίς πλευρές τοῦ φάρδους τό κιλίμι ἔχει μαῦρο κυμάτιο καί ἀπολήγει σέ κρόσια.

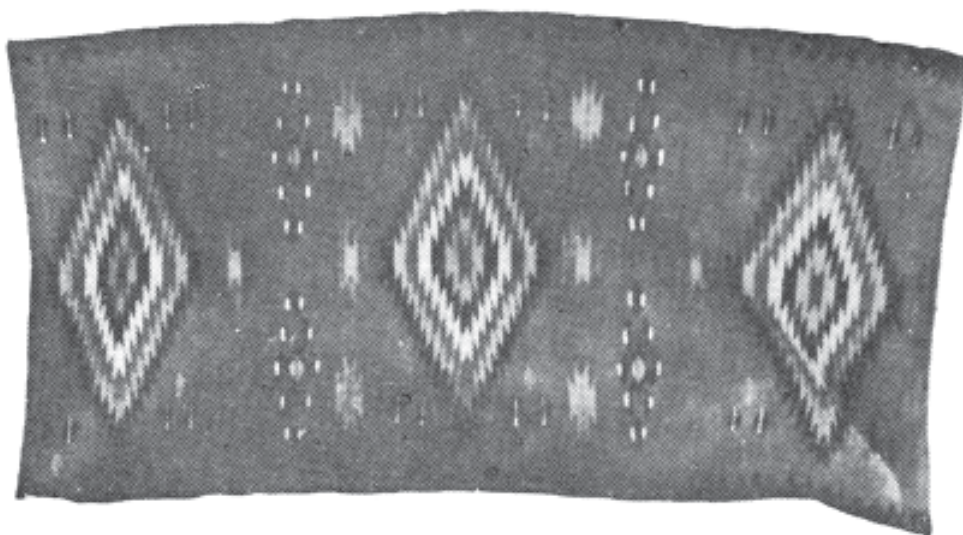
Οι ρόμβοι (τά «φεγγάρια») έχουν τά χρώματα τῆς Ἴριδας. Ἐπέξω εἶναι τό μαῦρο χρῶμα, ὕστερα τό πράσινο, τό κόκκινο, τό μπλέ, τό καφέ, τό ρόζ καί τό μελιτζανί (μόβ). Στίς πλευρές οἱ ρόμβοι περιβάλλονται ἀπό μικροῦς καί μεγάλους σταυρούς πού

Εἰκ. 36. Τό προσκέφαλο

λέγονται σαΐτες. Οἱ μικρές σαΐτες εἶναι μονόχρωμες καί οἱ μεγάλες τρίχρωμες (εἰκ. 34).

β) Τό μακάτ. «Μακάτ» λέγεται ὁ γύρος τοῦ καναπέ. Εἶναι

Εἰκ. 37. Ὁ μπερντές τοῦ οὐτζιακιῦ

δίφυλλο, ὑφαμένο στόν ἀργαλειό μέ βαμβακερό στημόνι καί μάλλινο ὑφάδι.

Ὁ κάμπος εἶναι κόκκινος. Κάτω ἔχει κεντημένα ἄνθη μέ

μαύρη μάλλινη κλωστή άγοραστή. Στην κάτω πλευρά του μήκους φέρει μαύρες φοῦντες (εἰκ. 35).

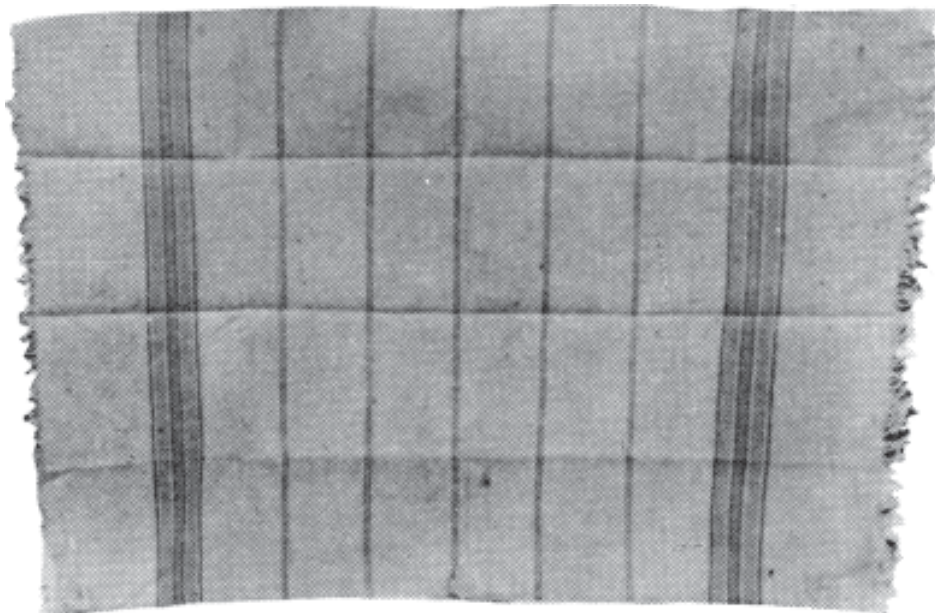
γ) Προσκέφαλα. Εἶναι ὑφαμένα στὸν άργαλειό με βαμβακερό στημόνι καί μάλλινο ὑφάδι.

Στή μέση καί στίς πλευρές του φάρδους φέρνουν μιά σειρά άνθη κεντημένα με μαύρη κλωστή άγοραστή. Ὁ κάμπος εἶναι κόκκινος (εἰκ. 36).

δ) Μπερντές του οὔτζακιου. Εἶναι ὑφαμένος στὸν άργαλειό με βαμβακερό στημόνι καί μάλλινο ὑφάδι. Ὁ κάμπος εἶναι κόκκινος καί οἱ πλευρές του μήκους ἔχουν μαῦρο κυμάτιο. Τά πλουμῖδια, ὅπως καί στό κιλίμι, εἶναι ρόμβοι («φεγγάρια») με τά ἑφτά χρώματα τῆς Ἴριδας. Ἡ σειρά τῶν χρωμάτων εἶναι ἡ ἑξῆς: Ἀπέξω εἶναι τό μαῦρο, μετά τό πράσινο, τό κόκκινο, τό κίτρινο, τό μελιτζανί (μόβ), τό ρόζ καί τό καφέ.

Οἱ μεγάλοι ρόμβοι περιβάλλονται ἀπό μικρούς σταυρούς πού λέγονται σαῖτες. Οἱ σαῖτες ἔχουν διάφορα χρώματα, πράσινο, μπλέ, ρόζ, μαῦρο (εἰκ. 37).

ε) Μισάλια. Τά «μισάλια» εἶναι στενόμακρες πετσέτες φαγητου καί σκουπίσματος, με διαστάσεις 0,45x0,65 μ.

Εἰκ. 38. Τό μισάλ

Εἶναι ὑφαμένα στὸν άργαλειό με βαμβακερό στημόνι καί ὑφάδι. Ὁ κάμπος εἶναι άσπρος με κάθετες χρυσαφένιες γραμμές ἀπό κλωστή ντεμισέ. Οἱ πλευρές του φάρδους ἔχουν κρόσια (εἰκ. 38).

Είκ. 39. Ἡ κουβέρτα τοῦ κρεββατιοῦ

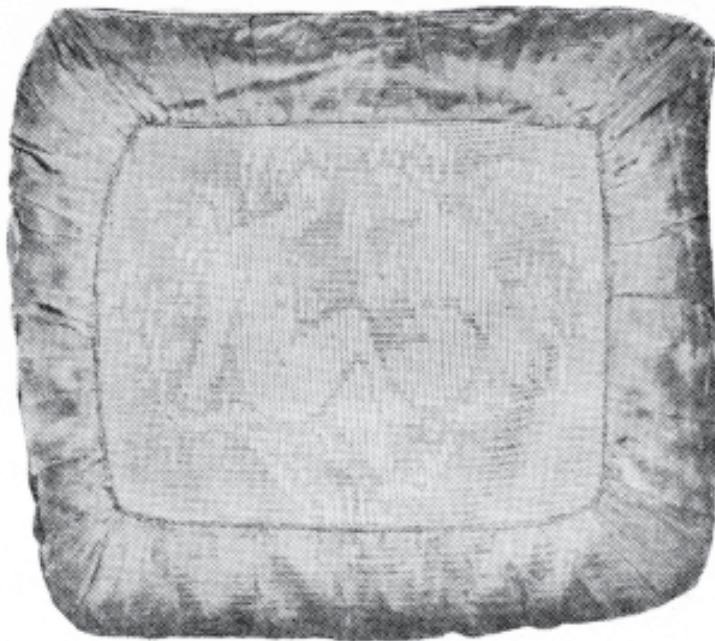

Είκ. 40. Κρεββατόγυρος

2. Ὑφαντά στολισμοῦ τοῦ σπιτιοῦ

Τὰ ὑφαντά στολισμοῦ τοῦ σπιτιοῦ εἶναι φτιαγμένα ἀπὸ βαμβάκι καὶ μετάξι ἀπὸ κουκούλια πού καλλιεργοῦν. Ἡ μουριά ἀναπτύσσεται πολὺ στὸν Λαγκαδᾶ, γιατί τὴ βοηθεῖ τὸ ἔδαφος καὶ οἱ κλιματολογικὲς συνθῆκες. Τὰ ὑφαντά αὐτὰ τὰ στολίζουν μὲ νατουραλιστικὰ σχέδια, ἄνθη, πουλιά, ἀγγελούδια, κιθάρες.

α) Ἡ κουβέρτα τοῦ κρεβατιοῦ. Εἶναι ὑφανμένη στὸν ἀργαλειό

Εἰκ. 41. Τὸ μαξιλάρι

Εἰκ. 42. Ἡ μπάντα

μὲ στημόνι ἐγγώριο, βαμβάκι καὶ μεταξωτὸ ὑφάδι ἀπὸ κουκούλια πού καλλιεργοῦσαν.

Τά φλός, περασμένα φράντζα, εἶναι ἀπό εὐρωπαϊκό μετάξι. Στό κέντρο ἡ κουβέρτα φέρει καθισμένα ἀγγελούδια σέ κλαδιά καί γύρω κιθάρες (εἰκ. 39).

β) Ὁ κρεββατόγυρος. Εἶναι ὑφαμένος στόν ἀργαλειό μέ στημόνι βαμβακερό ἐγχώριο καί μεταξωτό ὑφάδι ἀπό ἐγχώρια κουκούλια.

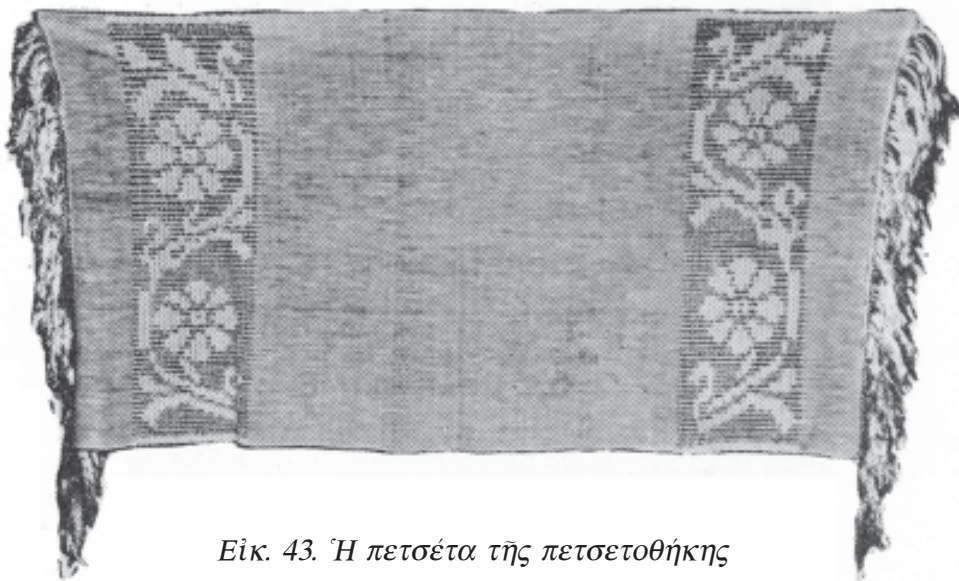
Τά φλός, περασμένα σέ φράντζα, εἶναι ἀπό εὐρωπαϊκό μετάξι. Τά πλούμια του εἶναι κιθάρες (εἰκ. 40).

γ) Τό μαξιλάρι. Εἶναι ὑφαμένο στόν ἀργαλειό μέ στημόνι ἀπό ἐγχώριο βαμβάκι καί μεταξωτό ὑφάδι ἀπό κουκούλια πού καλλιεργοῦσαν. Στή μέση τό μαξιλάρι ἔχει δύο καθιστά ἀγγελούδια πλαισιωμένα ἀπό κλαδιά.

Ὁ γύρος τοῦ μαξιλαριοῦ, πού εἶναι πρόσθετος καί βγαίνει, λέγεται μπουγιουνέ. Εἶναι φτιαγμένος ἀπό μεταξωτό ὑφασμα ἀγοραστό (εἰκ. 41).

δ) Ἡ μπάντα. Εἶναι ὑφαμένη στόν ἀργαλειό μέ στημόνι βαμβακερό ἐγχώριο καί μεταξωτό ὑφάδι ἀπό ἐγχώρια κουκούλια. Ἔχει δύο ἀγγελούδια πλαισιωμένα μέ κληματοβεργες πού ἔχουν φύλλα καί σταφύλια (εἰκ. 42).

ε) Ἡ πετσέτα τῆς πετσετοθήκης. Εἶναι ὑφαμένη στόν ἀργαλειό μέ στημόνι ἀπό ἐγχώριο βαμβάκι καί μεταξωτό ὑφάδι ἀπό κουκούλια.

Εἰκ. 43. Ἡ πετσέτα τῆς πετσετοθήκης

Στίς πλευρές τοῦ φάρδους ἔχει φλός, περασμένα φράντζα. Στίς ἄκρες ἡ πετσέτα ἔχει μαργαρίτες (εἰκ. 43).

Ε) Γεωργικά Έργαλειά

Ὁ Λαγκαδάς ξεκίνησε ἀπό ἀγροτικός συνοικισμός καί σιγά σιγά ἐξελίχθηκε σέ ἀγροτόπολη. Καί σήμερα ἀκόμα διατηρεῖ τόν ἀγροτικό του χαρακτήρα. Κύριο ἐπάγγελμα τῶν κατοίκων ἡ γεωργία. Εἶπαμε καί στήν ἀρχή ὅτι τό 60% τῶν κατοίκων ἀσχολεῖται μέ τή γεωργία καί κυρίως μέ τά κηπευτικά. Φημισμένα προϊόντα τοῦ Λαγκαδά οἱ Λαγκαδιανές τομάτες, οἱ μελιτζάνες, τά μαρούλια καί γενικά ὅλα τά κηπευτικά. Ἡ «Ἐνωση Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν» Λαγκαδά ἵδρυσε τελευταῖα νεωτάτου τύπου ἐργοστάσιο ντοματοπελτέ καί κονσερβοποιῆας κηπευτικῶν καί φρούτων.

Ἄς δοῦμε λοιπόν τά γεωργικά ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦσαν παλιότερα οἱ Λαγκαδιανοί. Σήμερα πολλά ἀπ' αὐτά τά ἀντικατέστησε ἡ μηχανική καλλιέργεια.

1) Ὄνόματα γεωργικῶν ἐργαλείων

1) Τό σκιάρν. 2) Τό πιργιόν. 3) Ἡ λίμα. 4) Τό κλαδουκόπ' γιά τήν κοπή τῶν κλαδιῶν. 5) Ὁ μπαλάς. 6) Ἡ ἀρίδα. 7) Τό βαρειό. 8) Τό ἀλέτρι μέ τά ἐξαρτήματά του: Ὁ ζ'γός, τό χειρούλ' (χειρολάβα), τό φτιρό, τό γυνί, οἱ ζέγλεις (ζεῦλες) καί τό κλειδί τ' ἀλετριγιοῦ. 9) Ἡ σβάρνα πού παλιότερα ἀποτελοῦνταν ἀπό κλαδιά πουρναριοῦ δεμένα στά πλάγια ἐνός καδρονιοῦ. Τό καδρόνι σερνόταν ἀπό τό ἄλογο κι ἔτσι σβάρνιζαν. 10) Τό φκυάρ'. 11) Ὁ τσαλοκόπους. Μέ αὐτόν κόβουν τά «τσαλιά» (θάμνους). 12) Ἡ τσάπα. 13) Ὁ κασμάς. 14) Τό κλαδιφτήρ', γιά τό κλάδεμα τῶν ἀμπελιῶν. 15) Ἡ πουτιστήρα. 16) Ἡ φυτιφτήρα. 17) Ἡ τζουγκράνα ἢ ταράκ'. 18) Τό διρπάν'. 19) Ἡ παλαμαριά. 20) Τό ζαγκότσ'. 21) Ἡ δουκάννα. Ἀπό κάτω εἶχε σφηνωμένες στουρναρόπετρες καί μαχαιράκια ἀπό λαμαρίνα γιά τόν ἀλωνισμό. Δενόταν στό ζυγό μέ ἀλυσίδα ἢ μέ χοντρή τριχιά. 22) Ἡ κέντρα (φκέντρα) ἢ ἀξάλ'. 23) Τό φκυάρ' γιά τ' ἀμπέλια. 24) Ἡ δουκράνα μέ δύο «χαχάλια» (δάχτυλα), γιά νά γυρίζουν τό τριμένο ἄχυρο στόν ἀλωνισμό. 25) Τό λιχνιστήρ' μέ 4-5 «χαχάλια» γιά νά γυρίζουν τό χοντρό ἄχυρο στόν ἀλωνισμό. 26) Ὁ σύρτζ' γιά νά μαζεῦουν σωρό τό ἀλωνισμένο σιτάρι. 27) Ὁ κοσιάς γιά νά κόβουν τό τριφύλλι καί τό χόρτο. 28) Ἡ ἀλ'νόπιτρα. Μέ αὐτή ἀλώνιζαν τή σίκαλη καί τά κουκιά. Ἡ «ἀλ'νόπιτρα» δενόταν στό ζυγό μέ λουριά (βλ. πίν. 8-15).

Σκιπάριν'

Πιργιόν'

Λίμα

Κλαδουκόπ'

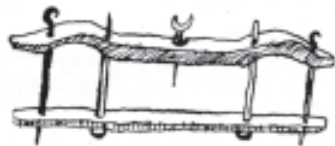
Μπαλτάς

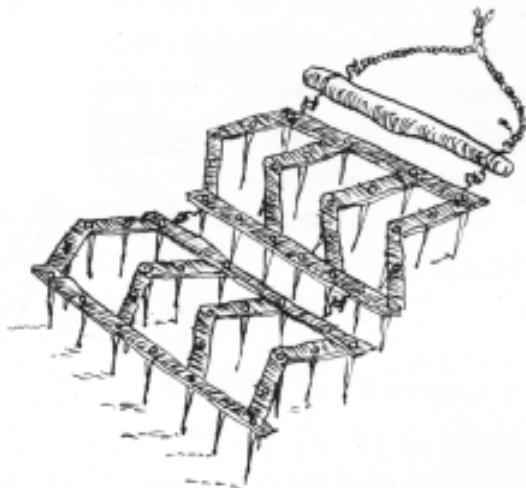
Άριδα

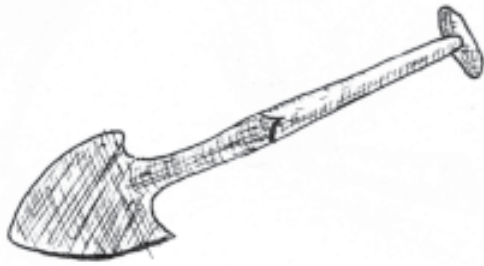
Άλετρι

Ζγός από σιδερένιο άλετρι
καί από βοϊδόκαρο

Σβάρνα

Φκυάρ'

Κασμάς

Τσαλουκόπους ή κλαδουκόπ'

Κλαδιφτήρ'

Τσάπα

Κλειδί τ' άλετιργιοῦ

Πουτιστήρα

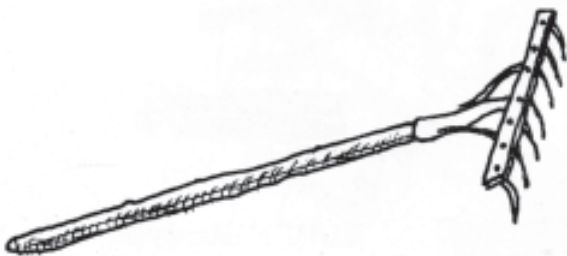
Διρπάν'

Φυτιφτήρα

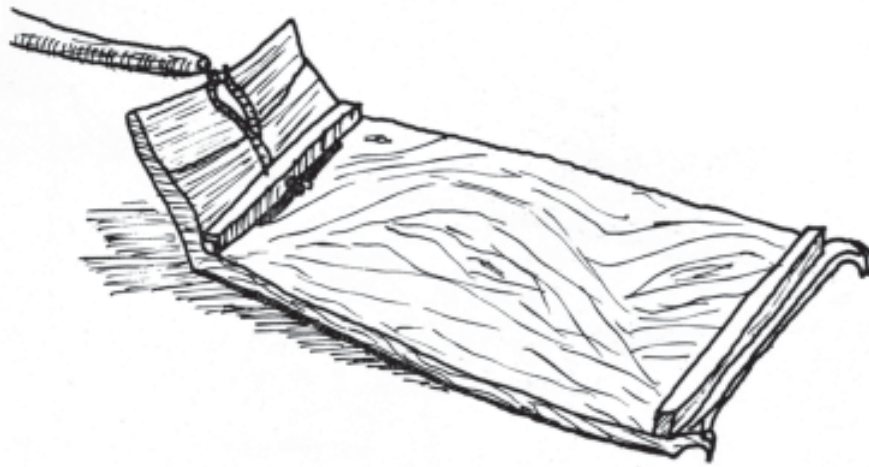
Παλαμαριά

Τζουκγράνα ή ταράκ'

Ζαγκότσ'

Δουκάννα

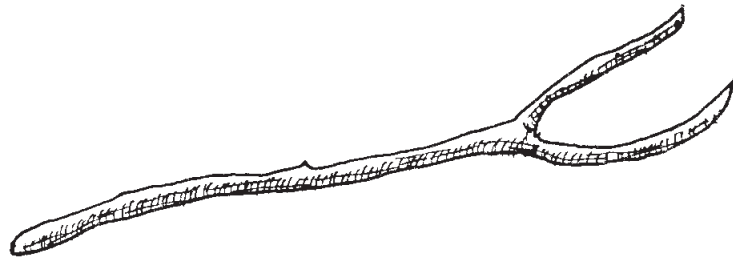

Φκέντρα

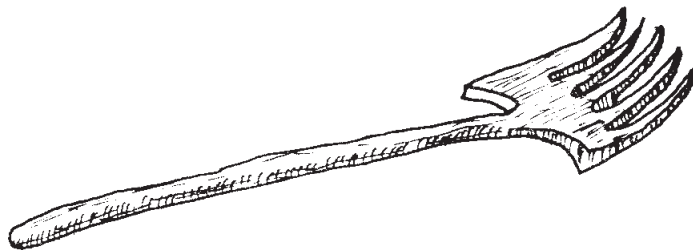

Φκυάρ' για άμπέλια

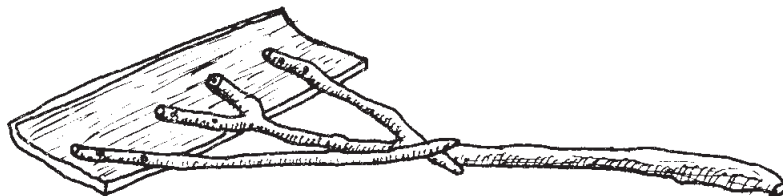
Πίνακας 13

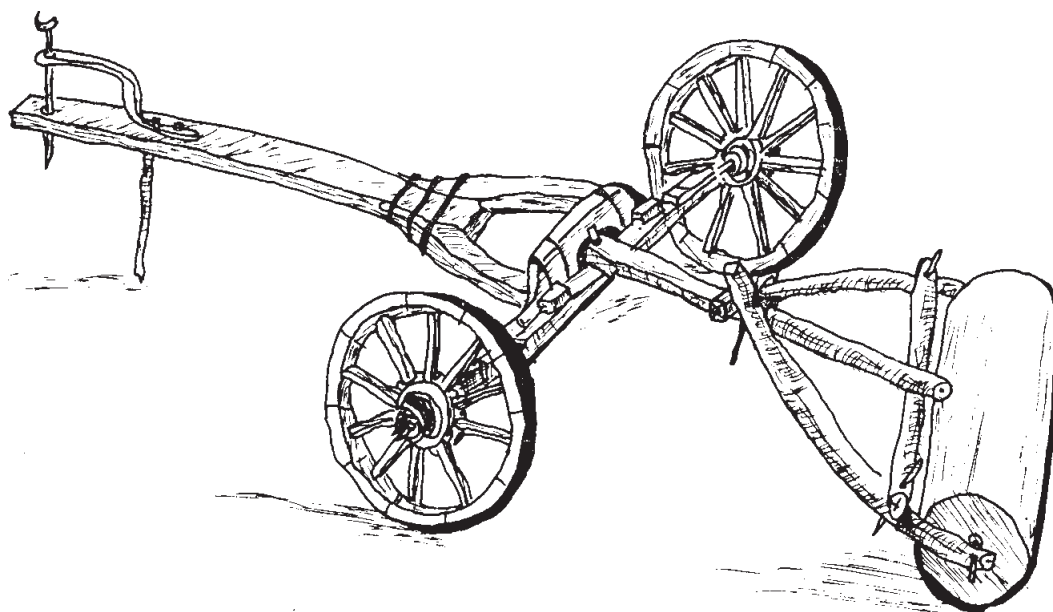
Δουκράν'

Λιχνιστή

Σύρτζς

Ἄλ'νόπιτρα

Πίνακας 15

2) Τό μέτρημα τῆς σοδειᾶς

Τῆ σοδειᾶ τῶν δημητριακῶν τῆ μετροῦσαν μέ τόν κούτλου. Ὁ «κούτλος» ἦταν κυλινδρικό ξύλινο δοχεῖο μέ δύο χειρολαβές. Κατασκευαζόταν ἀπό λεπτά σανίδια καί εἶχε δύο ξύλινα στεφάνια, τό ἓνα στή βάση καί τό ἄλλο πάνω στό χεῖλος. Ὁ ἓνας «κούτλος» ἔπαιρνε 16 κιλά. Οἱ 8 κούτλοι ἔκαναν 1 κιλέ πού ὑπολογιζόταν 100 ὀκάδες (εἰκ. 44).

3. Ὀνομασία τῶν ζῶων

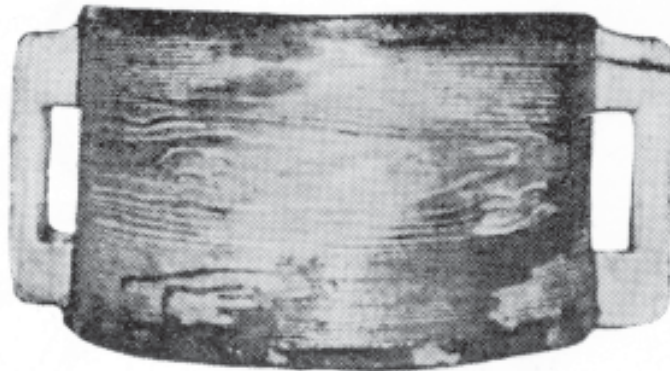
Τά ζῶα τά ὀνομάζουν ἀπό τό χρῶμα πού ἔχει τό τρίχωμά τους.

α) Ὀνομασία βοδιῶν

Καλίλι λένε τό βόδι μέ τό ἑλαφρό κίτρινο χρῶμα. Καρᾶ λένε τό μαῦρο βόδι. Μπέλιο λένε τό ἄσπρο βόδι. Σαρή λένε τό βόδι μέ τό χτυπητό κίτρινο χρῶμα. Κοκκίνη λένε τό κόκκινο βόδι. Τσελέκι λένε τό βόδι πού ἔχει ἓνα κέρατο.

β) Όνομασία αλόγων

Ντουρή λένε τό ἄλογο μέ τό χτυπητό κόκκινο χρώμα. *Καστανή* λένε τό ἄλογο μέ τό καστανό χρώμα. *Τσίλιου* λένε τό ἄλογο μέ

Εικόνα 44. Κοῦτλος

τό ψαρί χρώμα. *Άράπη* λένε τό ἄλογο μέ τό μαῦρο χρώμα. *Κούλα* λένε τό ἄλογο πού ἔχει τό χρώμα τῆς ὄχρας.

II. Οικογενειακή και κοινωνική ζωή

A) Γέννηση

1) Έγκυμοσύνη

Τή γιορτή του Ἁγίου Στυλιανουῦ ἡ ἔγκυος γυναίκα πού δέν κρατοῦσε τό ἔμβρυο πήγαινε στήν ἐκκλησιά ὕψωμα γιά νά στερεώση τό ἔμβρυο. Φοροῦσε καί τήν ἁγία ζώνη τοῦ παπαῦ γιά νά κρατήση τό ἔμβρυο. Ἡ ἔγκυος γυναίκα τοῦ Ἁγίου Συμεών δέν πιάνει στό χέρι μαχαίρι νά κόψη γιά νά μήν γίνη «σημαδιακό» τό παιδί.

2) Προγνωστικά τῆς γέννησης τοῦ ἐμβρύου

Γιά νά προβλέψουν τί θά γεννήση ἡ ἔγκυος γυναίκα, ἀγόρι ἢ κορίτσι, παίρνουν στό στόμα τή βέργα, πού ἔχουν στό ἀντί τοῦ ἀργαλειοῦ γιά νά τυλίγεται τό ὕφασμα, καί μέ κλειστά μάτια βγαίνουν στήν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ. Ἐάν τόν πρῶτο πού θά ἀντικρύσουν, ὅταν ἀνοίξουν τά μάτια, εἶναι ἄντρας, τότε τό μωρό πού θά γεννηθῆ θά εἶναι ἀγόρι. Ἐάν ὁμως εἶναι γυναίκα, τότε τό μωρό θά εἶναι κορίτσι.

3) Γέννηση

Ἡ ἔγκυος γυναίκα γεννᾶ ξαπλωμένη στό στρῶμα. Τήν κρατάει ἀπό τίς πλάτες μιά ἡλικιωμένη γυναίκα. Τό «ὕστερο», ἀφοῦ τό πασπαλίσουν μέ λίγο θυμίαμα καί ζάχαρη, τό θάβουν σέ μιά ἄκρη τῆς αὐλῆς. Μόλις πέσει τό μωρό, τό ὀφαλοκόβει ἡ μαμή, τό πασπαλίζει μέ λίγο ἀλάτι καί τό φασκιώνει. Τά σπάργανα παλιότερα ἦταν ὕφαντά. Τήν ἄλλη μέρα τό μωρό τό ἀλείφει ἡ μαμή μέ λίγο λάδι.

Στή λεχώνα δίνουν τσάι καί γιά φαγητό φιδέ καί ρύζι σούπα. Τρεῖς μέρες ἡ λεχώνα δέν σηκώνεται καθόλου ἀπό τό στρῶμα. Σαράντα μέρες δένει τό κεφάλι της μέ ἄσπρο μαντήλι, σημάδι τῆς ξελευτεριάς της. Ἀπό τό ἄσπρο μαντήλι κρέμεται μέ κόκκινη κλωστή ἓνα φλουρί καί μιά σκέλιδα σκόρδο, γιά νά μή ματιαστῆ. Ἡ ἀσαράντιστη λεχώνα δέν πηγαίνει στήν ἐκκλησία, ἀλλ' οὔτε καί σέ ἄλλο σπίτι, γιατί θά σπάσουν οἱ στάμνες καί τά *μπαρδάκια* (σταμνοῦλες). Σαράντα μέρες κάτω ἀπό τό στρῶμα τῆς λεχώνας ἡ μαμή βάζει τά χτένια καί τά μιτάρια τοῦ ἀργαλειοῦ, ἓνα κομμάτι ἀπό μαύρη σκούπα, πού σκουπίζουν τίς αὐλές, καί λίγο

κεχρί για νά μή κακοπάθη ή λεχώνα και τό μωρό από τίς νεράιδες.

4) Στίς τρεῖς μέρες

Στίς τρεῖς μέρες ἔρχεται ἡ μαμή και ἀφοῦ θυμιάσει τά ροῦχα τῆς λεχώνας κατόπι τήν ἀλλάζει. Ὑστερα ἡ λεχώνα παίρνει τό μωρό στήν ἀγκαλιά και ἡ μαμή, ἀφοῦ τήν σκεπάσει μέ ἕνα πουκάμισο τοῦ ἀντρα τῆς, τῆς ρίχνει τήν εὐχή ὡς ἐξῆς: Μπροστά ἡ μαμή και κατόπι ἡ λεχώνα προχωροῦν για τήν ἐξώπορτα. Περπατώντας ἡ μαμή και κατόπι ἡ λεχώνα προχωροῦν για τήν ἐξώπορτα. Περπατώντας ἡ μαμή ρωτάει τή λεχώνα:

- Τί περνᾶς;
- Ἰορδάνη ποταμό, ἀπαντᾶ ἡ λεχώνα.

Αὐτό ἐπαναλαμβάνεται μέχρι νά φτάσουν στήν ἐξώπορτα. Μόλις φτάσουν ἐκεῖ, ἡ μαμή μ' ἕνα πήδημα πηδᾶ τό κατέφλι (κατώφλι) τῆς πόρτας λέγοντας: *Μπήδ'σα κι πέρασα*. Τό ἴδιο πήδημα κάνει και ἡ λεχώνα ἐπαναλαμβάνοντας κι αὐτή τή φράση: *Μπήδ'σα κι πέρασα*. Ὑστερα γυρίζει μέσα τή λεχώνα μέ τό μωρό και τούς ξαπλώνει στό στρῶμα. Μετά ἡ μαμή πηγαίνει στήν αὐλή και παίρνει ἕνα μικρό φτερό και μιά πετρούλα. Μπροστά στή λεχώνα τό μέν φτερό τό φυσᾶ λέγοντας *σάν τό φτερό νά γίνης ἐλαφριά και σάν τή πέτρα γερή*, τήν δέ πέτρα τήν πετᾶ κάτω ἀπό τό στρῶμα. Τώρα ἡ μαμή θά καθήση νά πιῇ τόν καφέ τῆς.

Τό μεσημέρι ἡ πεθερά τῆς λεχώνας θά βάλῃ τραπέζι για τούς συγγενεῖς, πού καλεῖ ἡ μαμή. Τά φαγητά εἶναι κρέας ἢ ψάρια ἢ φασόλια. Μετά τό φαγητό ἡ μαμή βάζει στό τραπέζι δύο ποτήρια κρασί, τό ἕνα τοῦ μωροῦ και τό ἄλλο τῆς μαμῆς. Στό ποτήρι τοῦ μωροῦ ρίχνει μέσα και μιά μπουκιά ψωμί. Ὁ κάθε καλεσμένος ρίχνει μέσα στά δύο ποτήρια φιλοδώρημα (δραχμές). Προτοῦ σηκώσουν τό τραπέζι, ἡ μαμή στραγγίζει τό κρασί ἀπό τά δύο ποτήρια και μετράει πρῶτα τά χρήματα πού εἶναι μέσα στό ποτήρι τοῦ μωροῦ. Ἐάν τά χρήματα εἶναι *τσιούφτ* (ζυγά), τότε ἡ λεχώνα στήν ἄλλη γέννα θά γεννήσῃ κορίτσι. Ἐάν ὅμως εἶναι *τεκ* (μονά), θά γεννήσῃ ἀγόρι. Τά χρήματα αὐτά τά παίρνει ἡ μάνα τοῦ μωροῦ. Μετά μετράει και τά χρήματα τοῦ δικοῦ τῆς ποτηριοῦ. Ἐάν τά χρήματα εἶναι «τσιούφτ», τότε θά γεννήσῃ κορίτσι ἄλλη γυναίκα στήν ὁποία θά παρασταθῇ ὡς μαμή. Ἐάν ὅμως εἶναι «τέκ», θά γεννήσῃ ἀγόρι. Τά χρήματα αὐτά εἶναι

δικά της.

Τώρα ἡ μαμή θά φύγη. Φεύγοντας ὅμως θά πάρει καί τό κανίσκι πού εἶναι: ἓνα ταψάκι μέ δυό πιάτα φαγητό, ἓνα κομμάτι ψωμί καί ἓνα μπουκάλι κρασί ἀπό τό τραπέζι πού ἔφαγαν τό μεσημέρι.

Μετά τίς τρεῖς μέρες ἡ λεχώνα σηκώνεται καί ἀσχολεῖται μέ τίς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ. Στή θέση της στό στρῶμα, δίπλα στό μωρό, καί ἐφ' ὅσον δέν ἔχει ἄλλον μέσα στό σπίτι, βάζει τήν ἄσπρη σκούπα, αὐτή πού σκουπίζουν μέσα στό σπίτι, γιά νά φυλάει τό μωρό.

Ὅταν βγάζουν ἔξω τό μωρό, τό κρεμοῦν στό καπελάκι του μιά σκέλιδα σκόρδο, ἓνα ματόχαντρο καί ἓνα σταυρουδάκι γιά νά μή ματιαστῇ. Ἐάν ματιαστῇ τό μωρό καί ἐφ' ὅσον εἶναι βαφτισμένο, τό ξεματιάζουν μέ τό σταυρό στό νερό ἢ μέ τά σταυρολούλουδα. Τό ξεμάτιασμα μέ τό σταυρό γίνεται ὡς ἑξῆς:

Σ' ἓνα ποτήρι νερό, ἀφοῦ τό σταυρώσουν τρεῖς φορές, ρίχνουν μέσα τό σταυρό, πού πρέπει νά εἶναι ἀπό τούς Ἁγίους Τόπους. Ἐάν πάνω στήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ ἀνεβοῦν φουσκάλες (φυσαλίδες), τό μωρό εἶναι ματιασμένο. Τότε πλένουν τό μωρό μέ τό νερό αὐτό καί τοῦ δίνουν νά πιῇ. Τό ὑπόλοιπο τό ρίχνουν σέ καθαρό μέρος. Ἐάν αὐτός πού μάτιασε τό μωρό εἶναι γνωστός, τότε τοῦ παίρνουν ἀπό τό ροῦχο του καμιά κλωστή καί τή ρίχνουν πάνω στό μωρό. Ἡ παίρνουν ἀπό τήν *πατῆμασιά* του (πατημασιά), χῶμα καί τό βάζουν σ' ἓνα φλυτζάνι μέ νερό. Ἀφοῦ κατακάτσει τό χῶμα, πλένουν τό μωρό μέ τό νερό.

5) Σαράντισμα

Τή μέρα πού σαραντίζει ἡ λεχώνα τήν παίρνει ἡ μαμή καί τήν πηγαίνει στήν ἐκκλησιά. Τή διαβάζει ὁ παπάς καί, ἀφοῦ χαιρετίσει τήν Παναγία καί τό Χριστό, τήν ξαναγυρίζει στό σπίτι. Ἡ μαμή ἀφοῦ κεραστεῖ, πληρωθεῖ καί πάρει κι ἓνα ζευγάρι σκουφούνια ἢ ἓνα τσεμπέρ', φεύγει.

B) Γάμος

1) Προξενειά

Τήν προξενειά στόν Λαγκαδά τή στέλνει ὁ γαμπρός μέ δικό του ἄνθρωπο συγγενικό ἡλικιωμένο (θεῖος, θεία, ξάδελφος). Ἡ προξενειά παλιότερα μιλιόταν χωρίς νά τήν ἀκούη τό κορίτσι,

στό όποιο δέν έπεφτε λόγος. Έφ' όσον συμφωνήσουν, ό γαμπρός στέλνει τήν άλλη μέρα στή νύφη ένα λουλούδι, πάνω στό όποιο δένει μέ κόκκινη κλωστή ένα φλουράκι. Αυτό είναι σημάδι ότι έγινε ή προξενειά. Η νύφη στέλνει στό γαμπρό ένα ζευγάρι σκουφούνια κι ένα μαντήλι. Τό δόσιμο του λόγου λέγονταν *μικρή άρραβώνα*. Στο μικρό άρραβώνα όρίζουν και τον *μεγάλο άρραβώνα* που θα γίνει σε *πίσημη μέρα*.

2) Ο μεγάλος άρραβώνας

Ο γαμπρός καλεί τό συγγενολόι του στό σπίτι και άφου τους κεράσει πηγαίνουν τό άπόγευμα όλοι, εκτός άπό τό γαμπρό, στό σπίτι της νύφης μέ τά δώρα για τον μεγάλο άρραβώνα. Τά δώρα είναι: *Σκέπ'* (μεταξωτό κεφαλομάντηλο), κορδέλες χρωματιστές για τίς πλεξούδες, δύο-τρία φλουριά ραμένα σε κορδέλα, για νά τά κρεμάη στό λαιμό ή νύφη όταν βγαίνει έξω, παπούτσια, παντόφλες και κάλτσες.

Άφου κεραστούν, αλλάζουν τά δαχτυλίδια. Μετά ένα κορίτσι, φίλη της νύφης, που έχει μάνα και πατέρα, βγαίνει μ' ένα πιάτο λουλούδια και καρφισώνει στό πέτο του καθενός άπόνα λουλούδι. Ο καθένας ρίχνει στό πιάτο και τό *μπαξίσ'* (φιλοδώρημα). Πίσω άπό τό κορίτσι μέ τά λουλούδια ακολουθει ή νύφη μέ ένα άλλο συγγενικό της κορίτσι ή φίλη της που κρατάει ένα δίσκο με μαντήλια.

Η νύφη προσφέρνει στους συγγενείς του γαμπρού άπό ένα μαντήλι που της τό δίνει τό κορίτσι. Προσφέροντας τό μαντήλι και φιλώντας τό χέρι του καθενός παίρνει και τό φιλοδώρημα. Μέ τό φιλοδώρημα ξανακερνιούνται και φεύγουν για τό σπίτι του γαμπρού. Φεύγοντας δίνει και ή νύφη τά δικά της δώρα που είναι: Σκουφούνια και μαντήλι για τον πεθερό. Σκέπη μεταξωτή, μαντήλι και κάλτσες για την πεθερά. Για τό γαμπρό δίνει πουκάμισο, κάλτσες και μαντήλια. Στα άδέρφια του κάλτσες και μαντήλια. Εάν έχει παπού ή γιαγιά, δίνει σκουφούνια και μαντήλια. Στο σπίτι του γαμπρού ξανακερνιούνται και διαλύονται. Τώρα ό γαμπρός μέ δύο φίλους του πηγαίνει κι αυτός στή νύφη.

Η νύφη θα τους δωρίση άπό ένα μαντήλι και θα τους φιλήση και τά χέρια. Καθένας που παίρνει τό μαντήλι δίνει στή νύφη τό φιλοδώρημα. Τίς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα, Άποκριές, Πάσχα, ανταλλάσσουν δώρα. Την Κυριακή της Τυρινής ό γαμπρός

πηγαίνει στή νύφη σ' ένα δίσκο μιά κουλούρα σκληρό χαλβᾶ. Τήν Τετάρτη τῆς Τυρινῆς πηγαίνει τά *τριμεριώτ'κα*. Σ' ένα δίσκο ἔχει πορτοκάλια, μήλα, σταφίδες, μπιλμπίδια (στραγάλια), σῦκα, δαμάσκηνα γλυκά καί ξυνά για νά κάνη τό *χουσάφ'* (κομπότσα). Μέσα στό δίσκο ἔχει καί ἡ πεθερά τά δικά της δῶρα για τή νύφη πού εἶναι ένα ζευγάρι *λαλούνια* (γαλέτσια) κι ένα *σιαμί* (μαντήλι) ἄσπρο για τό κεφάλι.

3) Ἡ ἐβδομάδα τοῦ γάμου

Ἐνα μήνα πρὶν τό γάμο πηγαίνουν οἱ γονεῖς τοῦ γαμπροῦ στή νύφη για νά κόψουν τό *παπουτσίλ'κ'*. Θά ὀρίσουν τήν ἡμερομηνία τοῦ γάμου, στίς δεκαπέντε μέρες ἢ στό μήνα. Μαζί της ἡ πεθερά φέρνει καί τέσσερα κιλά νῆμα για νά ὑφάνη ἡ νύφη τίς πετσέτες πού θά δωρίση στους συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ. Στό «παπουτσίλ'κ'» κανόνιζαν παλιότερα καί για τή *σκουρτέλα*, εἶδος σημερινοῦ παλτοῦ, πού τήν ἔφκιανε ὁ γαμπρός. Ἡ *σκουρτέλα* ἦταν ἀπό μαύρη τσόχα ντυμένη ἀπό μέσα μέ ἄσπρη γούνα. Τά πέτα καί οἱ ἄκρες ἦταν ντυμένα μέ καφέ γούνα.

Τή Δευτέρα τῆς ἐβδομάδας τοῦ γάμου πηγαίνει ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ μέ μιά κόρη ἢ νύφη της στό σπίτι τῆς νύφης μέ ένα μπουκάλι ρακί καί μ' ένα πιάτο πού ἔχει κουφέτα, μπιλμπίδια, ένα μήλο καί ένα ποτηράκι. Ἡ νύφη θά ἔχη καλεσμένους τούς συγγενεῖς της για νά πιοῦν ρακί, ἐπειδή ἀρχίζει ὁ γάμος. Τούς συγγενεῖς τῆς νύφης τούς κερνάει πρῶτα ἡ συμπεθέρα καί μετά ἡ μάνα τῆς νύφης.

Φεύγοντας ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ, ἡ νύφη τῆς δίνει σ' ένα πανέρι τά δῶρα πού θά φορέση ὁ γαμπρός τήν ἡμέρα τοῦ γάμου. Τά δῶρα εἶναι: φανέλα, πουκάμισο, κάλτσες, μαντήλι καί ένα λουλούδι δεμένο μέ κόκκινη κλωστή. Τό ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ καλεῖ τό συγγενολόι της για νά πιάσουν τό προζύμι τοῦ γάμου. Στό ἀνάπιασμα τοῦ προζυμιοῦ ένα κορίτσι, πού ζοῦνε οἱ γονεῖς του, βάζει πίσω στή ράχη του τό *ξυλίκτ'* (πλάστη). Στήν κορυφή τοῦ πλάστη ἔχει δεμένα μέ κόκκινη κλωστή τό δαχτυλίδι τοῦ γαμπροῦ καί ένα κόκκινο λουλούδι. Φοράει καί τήν τραγιάσκα τοῦ γαμπροῦ καί κοσκινίζει τό ἄλεύρι στή *ζυμωτ'κή* (σκάφη). Μέσα στό κόσκινο ρίχνουν οἱ συγγενεῖς χρήματα. Ἡ πεθερά ἐκτός ἀπό τά χρήματα ρίχνει καί κουφέτα μέ ρύζι. Καθώς ρίχνουν τά χρήματα λένε καί τήν εὐχή: «Νά ζήσουν νά γηράσουν».

Γύρω από τό κορίτσι πού κοσκινίζει ἄλλα κορίτσια τραγουδοῦν τά παρακάτω τραγούδια:

1

Μαργαριτάρι ν' ὁ γαμπρός
καί μάλαμα ἢ νύφη.
Σ' αὐτό τό σπίτι πούρθαμε
πέτρα νά μή ραῖση
κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ
χρόνια πολλά νά ζήση.
Νά ζήση ἢ νύφη κι ὁ γαμπρός
μαζί καί ὁ κουμπάρος.

2

Περιπλεγμέν' ἢ λεμονιά
μέ τ' ἄνθη στολισμένη.
Τήν ὥρα πού σ' ἀγάπησα
ἦταν ἐρωτευμένη.
Σ' ἀγάπησα κι ἀρρώστησα
σαράντα μία μέρα.
Σάν τόμαθαν οἱ φίλοι μου
καί κλάψανε γιά μένα.
Κλάψατι, φίλοι μ', κλάψατι
καί σεῖς ἐχθροί χαρῆτε
καί σεῖς γειτονοπούλισσες
στά μαῦρα ἐντυθῆτε.

3

- Ἔλα ζωγράφε νά ζωγραφίσης,
αὐτήν τήν νέα νά πολεμήσης.
- Μά δέν τήν εἶδα, μά δέν τήν ξέρω,
πῶς νά τολμήσω νά ζωγραφίσω;
- Ἴδέ τά κάλλη της καί τή μορφή της
καί τόλμησε νά ζωγραφίσης.

Ἐδῶ στό τραγούδιμα τά κορίτσια κυνηγιοῦνται μεταξύ τους, ποιά θά πιάση τήν ἄλλη γιά νά τήν πασαλείψη μέ προζύμι.

Τήν Τετάρτη τό πρωί ἀπλώνει ἢ νύφη τήν προίκα της γιά νά τή δοῦν τά κορίτσια καί οἱ γυναῖκες. Τήν ἴδια μέρα καλεῖ ἢ νύφη γιά τό γάμο. Καλεστής εἶναι γυναίκα καί καλεῖ τούς μέν συγγενεῖς μέ μῆλα, τούς δέ ἄλλους μέ κουφέτα. Τό ἀπόγευμα τῆς Τετάρτης ἀναπιάνουν τά προζύμια καί στή νύφη μέ τά ἴδια

ἔθιμα, ὅπως καί στοῦ γαμπροῦ. Στό κοσκίνισμα τραγουδοῦν τά παρακάτω τραγούδια:

1

Σήμερα μαῦρος οὐρανός,
 σήμερα μαύρη μέρα,
 σήμερα πού χωρίζεται, ἀμάν,
 μάνα καί θυγατέρα.
 Κλάψτι, ματάκια μ', κλάψτι,
 δάκρυα φορτωθεῖτε,
 γιατί θά δῆτε ξενητεία, ἀμάν,
 ὅσπου νά βαρεθῆτε.
 Ἄφήνω γειά στή γειτονιά
 καί γειά στούς ἰδικούς μου,
 ἀφήνω καί τή μάνα μου, ἀμάν,
 τρία γυαλιά φαρμάκι.
 Τόνα νά πίνη τό πρωί,
 τ' ἄλλο τό μεσημέρι,
 τό τρίτο τό φαρμακερό, ἀμάν,
 νά πίν' καί μένα νά θυμᾶται.

2

Περιπλεγμέν' ἡ λεμονιά
 μέ τ' ἄνθη στολισμένη κ.λπ.

3

- Ἔλα ζωγράφε νά ζωγραφίσης,
 αὐτήν τή νέα νά πολεμήσης κ.λπ.

Τήν Πέμπτη στοῦ γαμπροῦ καί στής νύφης ζυμώνουν τά ψωμιά. Τό ἴδιο κορίτσι πού ἔπιασε τό προζύμι αὐτό θά ζυμώση καί τά ψωμιά.

Τήν Παρασκευή καλεῖ ὁ γαμπρός. Καλεστής εἶναι γυναίκα καί καλεῖ τοὺς συγγενεῖς μέ μῆλα καί τοὺς ἄλλους μέ κουφέτα. Αὐτή τή μέρα καί στοῦ γαμπροῦ καί στής νύφης θά ἐτοιμάσουν τά ψάρια πού θά μαγειρέψουν γιά τό γάμο τό Σάββατο.

Τήν Παρασκευή τό βράδυ ὁ γαμπρός θά στείλῃ μέ τρία τέσσερα ἄτομα τό σεντούκι στή νύφη γιά νά βάλῃ μέσα τά προικιά της. Τό σεντούκι τό πηγαίνουν μέ τό κάρο. Στά χαλινά τοῦ ἀλόγου κρεμοῦν ἓνα ἄσπρο μαντήλι. Γιά νά μή γυρίση τελείως ἄδειο τό κάρο, ἡ νύφη βάζει ἀπάνω τίς γλάστρες μέ τά λουλούδια πού παίρνει.

Μετά τό κάλεσμα, οί καλεσμένοι τοῡ γαμπροῦ καί τῆς νύφης στέλνουν τά δῶρα πού εἶναι: τάσια (φλυτζάνες μπακιρένιες μέ κάλυμμα καί χωρίς λαβή), σαχάνια μπακιρένια, τηγάνια, νταβαδάκια, σινιά καί ταψιά.

Τό Σάββατο τό πρωί στοῦ γαμπροῦ ἄλλες γριές φουρνίζουν τά φαγητά γιά τό Σαββατόβραδο καί ἄλλες βράζουν τά φαγητά στά καζάνια.

Τά φαγητά εἶναι κρέας μέ φασόλια ξηρά (κατά προτίμηση), κρέας μέ ζυμαρικά, ψάρια στό φοῦρνο, πατάτες στό φοῦρνο καί τελευταῖα σερβίρεται τό πιλάφι. Τά ἴδια φαγητά μαγειρεύουν καί στῆς νύφης. Τό ἀπόγευμα τοῡ Σαββάτου μαζεύονται οί καλεσμένοι τοῡ γαμπροῦ καί γλεντοῦν. Τώρα γίνεται καί τό ξύρισμα τοῡ γαμπροῦ. Τά ὄργανα παίζουν καί στήν πετσέτα ρίχνουν ὄλοι τό «μπαξίς» φιλοδώρημα τοῡ κουρέα. Μετά τό ξύρισμα γίνεται τό ἄλλαγμα. Τά ἐσώρουχα τά φοράει μέσα στό σπίτι. Τά δέ ἄλλα ροῦχα τοῡ τά φοράει ὁ «μπράτιμος» (παρά-γαμπρος), στή μέση τῆς αὐλῆς πατώντας ὁ γαμπρός πάνω σέ μιά πέτρα γιά νά ἐξέχη.

4) Τό μπαϊράκ³

Τό Σάββατο, προτοῦ βασιλέψει ὁ ἥλιος, θά φκιάσουν καί θά στολίσουν τό μπαϊράκ³. Τό «μπαϊράκ³» εἶναι ἕνα μακρύ ξύλο, μήκους 3 μ., κυλινδρικό φτιαγμένο μέ μαραγκό. Πάνω στήν κορυφή ἔχει ἕνα σταυρό καί στίς ἄκρες του μήχουν τρία μῆλα πού τά ἔχουν χρυσώσει μέ βαράκι. Ἐπίσης τό σταυρό τόν στολίζουν καί μέ λουλούδια πού τά δένουν μέ κόκκινες κλωστές. Πάνω στό «μπαϊράκ³» δένουν τή σημαία. Στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἔδεναν μιά σερβέτα (μαντήλα μεγάλη, κόκκινη).

Ὅταν τελειώση τό «μπαϊράκ³», μιά γυναίκα παντρεμένη, στενή συγγενῆς τοῡ γαμπροῦ, θά χορέψη πρώτη μέ τό «μπαϊράκ³» στό χέρι ὄρθιο. Μετά τό «μπαϊράκ³» τό στήνουν σ³ ἕνα ψηλό μέρος τῆς αὐλῆς.

Κατά ἡ ὥρα 8 καί 9 τῆ νύχτα πηγαίνουν ὄλοι, ἐκτός τῶν γονιῶν τοῡ γαμπροῦ, καί παίρνουν τόν κουμπάρο, ὁ ὁποῖος θά ἔχει 20-30 καλεσμένους. Ἀφοῦ τούς κεράσει ὁ κουμπάρος, γυρίζουν στό σπίτι τοῡ γαμπροῦ. Ὁ κουμπάρος μέ τούς καλεσμένους του κάθεται σέ ξεχωριστά δωμάτια καί τοῡ παραχωροῦνται τά ὄργανα. Μετά τό κέρασμα στρώνεται τό τραπέζι. Ὅταν τελειώση τό φαγητό, ὁ κουμπάρος, πού ἐξουσιάζει τά ὄργανα, ἀνοίγει τό

χορό. Χορεύει μέ τό γαμπρό καρσιλαμά, ή δέ κουμπάρα κρατάει δύο άναμμένα κεριά. Μετά χορεύουν οί καλεσμένοι του και άποχωροῦνε οί κουμπάροι. Τώρα θά διασκεδάσουν οί καλεσμένοι του γαμπροῦ ὡς τά ξημερώματα τῆς Κυριακῆς.

5. Ἡ Κυριακή του γάμου

Μετά τήν ἐκκλησία μαζεῦνται οί καλεσμένοι στά δύο σπίτια, του γαμπροῦ και τῆς νύφης. Τώρα γίνεται και τό ντύσιμο τῆς νύφης. Ἡ νύφη δίνει ἀπό τά τέλια της και στά ἄλλα κορίτσια.

Προηγουμένως ἔστειλε ὁ γαμπρός στή νύφη τίς *τάπλις* (δῶρα), μέσα σ' ἕνα πανέρι, πού τό κρατοῦσε μιά κοπέλα. Τό πανέρι ἔχει μέσα τή σκουρτέλα, τά παπούτσια, τίς παντόφλες, τά τέλια, τό *καβράκ'* (πέπλο μέ λουλούδια) και τίς παντόφλες γιά τήν πεθερά. Πίσω ἀπό τήν κοπέλα ἀκολουθεῖ τό κάρο πού θά φορτώση τήν προίκα. Στό φόρτωμα τῆς προίκας τά ὄργανα παίζουν. Στό κάρο πρῶτα βάζουν τά μαξιλάρια πού παλιότερα ἦταν γεμισμένα μέ σίκαλη. Πάνω στά μαξιλάρια τίς τσέργες και τά ὑφαντά σεντόνια. Στό πίσω μέρος του κάρου βάζουν τό σεντούκι και πάνω ἀπ' ὄλα ἀπλώνουν δύο τρεῖς τσέργες και σεντόνια γιά νά φαντάζουν. Τά πλουμιστά σεντόνια, τά *μπιριτζιουκένια* (μεταξωτά), τά κάνουν δύο τρεῖς τάμπλες και τά βάζουν μέσα σέ πανέρια μέ τίς ἄκρες νά κρέμονται. Τά πανέρια αὐτά τά κρατοῦν κορίτσια πού πηγαίνουν μπροστά ἀπό τό κάρο. Ὡμα πᾶνε τήν προίκα, ὁ γαμπρός δίνει «μπαξίσ'» στά παιδιά γιά νά τήν ξεφορτώσουν. Μετά τό ξεφόρτωμα τῆς προίκας πηγαίνουν και παίρνουν τόν κουμπάρο. Μόλις γυρίσουν, στρώνουν και τό τραπέζι. Στό τραπέζι τά ὄργανα θά παίζουν κάνα δύο *μανέτια* (τραγούδια του κουμπάρου) και μετά τό φαγητό ξεκινοῦν γιά τή νύφη. Προτοῦ ξεκινήσουν, ἡ μάνα δίνει στό γαμπρό ἕνα μήλο, στό ὁποῖο ὁ γαμπρός μῆχνει δύο-τρία *μετελίκια* (δραχμές). Ὡταν ξεκινήσουν, ὁ πατέρας ρίχνει πίσω ἀπό τό γαμπρό τήν εὐχή: Μ' ἕνα ποτήρι χύνει κρασί λέγοντας: «Νά ζήσουν νά γηράσουν». Μπροστά πηγαίνει τό «μπαῖράκ'» μέ τούς χορευτές. Αὐτοί, ὅπου βρίσκουν κανένα ψήλωμα, ἀνεβαίνουν και φωνάζουν: «ῶρια παλιαχοῦ», πού θά πεῖ «παλληκάρι του γαμπροῦ».

Ἀκολουθεῖ ἕνας ἀδελφός του γαμπροῦ μ' ἕνα μπουκάλι ρακί και μ' ἕνα πιάτο μέ κουφέτα και μπιλμπίδια. Κατόπιν ἔρχεται ὁ κουμπάρος μέ τό γαμπρό και οί καλεσμένοι.

Ὡταν φτάσουν στό σπίτι τῆς νύφης, ὁ γαμπρός και ὁ κουμπά-

ρος κάθονται σέ ιδιαίτερα τραπέζια. Στόν κουμπάρο ἔχουν διάφορα μεζεδάκια ἔξω στήν αὐλή. Τό γαμπρό τόν παίρνουν μέσα στό σπίτι καί τοῦ δίνουν νά φάει αὐγά μάτια. Συγχρόνως τόν τραγουδοῦν κιόλας. Ὁ γαμπρός θ' ἀφήση καί τρεῖς μπουκιές γιά τή νύφη, ἀφοῦ τίς βουτήξῃ πρῶτα μέσα στά αὐγά. Στό διάστημα αὐτό τό γλέντι γίνεται στήν αὐλή. Ὅταν ἔρθῃ ἡ ὥρα νά ξεκινήσουν γιά τήν ἐκκλησία, βγάζουν τή νύφη στήν αὐλή γιά νά δωρίσῃ στούς συγγενεῖς της. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς της περνοῦν μέ τή σειρά καί τήν κερνοῦν. Αὐτή τοὺς φιλάει τό χέρι καί βάζει καί στό δεξιό ὄμο τοῦ καθενός ἀπό μιά πετσέτα ἄσπρη ὑφαντή. Μέ τίς πετσέτες στούς ὄμους μπαίνουν στό χορό. Στό δῶρισμα τά ὄργανα παίζουν λυπητερά τραγούδια.

Μετά τό δῶρισμα ξεκινοῦν γιά τήν ἐκκλησία. Ξεκινώντας ὁ γαμπρός πετάει πίσω του, χωρίς νά γυρίσῃ νά ἰδῇ, τό μῆλο μέ τίς δραχμές πού τοῦχε δώσει ἡ μάνα του. Ἡ νύφη, προτοῦ ξεκινήσῃ, φιλάει πρῶτα τά χέρια τῶν γονιῶν της καί ὕστερα σταυροκοπιέται τρεῖς φορές κατά τήν ἀνατολή. Πίσω ὁ πατέρας της θά ρίξῃ τήν εὐχή. Χύνει κρασί λέγοντας: «Νά ζήσ'τι νά γηράσ'τι». Ἡ δέ μάνα της τήν εὐχεται σκορπίζοντας ρύζι μέ κουφέτα καί δραχμές.

Μπροστά πηγαίνει τό «μπαϊράκ'», ἀκολουθοῦν τά ὄργανα μέ τό γαμπρό, τόν κουμπάρο καί τοὺς καλεσμένους. Ὑστερα ἔρχονται τά ὄργανα τῆς νύφης μέ τή νύφη καί τοὺς καλεσμένους της. Μόλις πλησιάζουν στήν ἐκκλησία, σταματοῦν τά ὄργανα καί ὁ μπαϊρακτάρης κατεβάζει τό «μπαϊράκ'» καί βγάζει τά μῆλα ἀπό τό σταυρό. Μετά τή στέψη σηκώνουν τόν κουμπάρο γιά νά τάξῃ. Τό τάξιμο εἶναι συνήθως τραπέζι. Ἡ πομπή τώρα ξεκινάει γιά τό σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Παλιότερα τῆς πομπῆς προηγοῦνταν οἱ παπάδες ντυμένοι τ' ἄμφια καί οἱ ψαλτάδες ψάλλοντας. Τά ὄργανα δέν χτυποῦσαν τώρα, γιατί ἔψελναν οἱ ψαλτάδες.

Ὅταν φτάσουν στό σπίτι, ἡ νύφη, ἀφοῦ προσκυνήσῃ τά πεθερικά καί τοὺς φιλήσῃ τά χέρια, θά μῆ μέσα. Τώρα κερνάει μέ ρακί τοὺς καλεσμένους ὁ γαμπρός μέ τόν *μπράτιμο* (τόν μπαϊρακτάρη). Μετά τό κέρασμα χορεύει ὁ κουμπάρος μέ τά νιόγαμπρα καί μέ τά πεθερικά τῆς νύφης καί ὁ γάμος τελειώνει. Οἱ καλεσμένοι ἀποχωροῦν καί ἡ νύφη δωρίζει στόν κουμπάρο. Μέσα σ' ἓνα δίσκο ἔχει πουκάμισα, σκουφούνια, μαντήλια καί πετσέτες. Φεύγοντας ὁ κουμπάρος παίρνει μαζί του καί τό δίσκο, τόν ὁποῖο ἐπιστρέφει τήν ἐπομένη. Τόν κουμπάρο τόν συνοδεύουν ὡς τό σπίτι του.

Οἱ γονεῖς τῆς νύφης δέν ἔρχονται στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Ἐκκλήσια καὶ ἀφοῦ χαιρετήσουν τὰ στέφανα γυρίζουν στό σπίτι τους. Τό βράδυ στά νιόγαμπρα δίνουν νά φᾶνε αὐγά μάτια.

6. Ἡ γλυκειά ρακή

Παλιότερα γινόταν καί τό ἔθιμο τῆς γλυκειᾶς ρακῆς. Τό πρῶι τῆς Δευτέρας μιά μαγείρισσα θά ἔμπαινε στήν κάμαρα, πού κοιμήθηκαν τὰ νιόγαμπρα, νά βεβαιωθῆ γιά τήν παρθενιά τῆς νύφης. Τό χαρμόσυνο γεγονός τόλεγε πρῶτα στήν πεθερά καί ὕστερα στά νταούλια πού μετέδιδαν τή χαρμόσυνη ἀγγελία μέ πέντε-ἕξι δυνατά χτυπήματα.

Ἡ πεθερά ἔδινε τώρα στίς δύο μαγείρισσες ἀπό ἓνα μπουκάλι «γλυκειά ρακή», ἓνα ποτηράκι κι ἓνα πιάτο κουφέτα μέ μπιλμπι-δια. Λεγόταν «γλυκειά ρακή», γιατί ἡ πεθερά ἔριχνε μέσα ζάχαρη κι ἓνα κόκκινο κουφέτο γιά νά χρωματιστῆ. Ἡ μιά μαγείρισσα πήγαινε στούς γονεῖς τῆς νύφης καί ἡ ἄλλη στόν κουμπάρο. Τώρα ἡ μάνα τῆς νύφης φώναζε τούς συγγενεῖς της γιά νά πιοῦν «γλυκειά ρακή». Τό ἴδιο ἔκανε καί ἡ κουμπάρα. Ὁ καθένας πού κερνιοῦνταν ἔριχνε στό πιάτο καί τό «μπαξίς» πού τόπαιρνε ἡ μαγείρισσα. Οἱ μαγείρισσες θά περίμεναν ὡς τό μεσημέρι γιά νά κεραστοῦν ὅλοι ἀπό τή «γλυκειά ρακή». Τά χρήματα πού μάζευαν οἱ μαγείρισσες τά μοιράζονταν ἐξίσου, γιατί ἡ μαγείρισσα πού πήγαινε στούς γονεῖς τῆς νύφης μάζευε πολύ περισσότερα ἀπό τήν ἄλλη μαγείρισσα πού πήγαινε στόν κουμπάρο. Ὅταν γύριζαν οἱ μαγείρισσες στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ, στρωνόταν τό τραπέζι, στό ὁποῖο παρακάθονταν οἱ στενοί συγγενεῖς του. Μετά τό φαγητό ἡ νύφη θά δώριζε στά πεθερικά καί στούς στενοῦς συγγενεῖς. Τό δῶρισμα στά πεθερικά ἦταν: πουκάμισα, μαντήλια καί σκουφούνια. Στούς ἄλλους συγγενεῖς ἀπό μιά πετσέτα. Ὁ καθένας πού ἔπαιρνε τό δῶρο ἔδινε στή νύφη «μπαξίς», χρήματα. Μέ τά δῶρα στούς ὄμους ἔβγαιναν καί χόρευαν στήν αὐλή μέ τά νταούλια. Μετά τό χορό διαλύονταν καί τά νταούλια ἔφευγαν.

Ἐάν ἡ νύφη δέν ἦταν παρθένα καί δέν τήν παραδεχόταν ὁ γαμπρός, τότε τήν ἀνέβαζαν σ' ἓνα γαῖδαρο ἀνάποδα καί τή γύριζαν μέσα στό χωριό. Ἐάν ὁμως ὁ γαμπρός τήν παραδεχόταν γιά δική του, τότε τό ἔθιμο τῆς Δευτέρας, ἡ «γλυκειά ρακή», δέν γινόταν.

Τήν Τρίτη ἡ πεθερά καί συγγενικά κορίτσια πλένουν τά τραπεζομάντηλα καί τίς πετσέτες τοῦ γάμου.

Τὴν Τετάρτη τὸ ἀπόγευμα ἡ πεθερὰ καλεῖ δυὸ συγγενικά κορίτσια ἐλεύθερα. Αὐτὰ μ' ἓνα μπαρδάκι (σταμνί) στό χέρι καί μέ τή νύφη μαζί πηγαίνουν νά πάρουν νερό ἀπό ξένο πηγάδι. Ἡ νύφη κρεμάει ἀπό τὸ «μπαρδάκι» τῆς μιά πετσέτα. Στό πηγάδι μαζεύονται μικρά παιδιά. Ἡ νύφη ρίχνει πρῶτα γύρω ἀπό τὸ πηγάδι κουφέτα μέ χρήματα ἀνακατωμένα, τὰ ὁποῖα μαζεύουν τὰ μικρά παιδιά. Μετά βγάζει τρεῖς κουβάδες νερό καί τὸ χύνει γύρω ἀπό τὸ πηγάδι. Γεμίζει ὕστερα τὸ «μπαρδάκι» τῆς, γεμίζουν καί τὰ κορίτσια καί γυρίζουν στό σπίτι. Ἐάν στό δρόμο ἀνταμώση ἡλικιωμένη γυναίκα, τῆς φιλάει τὸ χέρι. Ἄμα γυρίσει στό σπίτι, ἡ νύφη φιλάει τὰ χέρια τῶν πεθερικῶν καί ὕστερα τοὺς ρίχνει νερό μέ τὸ «μπαρδάκι» γιὰ νά πλυθοῦν. Στό πλύσιμο ἄλλα κορίτσια ρίχνουν στά χέρια τῶν πεθερικῶν στάχτη γιὰ νά συνεχίσει ἡ νύφη τὸ χύσιμο τοῦ νεροῦ. Ἀφοῦ γελοῦν κάμποσο, ἔπειτα σταματοῦν τή στάχτη.

Τὴν Παρασκευὴ τὸ βράδυ καλεῖ ἡ μάνα τῆς νύφης τὰ νιόγαμπρα σέ τραπέζι γιὰ τὸ Σάββατο βράδυ.

Τὸ Σάββατο τὸ πρωὶ πηγαίνει ἡ νύφη μέ μιά κουνιάδα τῆς καί λούζεται στό σπίτι τῆς μάνας τῆς.

Τὸ Σάββατο βράδυ τὰ νιόγαμπρα πηγαίνουν στή μάνα τῆς νύφης γιὰ νά πουγιοριστοῦν.

Τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς γυρίζουν στό σπίτι τους. Στὶς δεκαπέντε τοῦ γάμου, Κυριακῆ, παίρνει ἡ πεθερὰ τὴ νύφη καί πηγαίνουν στήν ἐκκλησία. Μετά τὴν ἐκκλησία πηγαίνουν ἐπίσκεψη πρῶτα στόν κουμπάρο καί κατόπι στή μάνα τῆς.

Γ) Κοινωνική οργάνωση - Λαϊκό δίκαιο

1) Κοινωνική οργάνωση

α) *Διοίκηση τῆς Κοινότητος.* Τόν Λαγκαδά στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας τόν διοικοῦσε ὁ *κοτζιάμπασης*, πού ἐκλεγόταν ἀπό τήν δημογεροντία τῆς ἐκκλησίας, ἀπό τούς ἐφόρους τοῦ σχολείου καί ἀπό τούς προκρίτους. Ἡ δημογεροντία ἀποτελοῦνταν ἀπό τρία μέλη, οἱ δέ ἔφοροι τοῦ σχολείου ἦταν δυό. Ἡ δημογεροντία, οἱ ἔφοροι καί οἱ πρόκριτοι κανόνιζαν καί τό *μπεντέλι* (φορολογία) στίς οἰκογένειες. Τήν εἰσπραξη ἔκανε ὁ *κοτζιάμπασης* μέ τούς *ζαπτιγιέδες*. Ὁ *κοτζιάμπασης* πληρωνόταν. Ὁ σεβασμός στούς γέρους ἦταν ἀπόλυτος. Στό νάρθηκα καί στά στασίδια τῆς ἐκκλησίας κανεῖς νέος δέν καθόταν. Τά στασίδια ἦταν μοιρασμένα στά σόια.

β) *Διάκριση κοινωνικῶν τάξεων.* Στόν Λαγκαδά ὑπῆρχαν δυό κοινωνικές τάξεις, οἱ «*τσιορμπατζῆδες*» (πλούσιοι) καί οἱ «*τσιπλάκῆδες*» (φτωχοί).

γ) *Φιλοξενία.* Τό ἔθιμο τῆς φιλοξενίας ἦταν ἀνεπτυγμένο. Κάθε σπίτι διέθετε τόν «*μουσαφίρ*» οὐντά» γιά τή φιλοξενία.

δ) *Οἰκογένεια. Σχέσεις μεταξύ τῶν μελῶν τῆς.* Ἡ νύφη τήν πεθερά τῆς τήν φώναζε *μάλε*, τήν *κουνιάδα* τῆς *κυρά*, τόν *κουνιάδο* τῆς *ἀφέντ*.

Ὁ *γαμπρός* τή *γυναίκα* του τή φώναζε *μουρί* ἢ *κισή*, τόν *πεθερό* του *παππού*, τήν *πεθερά* του *μπάμπο*, τήν *κουνιάδα* του *μπαλτούζα*, τίς *κουνιάδες* του *μπαλτούζις*, τόν *κουνιάδο* του *καϊντσο*.

Ἡ *μικρή ἀδελφή* τή *μεγάλη* τή φώναζε *ντάντη*, ἡ *ἀδελφή* τόν *ἀδελφό* τόν φώναζε *μπάτσι*, καί ὁ *ἀδελφός* τόν *ἀδελφό* τόν φώναζε *μπάτσι*.

ε) *Ἡ θέση τῆς γυναίκα.* Ὅταν κάθονταν νά φᾶνε, ἡ νύφη ἔφερνε τό «*ληγέν*», «*τό μαρδάκι*» μέ τό νερό καί τό «*πιστιμάλ*» (*πετσέτα*) γιά νά πλύνουν τά χέρια τά *πεθερικά* τῆς.

Μόλις *βασίλευε* ὁ ἥλιος, τά *κορίτσια* ἀπαγορεύονταν νά *βγοῦνε* ἔξω. Τίς ἐπίσημες μέρες ἔβγαιναν στ' *άλωνια* καί *χόρευαν* μέ τά *νταούλια*. Ἐκεῖ *κοιτάζονταν* καί μέ τ' *ἀγόρια*.

Στήν ἐκκλησία τά *κορίτσια* *πήγαιναν* μόνον *μιά* ἢ *δυό* φορές τό χρόνο, ὅταν ἤθελαν νά *μεταλάβουν*.

Στό *τραπέζι* καθόταν ὅλη ἡ *οἰκογένεια* καί *ἔτρωγαν* ὅλοι

ἀπό τό ἴδιο σκεῦος, τό νταβᾶ.

Τόν ἄρραβώνα τοῦ κοριτσιοῦ τόν ἀποφάσιζαν οἱ γονεῖς χωρίς νά τό ρωτήσουν. Ἡ ἐκλογή καί ἡ γνώμη τῶν γονιῶν ἦταν νόμος. Ὁ λόγος τοῦ ἄρραβώνα κοβόταν στό σπίτι τοῦ κοριτσιοῦ. Ὁ ἄρραβώνας κρατοῦσε 5-6 χρόνια.

2) Λαϊκό δίκαιο

α) *Οἰκογενειακό δίκαιο.* Ὁ ἄρραβώνας θεωροῦνταν ἱερό πράγμα καί δέν διαλυόταν εὐκόλα. Οἱ νέοι ἦταν στήν ὑποταγή τῶν γονιῶν καί εἶχαν τυφλή ὑπακοή. Γιά τή διάλυση κατέφευγαν στήν προξενήτρα. Αὐτή θά ἔκανε τίς τελευταῖες προσπάθειες συμβιβασμοῦ. Καί ἐάν δέν πετύχαινε ὁ συμβιβασμός, τότε θά διέλυε τόν ἄρραβώνα.

Ὁ γαμπρός ἔστελνε στήν ἄρραβωνιαστικιά του τά ἐξῆς δῶρα: φλουριά ραμένα σέ κορδέλα πού κρεμοῦσε στό λαιμό ἢ ἄρραβωνιασμένη, σκουλαρίκια μέ φράγκικες λίρες, καρφίτσα μέ τρεῖς λίρες, βραχιόλια ἀσημένια, παπούτσια, παντόφλες καί κορδέλες χρωματιστές γιά τίς πλεξοῦδες τῶν μαλλιῶν.

Ἡ νύφη ἔδινε γιά τόν ἄρραβωνιαστικό καί τά πεθερικά της «σκουφούνια» (μάλλινες κάλτσες), πλεγμένες ἀπό τήν ἴδια, καί μαντήλια.

Ἡ προίκα τῆς Λαγκαδιανῆς κοπέλας ἦταν: ὑφαντά πουκάμισα, ὑφαντά στεντόνια, ὑφαντά χρωματιστά φουστάνια, κουπαράνια (ζακέτες) τσόχινα καί βελούδινα μαῦρα, ὑφαντές ποδιές, τζιουμπές, βελέντζες, τσέργες (κιλίμια), ὑφαντά κόκκινα προσκέφαλα γεμισμένα μέ σικαλιά καί ὑφαντά στρωσίδια (μακάτια) τοῦ καναπέ.

β) *Κληρονομικό δίκαιο.* Ἡ πατρική περιουσία διανέμεται μετὰ τόν θάνατο τῶν γονέων σέ ὅλα τά παιδιά, ἀγόρια καί κορίτσια, σέ ἴσα μερίδια.

Σπάνιες περιπτώσεις νά διανείμουν οἱ γονεῖς ζωντανοί τήν περιουσία τους. Ἐάν γίνη αὐτό, τότε οἱ γονεῖς βγάζουν καί αὐτοί τό δικό τους μερίδιο πού εἶναι ἴσο μέ τά μερίδια τῶν παιδιῶν τους.

γ) *Ἐμπράγματο δίκαιο.* Τά θερισμένα χωράφια, τά τρυγημένα ἀμπέλια καί τά χωράφια μέ τίς καλαμποκιές τά νοικιάζουν γιά βόσκημα στούς κτηνοτρόφους μέ εἶδος, τυρί, μαλλιά ἢ ἄρνια γιά τό Πάσχα πού θά σφάζουν.

δ) *Ἐνοχικό δίκαιο*. Ἡ πούληση τῶν ζώων καί τῶν κηπευτικῶν γινόταν καί ἐξακολουθεῖ νά γίνεται στό *παζάρ'* (λαϊκή ἀγορά) πού γίνεται μιά φορά τή βδομάδα, κάθε Τρίτη. Τό παζάρι τοῦ Λαγκαδᾶ συγκεντρώνει πολύ κόσμο ἀπό τήν ἐπαρχία κι ἀπό τό νομό Θεσσαλονίκης. Ἡ πούληση τῶν γεωργικῶν προϊόντων (σιτηρῶν, βαμβακιῶν) γίνεται στούς σιτέμπορους, οἱ ὅποιοι εἶναι καί οἱ κατ' ἐξοχήν δανειστές τῶν γεωργῶν σέ χρῆμα καί σέ σιτάρι τό χειμῶνα, ὅταν ἐξαντλοῦν τό δικό τους.

Ἡ μίσθωση τῶν χωραφιῶν γίνεται συνεταιρική καί μόνον γιά ἕνα χρόνο. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀκινήτου διέθετε τό χωράφι καί τό μισό σπόρο, ὁ ἐνοικιαστής τόν ὑπόλοιπο σπόρο καί τήν ἐργασία. Ἡ παραγωγή, ἀφοῦ βγεῖ ὁ σπόρος, μοιράζεται ἐξ ἴσου. Ἡ μίσθωση τοῦ *γελαδάρη* γινόταν σέ εἶδος, σιτάρι κυρίως. Διαρκοῦσε ἕνα ἐξάμηνο ἀπό τοῦ ἙΑι Δημήτρη ὡς τόν ἙΑι Γεώργη καί ἀπό τόν ἙΑι Γεώργη ὡς τόν ἙΑι Δημήτρη.

Ἡ μίσθωση τοῦ ἀμπελοφύλακα γινόταν κι αὐτή μέ σιτάρι καί διαρκοῦσε ἀπό τόν Ἰούνιο ὡς τόν Ὀκτώβριο, πού τελείωνε ὁ τρύγος.

ε) *Ἐμπορικό δίκαιο*. Μιά φορά τή βδομάδα, κάθε Τρίτη, στόν Λαγκαδᾶ γίνεται «τό παζάρ'», ἐβδομαδιαία ἀγορά. Συγκεντρώνει πολύ κόσμο τόσο ἀπό τήν ἐπαρχία Λαγκαδᾶ ὅσο κι ἀπ' ὅλο τό νομό τῆς Θεσσαλονίκης. Σ' αὐτό γίνεται ἀγοραπωλησία ζώων, γεωργικῶν προϊόντων, κηπευτικῶν. Δέν λείπουν καί οἱ πλανόδιοι ἔμποροι. Παλιότερα μέ κάρα κλειστά μέ ράφια γιά τό ἐμπόρευμα καί τώρα μέ αὐτοκίνητα περνοῦν τίς συνοικίες τοῦ Λαγκαδᾶ πουλώντας κυρίως ὑφάσματα καί ψιλικά. Ἡ ἐμπορία γίνεται μέ χρήματα καί μέ εἶδος (σιτάρι, κοτόπουλα, αὐγά).

Δ) Θάνατος

1) Προγνωστικά τοῦ θανάτου

Ὁ θάνατος στόν Λαγκαδᾶ προμηνύεται ἀπό τά κακά ὄνειρα καί ἀπό ἄλλα φαινόμενα.

Ὅταν ἰδῆ κανεῖς στόν ὕπνο νά βγαίνει ἀπό τό σπίτι του μαῦρος καπνός, τότε κάποιος ἀπό τό σπίτι θά πεθάνη. Ἐάν ἀνοίγη ἡ στέγη τοῦ σπιτιοῦ, τότε πάλι κάποιος ἀπό τό σπίτι θά πεθάνη. Ἐάν ἰδῆ κανεῖς χορό στό σπίτι, τότε πάλι κάποιος θά πεθάνη. Ἐάν πάλι ὄνειρεύεται πεθαμένον, τότε θά συμβῆ πάλι θάνατος

καί πρέπει νά ριχτῆ τρισάγιο στό μνήμα του καί νά μοιραστῆ πρόσφορο.

Ὁ θάνατος προμηνύεται καί ἀπό τά παρακάτω φαινόμενα:

α. Ἐάν λαλήσῃ κότα σάν κόκκορας. Τήν κότα αὐτή τή δωρίζουν στήν ἐκκλησία ἢ τήν πουλοῦν, ὅποτε καί τά χρήματα πάλι τά δωρίζουν στήν ἐκκλησία.

β. Ἐάν λαλήσῃ ἡ κουκουμάφκα (κουκουβάγια) πάνω στό σπίτι.

γ. Ἐάν οὐρλιάζῃ τό σκυλί τή νύχτα.

δ. Ἐάν σπάσῃ τό λαμπογυάλι.

ε. Ἐάν παίζῃ τό μάτι. Ἄλλοι ἔχουν γιά θάνατο τό δεξί μάτι καί ἄλλοι τό ἀριστερό.

2) Τό ψυχορράγημα

Ὅταν ψυχορραγῇ ὁ ἄρρωστος, δέν πρέπει νά τσιρίζουν (φωνάζουν δυνατά), γιατί γυρίζει πίσω ἡ ψυχή του καί θά βασανιστῆ περισσότερο.

Ὅταν τοῦ ἐτοιμοθάνατου δέν βγαίνει εὐκολα ἡ ψυχή, λένε ὅτι θά ἔκαψε τό μπουγιουντρούκι (ζυγό τοῦ ἀλετριοῦ), πού δέν ἐπιτρέπεται, γιατί τό ἐργαλεῖο αὐτό μᾶς δίνει τό ψωμί. Καί γιά νά τοῦ βγῇ εὐκολα ἡ ψυχή, βάζουν κάτω ἀπό τό προσκέφαλο τοῦ ἐτοιμοθάνατου ἓνα κομμάτι ἀπό τό ζυγό.

3) Μετά τήν τελευτή

Ὅταν ξεψυχῆσῃ ὁ ἄρρωστος, τόν πλένουν μέ κρασί καί ὕστερα τόν ἀλλάζουν. Μετά τόν βάζουν μέσα σ' ἓνα σεντόνι καί τόν τοποθετοῦν κάτω στό πάτωμα, στή μέση τῆς κάμαρας μέ τά χέρια σταυρωμένα καί ἀντίκρου στήν ἀνατολή. Ἐπειτα τόν στολίζουν μέ λουλούδια. Μέ τά λουλούδια αὐτά γεμίζουν τό μαξιλάρι πού θά τοῦ βάλουν στόν τάφο. Στό μέρος πού ξεψυχάει ὁ νεκρός, μετά τό σήκωμα γιά τήν ἐκκλησία, χτυποῦν ἓνα καρφί. Τοποθετοῦν κι ἓνα πιάτο μέ νερό γιά νά πίνη ἡ ψυχή τοῦ νεκροῦ τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες. Ἀνάβουν κι ἓνα κερί καί θυμιάζουν.

Ἐάν ξενυχτήσῃ ὁ νεκρός στό σπίτι, δέν ἀφήνουν στό δωμάτιο γάτα, γιά νά μήν τόν πηδήσῃ καί βρυκολακιάσῃ.

Σέ μιά τσέπη τοῦ νεκροῦ βάζουν χρήματα γιά νά πληρώσῃ τόν τελώνη. Ἐάν τά μάτια τοῦ νεκροῦ εἶναι ἀνοιχτά, κάποιον δικό του μακρυνόν δέν εἶδε. Ἐάν ὁ νεκρός εἶναι ὁμορφος, τότε κι ἄλλον θά πάρῃ μαζί του. Ὁ καθρέφτης μέσα στό σπίτι σκεπάζεται.

4) Ταφή

Τά παλιά χρόνια δέν ἔκαναν φέρετρο, μόνον ἔβαζαν πάνω στό νεκρό δύο σανίδες πολύ φαρδιές καί ὕστερα ἔριχναν τό χῶμα. Τό νεκρό τόν ἔβαζαν μέσα στή γῆ μέ τό σεντόνι, ἀφοῦ τοῦ ἔλυναν τά χέρια καί τά πόδια, γιά νά πάη ἐλεύθερος.

5) Μετά τήν ταφή - Μνημόσυνα

Μετά τήν ταφή γυρίζουν στό σπίτι καί κάθονται στήν *παρηγοριά* (τραπέζι). Τά φαγητά εἶναι: φασόλια, ἔλιές, τυρί καί κρασί.

Στίς τρεῖς μέρες τοῦ νεκροῦ ὁ παπᾶς διαβάζει στό σπίτι τό σιτάρι, τό ψωμί κι ἕνα ποτήρι κρασί. Μέ τό κρασί πηγαίνουν οἱ σπιτικοί καί οἱ συγγενεῖς στόν τάφο τοῦ νεκροῦ. Ἀφοῦ ἀνάψουν τά κεριά καί τόν θυμιάσουν, χύνουν καί τό κρασί πάνω στόν τάφο. Τό σιτάρι καί τό ψωμί τό μοιράζει μιά ἡλικιωμένη γυναίκα στή γειτονιά. Γυρίζοντας ἀπό τόν τάφο κάθονται σέ τραπέζι καί συγχωροῦν τόν πεθαμένο. Τά φαγητά εἶναι φασόλια, ἔλιές, τυρί καί κρασί.

Στά ἐννιάμερα, ἐννιά μέρες, ἐπαναλαμβάνουν τό ἔθιμο πού ἔκαναν στίς τρεῖς μέρες. Μέχρι τίς ἐννιά μέρες δέν κάνουν καμιά δουλειά.

Στίς εἴκοσι μέρες ἐπαναλαμβάνουν τό ἔθιμο τῶν τριῶν ἡμερῶν. Στίς σαράντα μέρες τήν Παρασκευή βράζουν σιτάρι. Δύο-τρία κορίτσια καλοῦν τούς συγγενεῖς μέ πιατάκια σιτάρι γιά τίς σαράντα μέρες. Τό Σάββατο τό πρωί ὅλο τό συγγενολοῖ πηγαίνει στά μνήματα. Μετά τό τρισάγιο πού ρίχνει ὁ παπᾶς, μοιράζουν τά κόλυβα καί διαλύονται. Τήν Κυριακή οἱ καλεσμένοι πηγαίνουν στό μνημόσυνο, στήν ἐκκλησία, καί ὕστερα στό σπίτι, ὅπου παίρνουν τόν καφέ.

Ἐνα χρόνο στό σπίτι τοῦ νεκροῦ τήν πρώτη μέρα τῶν Χριστουγέννων, τήν Πρωτοχρονιά, τά Θεοφάνεια, τήν Ἀποκριά καί τήν πρώτη μέρα τοῦ Πάσχα δέν τρῶνε κρέας, μαγειρεύουν μόνο ψάρια. Ἐπίσης δέν βᾶφουν αὐγά τό Πάσχα, δέν κάνουν τσουρέκια οὔτε καί μπακλαβά τά Χριστούγεννα.

Μνημόσυνα κάνουν στούς τρεῖς μῆνες, στούς ἔξι, στούς ἐννιά, στό χρόνο καί στά τρία χρόνια. Τά μνημόσυνα αὐτά γίνονται ὅπως τό μνημόσυνο τῶν σαράντα.

Στό μνημόσυνο τοῦ χρόνου κερνοῦν καί γλυκό. Οἱ πλούσιες οἰκογένειες κερνοῦν σαραγλί ἢ μπακλαβά καί οἱ φτωχότερες

γλυκό κουταλιού (κυδώνι, πελτέ) ανάλογα με την εποχή.

Στά τρία χρόνια, μέρα Παρασκευή, γίνεται ἡ ἔκταφή. Τά κόκκαλα τά πλένουν πρῶτα μέ τρία-τέσσερα νερά γιά νά καθαρίσουν. Ἐφοῦ στραγγίσουν καλά, τά ξεπλένουν καί μέ κρασί. Μετά τά βάζουν σέ σακούλα καί ὕστερα σέ κάσα μέσα στήν ἐκκλησία. Τό Σάββατο διαβάζει ὁ παπάς καί οἱ συγγενεῖς πᾶνε καί ἀνάβουν κερι. Τήν Κυριακή μετά τήν ἐκκλησία ὁ νεκροθάφτης θάβει τήν κάσα σέ μιά ἄκρη τοῦ νεκροταφείου.

Ἐάν ὁ νεκρός βρεθῆ ἄλυωτος, σημαίνει ὅτι κάποια κατάρρα εἶχε. Φωνάζουν τότε τόν παπά καί τόν διαβάζει. Τόν ἀφήνουν νά τόν δῆ κι ὁ ἥλιος καί ὕστερα τόν ξαναθάβουν στόν ἴδιο τάφο.

Ἐνδείξεις πένθους. Οἱ στενοί συγγενεῖς βάφουν τά ροῦχα μαῦρα καί οἱ γυναῖκες ἕνα χρόνο μαζεύουν τίς πλεξίδες στό κεφάλι σέ σχῆμα στεφάνης. Ἡ γυναῖκα τοῦ νεκροῦ σέ ὅλη τή ζωή της δέν κατεβάζει τίς πλεξίδες.

6) *Ψυχοσάββατα*

Τά Ψυχοσάββατα εἶναι πέντε. Τρία εἶναι τά Ψυχοσάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, τέταρτο εἶναι τό Ψυχοσάββατο τῆς Πεντηκοστῆς, πού τό λένε *γονατίτσια*, γιάτί γονατίζουν τρεῖς φορές γιά τούς πεθαμένους στήν ἐκκλησία. Τό Σάββατο τῆς Πεντηκοστῆς πᾶνε πρῶι στήν ἐκκλησία μέ σιτάρι καί ψωμί. Ἐφοῦ διαβαστοῦν τά ψυχοχάρτια, μοιράζουν τά *ψυχάρια* στόν κόσμο. Τήν Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς πᾶνε στήν ἐκκλησία μέ καρυδόφυλλα καί κεριά. Τά καρυδόφυλλα τά στρώνουν κάτω καί γονατίζουν. Μετά τά τοπθετοῦν στό σεντούκι γιά νά μή φάη τά ροῦχα ἢ βότρυδα. Γιά τό Ψυχοσάββατο αὐτό πιστεύουν ὅτι οἱ ψυχές ἀπό τό Πάσχα ὡς τήν Πεντηκοστή γυρίζουν ἔξω καί μέ τό γονάτισμα ἐπιστρέφουν στίς θέσεις τους.

Τῆς Ἀνάληψης μοιράζουν γιά τίς ψυχές χαλβά σπιτικόν ἀπό σιμιγδάλι ἢ ψωμί ζεστό μέ τυρί.

Πέμπτο εἶναι τό Ψυχοσάββατο τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Καί τότε πᾶνε στήν ἐκκλησία μέ σιτάρι καί ψωμί, πού τά μοιράζουν, ἀφοῦ πρῶτα διαβαστοῦν τά ψυχοχάρτια.

III. Πνευματική ζωή

A) Λαϊκή Λατρεία

1) Φθινοπωρινές γιορτές

α) Τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ

Τή γιορτή τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ (26 Νοεμβρίου) ὅλες οἱ μάνες θά πᾶνε ὑψώματα στήν ἐκκλησία, γιά νά στερεώσουν τά παιδιά τους.

2) Χειμωνιάτικες γιορτές

α) Τοῦ Ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου)

Οἱ νοικοκυρές πᾶνε στήν ἐκκλησία ὑψώματα γιά τήν υἰγεία τῶν ἀλόγων, τῶν ἀγελάδων, τῶν προβάτων καί γενικά τῶν ζῶων. Τά ὑψώματα, ἀφοῦ τά διαβάσει ὁ παπάς, μετὰ τά μοιράζονται μεταξύ τους στήν ἐκκλησία. Τούς ἄρτους πού βγάξει ὁ παπάς τούς κομματιάζουν καί τούς δίνουν στά ζῶα.

β) Παραμονή Χριστουγέννων

Τό βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων στρώνουν τό τραπέζι μέ νηστίσιμο φαγητό, κυρίως φασολάδα. Βάζουν ἕνα ψωμί ψημένο σέ νταβαδάκι, τό νερό, τό κρασί, τά φροῦτα, τήν ἀλατιέρα, ἕνα σκόρδο, τό μαχαίρι καί τά χρήματα τοῦ νοικοκύρη. Ὅρθιοι ὅλοι κάνουν τό σταυρό τους καί ὁ οἰκοδεσπότης θυμιάζοντας λέγει τρεῖς φορές:

Καλῶς ὠρίσατε τά Χριστούιννα.

Γιροσύν, καλουσύν, μπιρικέτ

νά δώσ' οὐ Θιός.

Μετὰ τό θύμιασμα κάθονται καί τρῶνε. Γιά γλύκισμα ἐκεῖνο τό βράδυ τρῶνε τό νιφαλό, φύλλα πίττας μέ λάδι, στρωμένα στό ταψί κυκλικά μέ μπόλικο σιρόπι. Αὐτό εἶναι νηστίσιμο γλυκό τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων. Ὅταν τελειώση τό φαγητό, ὁ νοικοκύρης δίνει στόν καθένα τό «χαρτζιλίκι» τῶν γιορτῶν. Τό τραπέζι μένει ἀσήκωτο ὅλη τή νύχτα. Τή νύχτα ἡ νοικοκυρά θά ρίξη στό τζάκι ἕνα κούτσουρο καί μιά πέτρα. Τήν πέτρα τήν ρίχνει γιά τήν υἰγεία τῶν σπιτικῶν. Τή στάχτη ἀπό τό κούτσουρο τή μαζεύει καί τήν ρίχνει στά μπουστάνια, ὅταν ἔχουν μπάστρα (ψεῖρα).

Τό θύμιασμα τοῦ τραπέζιοῦ γίνεται καί τήν παραμονή τῆς Πρωτοχρονιάς καί τήν παραμονή τῶν Θεοφανείων μέ τή διαφορά ὅτι τό τραπέζι αὐτές τίς παραμονές σηκώνεται. Τό βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων τά μικρά παιδιά περνοῦν στά σπίτια καί τραγουδοῦν:

*Χριστούγεννα, πρωτούγεννα,
πρώτη γιορτή τοῦ χρόνου.
Καλῶς μᾶς ἦρθε ὁ Χριστός
στή γῆ νά περπατήση
καί νά μᾶς καλῶς ὀρίση.*

Παίρνουν τό φιλοδώρημα καί φεύγουν. Τήν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων πηγαίνουν ὅλοι στήν ἐκκλησία. Τό μεσημέρι στρώνεται τό τραπέζι. Οἱ πλούσιοι ἔχουν χοιρινά καί οἱ φτωχοί κότα βραστή ἢ ψητή μέ ρύζι, σταφίδες καί κάστανα. Τό σαραγλί, τό κρασί καί τά φρούτα δέν λείπουν ἀπό κανένα τραπέζι. Ἐπισκέψεις τήν πρώτη μέρα δέν πηγαίνουν. Τό ποδιακό τό τηροῦν αὐστηρά.

γ) Παραμονή τῆς Πρωτοχρονιάς

Τήν παραμονή τῆς Πρωτοχρονιάς τά μικρά παιδιά περνοῦν τά σπίτια καί τραγουδοῦν τό παρακάτω τραγούδι:

*Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται
ἀπό τήν Καισαρεία.
Κρατάει εἰκόνα καί χαρτί,
χαρτί καί καλαμάρι.
Τό καλαμάρι ἔγραφε καί
τό χαρτί μιλοῦσε.
- Πόθεν, Βασίλη μ', ἔρχεσαι
καί πόθεν κατεβαίνεις;
- Ἀπό τή μάνα μ' ἔρχομαι
καί στό σχολειό μ' πηγαίνω.
Ἐγώ γράμματα μάθαινα,
τραγούδια δέν ἤξέρω.
- Καί σά ξέρης γράμματα,
πές μας τήν Ἄλφαβήτα.
Ξηρό ραβδί, χλωρό ραβδί
κι ἀπάνω στά κλωνάρια του
πέρδικες κελαηδοῦσαν.
Κατέβηκε μιά πέρδικα*

νά βρέξη τό φτερό της
καί βρέχει τόν ἀφέντη μας
τόν πολυχρονεμένο.

Καί τοῦ Χρόνου.

Τό βράδυ τῆς πρωτοχροनिᾶς μετά τό θύμιασμα κόβουν τή βασιλόπιττα μέ τό νόμισμα.

Τό πρωί τῆς πρωτοχροनिᾶς τά παιδιά μέ τίς τουπουσκis, ραβδιά μεγάλα, δύο μέτρα μήκος, γυρνοῦν τά σπίτια χτυπώντας δύο τρεῖς φορές τήν πόρτα καί φωνάζοντας:

*Σούρβα - σούρβα,
δώσι μας καρύδια*

Οἱ νοικοκυρές τούς δίνουν χρήματα, καρύδια, μανταρίνια.

δ) Παραμονή Θεοφανείων

Τό βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Θεοφανείων γυρίζουν τά σπίτια καί τραγουδοῦν τά μικρά παιδιά. Τή νύχτα ὅμως γυρίζουν οἱ τσιέτις (ὁμάδες μεγάλων παιδιῶν). Τά τραγούδια πού τραγουδοῦν εἶναι τά παρακάτω:

*Σήμερα τό Φῶτα καί φωτεινές
καί χαρές μεγάλες στούς οὐρανοῦς.
Σήμερα Κυρά μας καί Παναγιά
ἀπ' τοῦς οὐρανοῦς ἐκατέβηνε.
Σπάργανα κρατοῦσε, κηριά ἄναφτει
καί τόν Ἅγιο Γιάννη παρακαλεῖ.
- Ἅγιε Γιάννη ἀφέντη καί Πρόδρομε
σήκου νά βαφτίσης Θεοῦ παιδί.*

Καί τό τραγούδι συνεχίζεται μέ τήν ἀπάντηση πού δίνει ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος στήν Παναγιά:

*Δύναμαι καί σώζω καί προσκυνῶ,
αὔριο θ' ἀνέβω στόν οὐρανό,
νά παρακαλέσω τόν Κύριο
ν' ἀπολύκη δρόσο κατά τή γῆ,
νά καταπραῦνουν τά εἶδωλα,
νά κατασπαράξουν τά ζουζουλα.*

Σ' ὅποιο σπίτι ἔχουν ἀγόρι γιά ἀρραβώνιασμα λέγουν τό τραγούδι:

*Ἄκους, κυρά μ', τό τ' ἤρθαμε,
ἤρθαμε νά σέ ποῦμε:*

Αὐτόν τόν γιό πού ἔχετε
νά τόν ἀρραβωνιάστε.
Νά πάρτε νύφη ἀπό μακρά
καί νύφη ἀπό τά ξένα.
- Δέν θέλω νύφη ἀπό μακρά
καί νύφη ἀπό τά ξένα.
Μόν' θέλω τή γειτόνισσα
τήν παραμαυρομάτα,
πόχει τό μάτι σάν καυχί,
τό φρύδι σά γαιῖτάνι,
τό δόλιο τό ματόφυλλο
ξαγόρασμα δέν ἔχει.

Στά σπίτια πού ἔχουν κορίτσια γιά ἀρραβώνιασμα λένε τά παρακάτω τραγούδια:

1

Προξινητάδισ ἔρχουντι
πού μέσα ἀπού τήν Πόλη.
Ζητοῦν ἐδῶ, ζητοῦν ἐκεῖ,
ποῦ νάβρουν τέτοια κόρη.
Τέτοια καλή, τέτοια ὁμορφη,
τέτοια καί μαυρομάτσα.
Πού ἔχ' τού μάτι σάν καυχί,
τού φρύδι σά γαιῖτάνι,
τού δόλιου τού ματόφυλλο
ξαγόρασμα δέν ἔχει.

2

Καλότυχη κυράτσα μου,
πόχεις δυό θυγατέρες.
Τή μιά τῆς δίνεις γραμματ'κό,
τήν ἄλλ' τῆς δίνεις ράφτη,
πού σ' ἔραφτε τά «μπουχασιά»,¹
τά δώδεκα φουστάνια.
Φουστάνια χρυσοκέντητα
ὄλο μαργαριτάρια.

Σ' ὅποιο σπίτι δέν τούς ἀνοίγουν, τότε θυμώνουν καί τρα-

16. Μπουχασιά = κόκκινα φουστάνια.

γουδοῦν τό τραγούδι:

*Σένα σου πρέπει, ἀφέντη μου,
τορβᾶς καί δεκανίκι
καί ψείρα στό μανίκι.
Νά σέ γαυγίζουν τά σκυλιά
καί πέντε-δέκα λύκοι.*

3) Ἀνοιξιάτικες γιορτές

α) Τήν Κυριακή τῆς Τυροφάγου

Ἀπό τό Σάββατο φτιάχνουν τυρόπιττες καί τίς μοιράζουν στή γειτονιά. Τό βράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου πηγαίνουν οἱ μικροί στούς μεγάλους καί συγχωριοῦνται. Τό βράδυ, μετά τό φαγητό, κάνουν τή χλάτσκα. Στή μιά ἄκρη τοῦ πλάστη δένουν ἓνα κομμάτι ξηρό χαλβά πού τόν κουνάει ὁ νοικοκύρης στό ἀνοιχτό στόμα τοῦ καθενός. Καθένας προσπαθεῖ νά τόν ἀρπάξει χωρίς νά τόν ἐγγίξει μέ τά χέρια.

β) Τῶν Ἁγίων Θεοδώρων

Οἱ νοικοκυρές φτιάχνουν ἓνα-δυό ψωμιά, σημιτένια, καί τά μοιράζουν στή γειτονιά γιά νά προοδέψουν τά γενήματα. Μετά τήν ἐκκλησία οἱ ἄντρες κάνουν ἵπποδρομίες γιά νά δοῦν ποιός ἔβγαλε ἀπό τό χειμῶνα τό δυνατώτερο ἄλογο.

γ) Καθαρά Δευτέρα

Τήν Καθαρά Δευτέρα ντύνονται καρναβάλια καί γλεντοῦν.

δ) Ἡ 1η Μαρτίου

Τήν 1η Μαρτίου τά παιδιά βάζουν στά χέρια τό «Μάρτη», δυό κλωστές, ἄσπρη καί κόκκινη, πλεγμένες, γιά νά μήν τά μαυρίση ὁ ἥλιος. Ὄταν ἔρχεται ὁ «πελεκάνος» (λελέκι), γύρω στίς 20 Μαρτίου, τό «Μάρτη» τόν βάζουν κάτω ἀπό μιά πέτρα γιά νά τούς φέρη δῶρα.

Τήν 1η Μαρτίου τά παιδιά γυρνοῦν τά σπίτια μ' ἓνα ξύλινο ὁμοίωμα χελιδονιοῦ καί μ' ἓνα καλάθι γεμάτο ζουμπούλια τραγουδώντας τά παρακάτω τραγούδια:

1

*Μάρτη, Μάρτη μου καλέ
καί Φλεβάρη Φλεβαρέ
καί καλή νοικοκυρά*

σήκω νά μᾶς δώῃς
 κανένα αὐγό
 καί τοῦ χρόνου
 μέ γειά τήν Πασχαλιά.

2

Χελιδόνα ἔρχεται
 ἀπό τή Μαύρη θάλασσα.
 Θάλασσα ἐπέρασε,
 σήκω μπόζια ἀπ' τή γωνιά
 νά μᾶς δώῃς κανένα αὐγό.

ε) *Τῶν Σαράντα Μαρτύρων (9 Μαρτίου)*

Οἱ νοικοκυρές φτιάχνουν σαράντα σαραντούδια (μικρές προσφορές) καί τά μοιράζουν στή γειτονιά λέγοντας:

Σαράντα νά φᾶς,
 σαράντα νά πιῆς,
 σαράντα νά δώῃς γιά τίς ψυχές.

στ) *Τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*

Οἱ νοικοκυρές φτιάχνουν δύο ταψιά ψωμί σημιτένιο καί τό μοιράζουν γιά νά γίνουν καλά τά γενήματα.

ζ) *Τῶν Βαΐων*

Τήν ἡμέρα τῶν Βαΐων τά κορίτσια γυρνοῦν παρέες στά σπίτια μέ μαντήλια στά δύο χέρια καί τραγουδοῦν καί χορεύουν. Στήν κάθε ομάδα εἶναι κι ἀπό ἕνα ἀγόρι μέ καλάθι γιά νά βάζη τά αὐγά πού μαζεύουν. Τήν προηγουμένη, τό Σάββατο τοῦ Λαζάρου, ἡ κάθε ομάδα θά φάη μιά πίττα, πού θά φτιάξη μιά μάνα ἑνός κοριτσιοῦ γιά νά μή χαλάσουν τήν ομάδα πού θά τραγουδήση τῶν Βαΐων. Ἡ πίττα εἶναι εἶδος ὄρκου.

4) *Καλοκαιρινές γιορτές*

α) *Τήν παραμονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου*

Τά κορίτσια καί τά ἀγόρια μαζεύουν τσουκνίδες καί γαλατσίδες καί τίς κρεμοῦν στήν αὐλόπορτα καί στήν πόρτα τοῦ σταύλου, γιά νά ἔχουν γάλα οἱ ἀγελάδες.

β) Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Μετά τήν ἐκκλησία τά ἀγόρια, τά κορίτσια καί οἱ νιόπαντροι μαζεύονται στίς αὐλές πού ἔχουν δένδρα, ζυγιάζονται καί κουνιοῦνται στίς κούνιες πού στήνουν. Φτιάχνουν δυό εἰδῶν κούνιες, *καραβάκια* καί *ὄρθιες*.

Στίς κούνιες, πού εἶναι σάν «καραβάκια» μέ διπλᾶ σχοινιά καί «τσέργα» γιά νά ξαπλώνουν, λένε τό παρακάτω τραγούδι:

*Καράβι, καρβάκι,
ποῦ πᾶς γιαλό-γιαλό.
Ἄν εἶσαι γιά τήν Πόλη,
στάσου ναρθῶ κι' ἐγώ.
- Δέν εἶμαι γιά τήν Πόλη,
μόν' εἶμαι γιά τά νησιά,
κορίτσια νά φορτώσω
καί ἔμορφα παιδιά.
Στό δρόμο πού πηγαίνω
βρίσκω καί μιά μηλιά,
ἦταν γεμάτη μῆλα
κι ἄπάνω μιά ξανθιά.
Ξανθιά κατέβα κάτω
νά ὀμιλήσουμε,
εἶδα ψές στ' ὄνειρό μου,
πώς θά χωρίσουμε.*

Στίς ὄρθιες κούνιες, πού κουνιοῦνται καθιστά, λένε τό παρακάτω τραγούδι:

*Γαρυφαλλιά μου κόκκινη
πότε θά κοκκινίσης;
Νά κόψω ἓνα γαρύφαλλο,
νά κάνω φουρκαλάκι,
νά φουρκαλῶ τή θάλασσα,
ν' ἀράζουν τά καράβια.
Ἐνα καράβι ἄραξε
στοῦ βασιλιᾶ τήν πόρτα.
Κι ὁ βασιλιάς δέν ἦταν ἔκει,
μόν' ἦταν τρεῖς κοπέλες.
Ἡ μιά κεντάει τόν οὐρανό
κι ἡ ἄλλη τό φεγγάρι
κι ἡ τρίτη ἡ μικρότερη*

κεντάει τό μαξιλάρι
 νά κοιμηθῆ ὁ βασιλιάς,
 νά τοῦ περάσῃ ἡ ζάλη
 πού ἔχει στό κεφάλι,
 κι ἓνα χρυσό στεφάνι.

Όταν κατεβαίνουν ἀπό τήν κούνια λένε τό παρακάτω τραγούδι:

Αὐγό γοργό,
 εἶναι ἄσπρο τό αὐγό,
 εἶναι ἄσπρο τό μπουκάλι,
 σήκω ἐσύ νά κάτση ἄλλη,
 ὡς τά ψάρια,
 ὡς τά γκουτζάρια,¹⁷
 ὡς τίς τουρνες,¹⁸
 κατέβα κι ἀπ' τίς κούνιες.

γ) Τήν παραμονή τῶν γενεθλίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (23 Ἰουνίου)

Τό βράδυ ἀνάβουν φωτιές στους δρόμους καί στίς αὐλές ἀγόρια καί κορίτσια καί τίς πηδοῦν, γιά νά φύγουν οἱ ψύλοι. Καῖνε τά στεφάνια τῆς πρωτομαγιᾶς.

δ) Τῶν γενεθλίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου)

Προτοῦ βγῆ ὁ ἥλιος, βγαίνουν ἔξω γιά νά δοῦν τό γύρισμα τοῦ ἡλίου, ὅταν ἀνατεῖλῃ. Πιστεύουν ὅτι ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου περιστρέφεται γιά λίγο καί μετά ἀνεβαίνει στόν οὐρανό. Ἄμα δοῦν τό «γύρισμα τοῦ ἡλίου», βρίσκουν καί μιᾶ ἀγριάδα μέ σαράντα κόμπους καί τήν ζώνουν στή μέση γιά νά μήν τούς πονῆ, ὅταν σκάφτουν. Τήν ἴδια ἀγριάδα τήν βράζουν καί μέ τό νερό πλύνουν τό κεφάλι γιά νά μεγαλώσουν τά μαλλιά.

ε) Τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων

Τό ἀπόγευμα τά κορίτσια καί οἱ νεοπαντρεμένες μαζεύονται στ' ἀλώνια καί στήνουν τό χορό καί τό τραγούδι. Μετά πηγαίνουν καί τ' ἀγόρια μέ τά νταούλια καί χορεύουν.

17. Γκοτζάρια = ψάρια, μικροί κυπρίνοι, τῆς λίμνης Λαγκαδά.

18. Τουρνες = ψάρια τῆς λίμνης Λαγκαδά.

στ) *Τῆς Παναγίας (15 Αὐγούστου)*

Τό ἀπόγευμα ἐπαναλαμβάνουν τό ἔθιμο τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Β) Δημοτικά τραγούδια

Δημοτικά τραγούδια κατέγραψα ἐβδομήντα ἕνα. Εἶναι ἀκριτικά, ἱστορικά, κλέφτικα, τῆς φυλακῆς, παραλογές, τῆς ἀγάπης, νυφιάτικα, κάλαντα-βαϊτικά, τῆς ξενητειᾶς, καί μοιρολόγια.

Ἀπό τά ἱστορικά, ἀξιοσημεῖωτα εἶναι τά τραγούδια πού ἀναφέρονται στόν Μακεδονικόν ἀγώνα, στίς μάχες τοῦ πολέμου 1912-1913 γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας καί στή Μικρασιατική καταστροφή.

Στά τραγούδια αὐτά βλέπει κανεῖς τή συνύπαρξη τῆς δημοτικῆς καί τῆς λόγιας παράδοσης. Ἡ δημοτική παράδοση τροφοδοτεῖ μέ στοιχεῖα τή λόγια καί ἡ λόγια τή δημοτική. Καθένα ἀπό τά τραγούδια αὐτά ἔχει γιά βάση τήν παράδοση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καί γύρω ἀπό τήν παράδοση ἐξυφαίνονται τά ἱστορικά στοιχεῖα.

Τά τραγούδια τῆς ξενητειᾶς καί τά μοιρολόγια εἶναι λίγα, γιατί οἱ Λαγκαδιανοί δέν ξενητεύονταν. Πλούσιος ὁ τόπος τους τοὺς ζοῦσε καί ἔτσι ἡ ξενητεία τοὺς ἦταν ἄγνωστη.

Τά τραγούδια τά ἔχω ἠχογραφήσει σέ δύο ταινίες. Τά τραγούδησαν οἱ 1) Γεώργιος Καρπούζης, γεωργός ἐτῶν 82, 2) Δημήτριος Θ. Μποζίνης, γεωργός ἐτῶν 64, 3) Μαρία σύζυγος Σπ. Γεωργουδάκη, ἐτῶν 43. Ὁ προπάππος της ἦταν ἀπό τά μέρη τῶν Ἰωαννίνων. 4) Μαρίκα χήρα Θ. Σπανοπούλου, ἐτῶν 57, 5) Μαρία χήρα Δ. Συργιάννη, ἐτῶν 75, καί 6) Ἑλένη σύζυγος Γ. Συργιάννη, ἐτῶν 46.

Ἐκεῖνος πού εἶναι πηγή ἀνεξάντλητη εἶναι ὁ Γεώργιος Καρπούζης. Γνωστός τραγουδιστής στόν Λαγκαδᾶ καί στά περίχωρα. Ὁ Γεώργιος Καρπούζης τραγούδησε τά τραγούδια: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 50, 63, 64, 65. Ὁ Δημήτριος Μποζίνης τό 3, ἡ Μαρία σύζυγος Σπ. Γεωργουδάκη τά 1, 34, 36, 39, ἡ Μαρίκα χήρα Θ. Σπανοπούλου τά 14, 20, 22, 24, 42, 66, ἡ Μαρία χήρα Δ. Συργιάννη καί ἡ Ἑλένη σύζυγος Γ. Συργιάννη τά 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62.

1. ΑΚΡΙΤΙΚΑ

1. Βαρειά δικιά μου ρίζανε

Βαρειά δικιά μου ρίζανε, βαρειά φαρμακωμένη,
 πώς φίλησα ένα κοράσι ἐγώ.
 Σάν φίλησα, τό δίκιωσα, ἦταν παλιά μου ἀγάπη.
 Βγῆκαν τ' ἀδέλφια μου ἐχθροί, οἱ φίλοι μου προδότοι
 καί πήγανε καί μέ παρέδωσαν στῆς φυλακῆς τίς πόρτες.
 Καί κάνω μῆνες τριάντα δυό καί χρόνια τριάντα πέντε
 καί κάνω ψεῖρες μέ οὐρές καί κόντες σά λιθάρια
 καί λιφτοκάρι εἶχα στήν τσέπη μου
 καί λιφτοκάρια ἐφύτεψα
 καί λιφτοκάρια ἔφαγα καί λευτεριά δέν εἶδα.
 Ἐκατσα καί τραγούδησα στῆς φυλακῆς τίς πόρτες,
 μέ ἄκουσε ἡ βασίλισσα, μικρή βασιλοπούλα.
 - Γιά βγάλτε τον αὐτό τό νιό, αὐτός πού τραγουδάει.
 Χαρίστε τον ἐννιά χωριά καί δέκα πέντε κάστρα.
 - Δέν θέλω τά ἐννιά χωριά, τά δέκα πέντε κάστρα,
 μόν' θέλω τῆ βασίλισσα νά τῆ γλυκοφιλήσω.
 - Γιά πάρτε τον καί βάλτε τον πιό βαθιά.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

2. Τοῦ Διάκου

Τρεῖς περδικουῦλες κάθονταν στοῦ Διάκου τό ταμπούρι.
 Ἡ μιά τηράει τῆ Λειβαδιά, ἡ δεύτερη τό Ζητούνη,
 ἡ τρίτη ἡ μικρότερη μοιριολογάει καί λέει:
 - Σήκω, Διάκε μ', νά φύγουμε, σήκω, Διάκε μ', νά πᾶμε.
 Κακιά μαυρίλα πλάκωσε, μαύρη σάν καλιακούδι.
 Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἔρχεται μέ δεκαοχτώ χιλιάδες
 κι ὁ Διάκος τό ἀγροίκησε, ψιλή φωνή φωνάζει.
 - Παιδιά μ', μή λάχ' καί φύγετε, παιδιά μ', μή λάχ' καί πᾶτε,
 βάλτε μπαρούτι περισσό κι βόλια μέ τῆ χούφτα.
 Κι τά παιδιά του κιότεψαν κι σκόρπισαν στούς λόφους.
 Ἐμενε ὁ Διάκος μοναχός μέ δεκαοχτώ λεβέντες.
 Τρεῖς μέρες ἐπολέμαγε μέ δεκαοχτώ χιλιάδες.
 Ἐσπασε τό ντουφέκι του καί τό σπαθί του σέρνει.
 Ἐκοψε Τούρκους ἄπειρους, ἑφτά μπουλουμπασῆδες.
 Ἐσπασε τό σπαθάκι του ἔπο πάνω ἀπό τῆ χούφτα.
 Ἐμεινε ὁ Διάκος ζωντανός μέσ' στῶν ἐχθρῶν τά χέρια.

χίλιοι τόν πῆραν μπροστά καί δύο χιλιάδες πίσω.
 Κι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης τόν ρωτάει καί μυστικά τοῦ λέει:
 Γίνεσαι Τοῦρκος, Διάκε μου, τήν πίστη σου ν' ἀλλάξης,
 νά προσκυνᾷς εἰς τό τζαμί, τήν ἐκκλησιά ν' ἀφήσης;
 Κι ὁ Διάκος τ' ἀποκρίθηκε καί μέ θυμό τοῦ λέει:
 - Πάτε σεῖς κι ἡ πίστη σας, μουρτάτες, νά χαθῆτε,
 ἐγώ Γραικός γεννήθηκα, Γραικός θέ ν' ἀποθάνω.
 Χίλια φλουριά σᾶς δίνω ἐγώ κι ἀκόμα πεντακόσια
 μόνον ζωή νά μοῦ χαρίστε πέντ' ἕξ μέρες ἀκόμα,
 ὥσπου νά φθάσ' ὁ Πάνος μου κι ὁ καπετάν Νικήτας.
 Αὐτοί θά κάψουν τήν Τουρκιά, θά σβήσουν τό ντοβλέτι.
 Κι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης φώναξε, πικρή φωνή φωνάζει:
 - Τό Διάκο νά σουβλίσετε, τόν φοβερό τόν κλέφτη,
 γιατί θά κάψη τήν Τουρκιά, θά σβήση τό ντοβλέτι.
 Τό Διάκο τόν σουβλίσανε κι ὀλόρθο τόν ἐστήσανε.

3. Τοῦ Ἄλῃ πασᾶ

Φᾶτε, πιῆτε, βρέ παιδιά, χαρῆτε νά χαροῦμε
 σ' αὐτόν τόν χρόνο τόν καλό, τόν ἄλλο ποιός τόν ξεύρει.
 Γιά ζοῦμε, γιά πεθαίνουμε, γιά σ' ἄλλον τόπο πᾶμε.
 Γιά φᾶτε τά σαράντα ἄρνια, τά δεκαοχτώ κριάρια.
 Νά γίνουν οἱ κάμποι θάλασσα καί τά βουνά ποτάμια
 νά πνίγονταν οἱ τάρταροι, πού φέρνουν τά φιρμάνια.
 Κι τά φιρμάνια ἔγραφαν κι τά φιρμάνια γράφουν
 νά σηκωθῆ ὁ Ἄλῃ πασᾶς νά πάη στό Τεπελένι.
 - Δέ σ' κώνεται ἀπ' τά Γιάννινα τό κιαμέτ' νά γένη.

4. Τοῦ Μάρκου Μπότσαρη

Θέλω νά τραγουδήσω τήν παλληκαριά,
 τόν ἀντριωμένο Μάρκο, πῶς ἐστάθη στόν πασιά.
 Μέ τετρακόσια παλληκάρια, τάχει ὅλα διαλεχτά.
 Ἐξήντα βγάζει στό ντουφέκι, τριακόσια σαράντα στό σπαθί.
 Κι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης πασιάς διαβαίνει μέ δεκαοχτώ χιλιάδες.
 Ἐξ χιλιάδες βγάζει στό ντουφέκι, δώδεκα χιλιάδες στό σπαθί.
 Τότις κι ὁ Μάρκος τρέχει στό τσαντήρι τοῦ πασιᾶ
 κι ἀπ' τά γένια τόν ἄρπάζει, γιά νά πάρ' τήν κεφαλή.
 Τότις κι ὁ πασιάς φωνάζει μέ λυγερή του τή φωνή,
 - Τρέξε, Ἀράπη μου, τρέξε, γλύτωσέ με ἀπ' τό σπαθί.
 Τότις κι ὁ Ἀράπης τρέχει μέ μεγάλη προσοχή,

τό ντουφέκι σημαδεύει εἰς τοῦ Μάρκου τήν κεφαλή.
 Τότις κι ὁ Μάρκος φωνάζει μέ ἑλληνική φωνή:
 - Τρέξετε, Ἑλληνάκια, τρέξετε, νά μοῦ πάρτε τό κορμί.
 Τότες τά Ἑλληνάκια, τρέχουν μέ μεγάλη τήν ὀρμή,
 τόν Ἀράπη τόν φονεύουν, παίρνουνε καί τό κορμί.

5. Τοῦ Μελα̃

Βαρέσαν τό Μελα̃ καί τόν Παυλάκη
 πέρα στήν Καστοριά.
 Μήν κλαῖτε πόλεις καί χωριά.
 Λέτε τί μοῦ λέτε,
 τό αἷμα δέν πουλιέται.
 Λέτε τί μοῦ λέτε,
 μπαρούτι δέν πουλιέται.

Τρεῖς ντουφεκιές τοῦ ρίζανε τοῦ Μελάκη,
 οἱ Τοῦρκοι ἀπ' τήν πλαγιά,
 μήν κλαῖτε πόλεις καί χωριά.
 Λέτε τί μοῦ λέτε,
 τό αἷμα δέν πουλιέται.
 Λέτε τί μοῦ λέτε,
 μπαρούτι δέν πουλιέται.

6. Τοῦ Γαρέφη

Λαμποκοποῦν λαμπρά σπαθιά, πέφτουν ντουφέκια ἀριά ἀριά.
 Κάνει ὁ Γαρέφης πόλεμο μ' ἐξήντα παλληκάρια.
 - Ἔβγα, βρέ Λούκα, Βούλγαρε, Βούλγαρε Καρατάσο.
 Ἔβγα νά πολεμήσουμε, νά μετρηθοῦμε ἀντάμα.
 Δέν ἔχεις πιά παιδιά νά σφάζ'ς, παπάδες, γεροντάδες,
 μόν' ἔχεις τόν καπετάν Γαρέφη, μπροστά σου πολεμάει.

7. Τοῦ 1912

Πῶς κατήντησες, Σουλτάνε,
 γιά νά πῆς στούς Ἑλληνες.
 Ἑλληνες παλληκαράδες
 καί ἀσίκηκα παιδιά.
 Ὅπου ἦσουν μαθημένος
 μέ τό «ἄστ'» καί μέ τό «βούρ»
 καί ὁ πρῶτος σου ὁ λόγος

ἦταν «μπεζεβένη Γκιαούρ».
 Σεῖς πασιάδες καί χοτζιάδες
 βάλετε ὑπογραφή,
 γιατί Ἑλληνικό θά γίνη,
 θά σᾶς πάρουν τό σπαθί.

8. Τοῦ 1912

Τό Μαυροβούνιο, παιδιά,
 τό πρῶτο πῦρ ἀρχίζει
 κι ὁ Βούλγαρος στή Σόφια του
 τό ξίφος ἀκονίζει.
 Σέρβοι κι Ἑλληνες μαζί
 τράβηξαν τώρα τό σπαθί
 μέσ στή Μακεδονία
 γιά τήν ἐλευθερία.
 Κι ὁ Σαπουντζάκης πολεμάει
 στήν Ἑπειρο μονάχος.
 Πέφτουν ὀβίδες, τρέμει ἡ γῆ,
 πέφτουν τά βόλια σά βροχή.
 Σκοτῶσαν τόν Κανάρη,
 τό πρῶτο παλληκάρι.

9. Τῆς μάχης τοῦ Λαχανᾶ

Σεῖς περήφανα πουλιά μου,
 πού πετᾶτε αὐτοῦ ψηλά,
 ἐρ' κι ἄν πᾶτε στ' Θεσσαλία
 στή μανούλα μ' τή γλυκειά,
 νά τήν πῆτε ἐγώ σκοτώθηκα
 εἰς τή μάχ' τοῦ Λαχανᾶ.
 Δίχως σάβανο μέ θάψαν,
 δίχως ψάλτη καί παπά.
 Ὅσα χρήματα κι ἄν ἔχη
 νά τά κάν' παρεδοσιά.
 Νά τοὺς δώση τοὺς παπάδες
 νά μέ μνημονεύουνε.

Μουσική καταγραφή
 ὑπό Σπ. Περιστέρη

Πρωτο

ζεις πε- ρή- φα ρα που
 Για - μου - σεις πε - ρή - σεις τε -
 ρή - φα - ρα που - Για - μου -
 που τε - τᾶ - τιά - πό ψη - λά που -
 πε - τᾶ - τιά - πό ψη - λά .
 Tov

10. Τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου

Οἱ Βούλγαροι τόν πόλεμον τόν κήρυξαν ἀστεῖα.
 Νομίσαν πῶς θά φύγουμε ἀπ' τή Μακεδονία.
 Γεῖά σας, γίγαντοι Βουλγάροι,
 τό στρατό σας ἀπορᾶ,
 θά σᾶς μάθουν οἱ φαντᾶροι
 τού ζουμπέκικο χορό.

Ἦθελές τα κι ἔπαθές τα
 ἀρχηγέ καί σάπιο γιέ,
 σύρτι τώρα γιά νά πάρτι
 ἀπ' τού Φάληρο καφέ.

Στή Θεσσαλονίκη μένανε πέντ' ἔξη Βουλγαράκια
 καί κάτσαν καί μεθύσανε μαζί μέ τά εὐζωνάκια.
 Γεῖά σας, γίγαντοι Βουλγάροι,
 τό στρατό σας ἀπορᾶ,
 θά σᾶς μάθουν οἱ εὐζῶνοι
 τού ζουμπέκικο χορό.
 Ἦθελές τα κι ἔπαθές τα

ἀρχηγέ και σάπιε γιέ,
σύρτι τώρα για νά πάρτι
ἀπ' τού Φάληρο καφέ.

11. Του ἼΑλῆ πασσᾶ

Ἐμένα μέ λέν ἼΑλῆ πασιᾶ, μέ λέν ἼΑλῆ μπαρούτι,
δώδεκα χρόνια πολεμῶ μέ τό σουλτάν Μαχμούτη.

- ἼΑρβανίτες παινεμένοι,
ποῦν ἼΑλῆ πασιᾶς καημένοι.

- Μέσα εἴμασταν καημένοι,

ἼΑρβανίτες παινεμένοι.

Τό λέν, μάνα μ', τό λένε κάτω στά ρέματα,

σέ ἀγαπῶ, Βασιλική, δέν εἶναι ψέματα.

Σήκω μωρέ ἼΑλῆ πασιᾶ νά δῆς τοῦ Ἐλληνα τή νίκη,
νά δῆς τή Θεσσαλονίκη.

Ἐλληνες παλληκαράκια
καί ἀσίκηκα παιδάκια.

Ἐλληνες παλληκαράκια
μέ σπαθιά, μέ κονταράκια.

Τό λέν, μάνα μ', τό λένε κάτω στά ρέματα

σέ ἀγαπῶ, Βασιλική, δέν εἶναι ψέματα.

Σήκω μωρέ ἼΑλῆ πασιᾶ νά δῆς τά Γιάννινά σου,

οἱ Ἐλληνες τά πήρανε, δέν εἶναι πιά δικά σου.

- ἼΑρβανίτες παινεμένοι,
ποῦν ἼΑλῆ πασιᾶς καημένοι.

- Μέσα εἴμασταν καημένοι,

ἼΑρβανίτες παινεμένοι.

Τό λέν, μάνα μ', τό λένε κάτω στά ρέματα,

σέ ἀγαπῶ, Βασιλική, δέν εἶναι ψέματα.

Χίλια καντάρια ζάχαρη νά ρίξω μέσ' στή λίμνη,

για νά γλυκύνουν τά νερά νά πιῆ ἡ κυρά Φροσύνη.

Ἄς μέ πιάνανε νά στέκω

μέρα, νύχτα νά σέ βλέπω.

Ἄσπρα, κίτρινα λουλούδια,

ποῦσαι ἀγάπη μου καινούργια.

Τό λέν, μάνα μ', τό λένε κάτω στά ρέματα,

σέ ἀγαπῶ, Βασιλική, δέν εἶναι ψέματα.

12. Τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

Ἐσκή-Σεχίρι τρομερό καί συρματοπλεγμένο
 μᾶς ἔχεις κάψει τήν καρδιά, ἀναθεματισμένο.
 Ἐπάνω σέ ψηλό βουνό θά χτίσω ἓνα πηγάδι,
 θά δώσω δρόμο στό νερό στήν Ἄγκυρα νά πάη,
 γιά νά πλυθοῦν οἱ ἄνιφτοι, νά πιοῦν οἱ διψασμένοι,
 νά πλένουν τίς βαριοπληγές καί οἱ τραυματισμένοι.
 Στήν Πόλη σφάζουνε ἄρνια, στή Σμύρνη τά κριάρια
 καί μέσα στό Σαγγάριο σφάζονται παλληκάρια.
 Μήν ἦτανε οἱ Ἰταλοί κι οἱ ἄτιμοι οἱ Γάλλοι
 καί ὁ Κεμάλ θά ἔπαιρνε τή Σμύρνη τή μεγάλη.
 Τό νόμισαν οἱ Ἕλληνες πῶς πολεμοῦν μέ Τούρκους;
 Παρά μέ Γάλλους καί Ἰταλούς καί μέ τούς Μπολσεβίκους.
 Διαταγή ἐδόθη τῆς πρώτης μεραρχίας
 νά ὀπισθοχωρήσῃ ὁ στρατός ἀπ' τή Μικρά Ἀσία,
 ἀπ' τή Νικομηδεῖα.

13. Δώδεκα Σμυρνιατάκια

Δώδεκα Σμυρνιατάκια τ' ἀποφασίσανε
 στήν Πόλη γιά νά πᾶνε νά πολεμήσουνε.
 Ἐξω μεριά ἀπ' τήν Πόλη, στή Μαύρη θάλασσα,
 μαύρη φουρτούνα πιάνει, σκίζονται τά πανιά.
 Δέν κλαίγω τό καράβι, δέν κλαίγω τά πανιά,
 κλαίγω τόν καπετάνιο, τά δώδεκα παιδιά.
 - Βοήθα, Παναγιά μου, γιά νά γλυτώσουνε,
 ὄλα σου τά καντήλια θά στ' ἀσημώσουμε.

3. ΚΛΕΦΤΙΚΑ

14. Τοῦ Κίτσιου

Τοῦ Κίτσιου ἡ μάνα κάθονταν στήν ἄκρα τό ποτάμι.
 Μέ τό ποτάμι μάλωνε καί τό ποτάμι λέγει:
 - Κίτσιο μ', δέν ἦσαν ἱκανός τούς Τούρκους γιά νά φεύγης;
 Τόν Κίτσιο τόν ἐφέρανε νά πᾶν νά τόν κρεμάσουν.
 Χίλιοι πηγαίνουνε μπροστά καί δύο χιλιάδες πίσω.
 Κι ἡ μάνα του τόν ἔλεγε κι ἡ μάνα του τόν λέγει:
 - Κίτσιο μ', γιά βγάλε τ' ἄρματα νά μήν τά αἱματώσης.
 - Μάνα μ' τρελλή, μάνα μ' ζουρλή, μάνα μ' τό γιό σου ἔχασες,
 τά ἄρματα ζητάεις;

15. Τοῦ Κατσαντώνη

- Ἀντώνη μου τί σκέφτεσαι, τ' εἶσαι συλλογισμένος;
 - Παιδιά μου μή μοῦ βιάζεστε, θά σᾶς τό φανερώσω.
 Ἐψές μοῦρθαν τά γράμματα ἀπό τό Γέρο Δῆμο.
 Κι' ἀπόξω γράφ' τ' ἀπόγραμμα κι μέσα γράφ' τό γράμμα;
 Ὁ Βελῆ-Γκέγκας τό σκυλί κι ὁ ἄπιστος ὁ σκύλος
 μοῦ πῆρε τή γυναίκα μου κι τό μικρό παιδί μου.
 Σκλάβα τήν πάει στά Γιάννινα στ' Ἀλῆ πασιᾶ τό σπίτι.
 Ἄιντι, παιδιά μ', ν' ἀλλάξετε καλά κι ἀρματωθῆτε,
 γιατί θά πᾶμε στόν πόλεμο.

16. Τῶν Κολοκοτρωναίων

Λάμπει ὁ ἥλιος τό πρωί κι οἱ πέτρες στά λαγκάδια,
 λάμπει κι ἡ κλεφτουριά, λάμπουν οἱ Κολοκοτρῶνοι,
 πόχουν τ' ἀσήμια τά πολλά κι τ' ἀσημένιες πάλες.
 Νύχτα σελώνουν τ' ἄλογα, νύχτα τά καλιγώνουν.
 Βάνουν ἀσμένια πέταλα, καρφιά μαλαματένια.
 Καβάλα πᾶν' στήν ἐκκλησιά, καβάλα προσκυνοῦνε,
 καβάλα παίρν' ἀντίδωρο κι ἀπ' τοῦ παπᾶ τό χέρι.
 Θεός δέν καταδέχονταν.

17. Τοῦ Πλιάτσκα

Κοίτεται ὁ Πλιάτσκας, κοίτεται στόν Ὀλυμπο ἀπό κάτω.
 Μέ τά πουλιά κουβέντιαζε, μέ τά πουλιά μαλώνει.
 - Τάχα μ', πουλιά μ', θά γιατρευτῶ, τάχα, πουλιά μ', θά γιάνω;
 Πότε θαρθῆ ἡ ἀνοιξη, τ' ὄμορφο καλοκαίρι,
 νά μπουμπουκιάσουν τά κλαδιά, ν' ἀνθίσουνε τά ἄνθη,
 νά βγοῦν οἱ στάνες στά βουνά, νά βγοῦν οἱ βλαχοποῦλες,
 νά βγῆ κι ὁ Πλιάτσκας στά βουνά, ψηλά στά κορφοβούνια,
 νά κόψω μάνες μέ παιδιά κι πεθερές μέ νύφες,
 νά κλαῖν οἱ μάνες καί παιδιά.

18. Τοῦ Τζίγρα

Ὁ Τζίγρας κάνει τή χαρά, χαρά στόν ἀνεψιό του
 κι ἀκάλιασε τήν κλεφτουριά κι ὅλα τά παλληκάρια.
 Τό Νίκο δέν προσκάλιασε, πολύ τοῦ βαρουφάν'κι.
 Κι ὁ Νίκος κράζει τά παιδιά κι ὅλα τά παλληκάρια
 - Ἄιντε, παιδιά μ', ν' ἀλλάξετε καλά κι ἀρματωθῆτε,
 γιατί θά πᾶμε στή χαρά.

Στό δρόμο ὅπου πήγαιναν, στό δρόμο πού πηγαίνουν
βρίσκουν ἀλάφι ζωντανό, στόν ἴσκιο πού κοιμᾶται.

Ἐνας τό λέει μάλαμα κι ἄλλος τό λέει ἀσήμι
κι ὁ Νίκος λέει ἀλάφι ζωντανό.

- ὦ ρε γιά πιάστε το, στολίστε το, σά νύφη στολισμένο.

Ὅλοι πηγαίνουν πρόβατα, κριάρια μέ κουδούνια
κι ὁ Νίκος φέρνει ἀλάφι ζωντανό.

19. Τοῦ καπετάν Θανάση

Ποιός εἶδε ἄστρο τό πρωί κι ἄστρο τό μεσημέρι,

ποιός εἶδε τόν Καραμπελιά, τόν καπετάν Θανάση;

Τόν εἶδαμε, τόν ἄκσαμε σ' ἓνα καινούργιο χάνι.

Πέντε χαντζήδες τόν κερνοῦν καί τρεῖς τόν παραστέκουν

κι ἓνα μικρό χαντζόιπουλο στέκει καί τόν ρωτάει:

- Ποῦ πᾶς, Θανάση, μοναχός, ποῦ πᾶς κι δέν φοβᾶσαι;

Ἐσένα Τοῦρκοι κυνηγοῦν, θέλουν νά σέ σκοτώσουν.

- Καί ἔγω τούς Τούρκους κυνηγῶ.

20. Γέρασα, ὁ μαῦρος, γέρασα

Γέρασα, ὁ μαῦρος, γέρασα κι ἀσπρίσαν τά μαλλιά μου.

Πιδιά μ' σᾶς λέγω δέν μπορῶ καί σεῖς μοῦ λέτε «σήκω».

Κίνησα, ὁ δόλιος, κίνησα νά πάω στό Καρπενήσι.

Στρατουκαρτέρι μόκαναν.

- Δύνασαι, Μάρκο μ', δύνασαι τούς Τούρκους γιά νά φεύγης,

νά πᾶμε στά ψηλά βουνά καί στά παλιά λημέρια;

- Σεῖς τρῶτε καί πίνετε κι οἱ Τοῦρκοι σᾶς πατᾶνε.

Πιάσαν τοῦ Κώστα τ' ἄλογο, τοῦ Κώστα τήν γυναίκα,

κι ἀπ' τό μικρό βλαχόπουλο τήν ἀρραβωνιαστικιά του.

21. Τῆς Παναγιώτας

Ἡ Παναγιώτα κίνησε νά πάη στά γονικά της,

τή μαλώνει ἢ πεθερά της.

Στό δρόμο ὅπου πήγαινε, στό δρόμο πού πηγαίνει,

τί κακό ἔπαθι ἢ καημένη.

Τρεῖς Τοῦρκοι τήν ἀπῆντησαν, τρεῖς Τοῦρκοι Ἀρβανιτάδες,

καί οἱ τρεῖς ἦταν φονιάδες.

Ὁ ἓνας τῆς λέει «ῶρα καλή» κι ὁ ἄλλος «καλημέρα»

κι ὁ τρίτος τράβηξε μαχαίρα.

- Δός μας φιλί, μωρ' Παναγιώτα, δός μας τά μαῦρα μάτια,

μή σέ κάμουμε κομμάτια.

- Κάλιο νά δῶ τό αἷμα μου στή γῆς νά κοκκινίση
παρά Τουῦρκο νά φιλήση.

22. Τοῦ Γιαννάκη

Κάτω στήν ἄσπρη πέτρα, στά πλατιά νερά
σκοτώσαν τό Γιαννάκη τόν ἄρματολό.

- Γιαννάκη μ', δέν ἔεις μάνα, δέν ἔχεις κι ἀδελφή,
δέν ἔχεις καλή γυναίκα νάρθη νά σέ δῆ;

23. Μαζεύθηκαν, συνάχθηκαν

Μαζεύθηκαν, συνάχθηκαν τρακόσια παλληκάρια,
ἓνας τόν ἄλλον λέγονταν, ἓνας τόν ἄλλον λέγουν:

- Μπιρού μ', σάν πᾶμε στά βουνά καλά νά κοιταχτοῦμε.

Τό λόγο δέν ἀπόσωσε, τό λόγο δέν ἀπούειπε

κι πέφτει τό βλαχόιπουλο στῆς Λάρ'σας τό γεφύρι.

- Μπιρού μ', σάν πᾶτε στό χωριό, θά βγοῦν ὅλες οἱ μάνες,
θά βγῆ καί ἡ δική μου μάνα, θά βγῆ νά σᾶς ρωτήση.

Νά μήν τῆς πῆς πῶς πέθανα, μόν' νά τήν πῆς παντρεύτηκα,
πολύ μακρῶς στά ξένα.

Ἔχω τήν πλάκα πεθερά, τήν μαύρη γῆ γυναίκα
καί κείν' τά νιροχόρταρα ἀδέλφια καί ξαδέλφια.

24. Δώδεκα χρόνια ἔκαμα

Δώδεκα χρόνια ἔκαμα μέ ν' ἔμορφον κοράσιον.

Δώδεκα χρόνια τ' ἀγαπῶ κι θέλω νά τό πάρω
κι ἀκόμα δέν τό φίλησα κι ἔχω καημό μεγάλο.

Νά τό φιλήσω ντρέπομαι, κι νά τό πῶ φοβοῦμαι.

Μιά Κυριακή πρωί πρωί κι μιά πίσημου μέρα
παίρνω σελώνω τ' ἄλογο, βάζω καί τ' ἄρματά μου.

Φιλῶ τήν κόρη σταυρωτά, στά μάτια καί στά φρύδια.

- Σ' ἀφήνω γειά, κοράσι μου, κι πάγω γιά τά ξένα.

- Ἴκεῖ π' θά πᾶς, λεβέντη μου, ναρθῶ κι γώ μαζί σου,
νά κάμω δεῖπνο νά δεῖπνᾶς, νά στρώνω νά κοιμᾶσαι.

- Ἴκεῖ π' θά πάω, κοράσι μου, γυναῖκες δέν περνοῦνε,
στή σκάλα τρῶνε τό ψωμί, στή σέλα ἀπάν' κοιμοῦνται.

4. ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

25. Παίρνω έναν ανήφορο

Παίρνω έναν ανήφορο κι ένα ανηφοράκι,
 όσο νά βρω κοντό κλαρί στή ρίζα του νά κάτσω.
 Νά κάτσω νά σᾶς διηγηθῶ τῆς φυλακῆς τά πάθια.
 Τί πάθια ἔχ' ἡ φυλακή, τί πίκρες καί φαρμάκια.
 Ἡ φυλακή εἶναι σίδερα καί σιδερένιες πόρτες.
 Ἔχει καί χωροφύλακα μέ τά κλειδιά στά χέρια.
 Νά δώση ὁ Θεός νά γιατρευτῶ, νά δώση ὁ Θεός νά γιάνω.
 Νά βγάλω τά ποδήματα, νά βάλω τά τσαρούχια,
 νά πάρω τό λαμπρό σπαθί καί τό βαρύ ντουφέκι,
 νά πάρω δίπλα τά βουνά, δίπλα τά κορφοβούνια,
 νά κόψω μάνες μέ παιδιά κι πεθερές μέ νύφες,
 νά κλαῖν οἱ μάνες τά παιδιά.

26. Τοῦ Ντούλα

Σήμερα Ντούλα μ', πασχαλιά, στολίζονται οἱ νυφοῦλες
 καί σύ, Ντούλα μ', στίς φυλακές, στά σίδερα βαλμένος.
 Ντούλα μ', δέν ἀντρειώνεσαι τά σίδερα νά σπάσης
 καί γώ, Ντούλα μ', σί καρτερῶ νά ζήσουμε κι οἱ δύο μας.

5. ΠΑΡΑΛΟΓΕΣ

27. Τῆς κυρᾶ Βδουκιᾶς

- Κυρά Βδουκιά, κυρά Βδουκιά, ὁ ἄντρας σου σοῦ θέλει.
 - Τό τί μου θέλ' ὁ ἄντρας μου, τό τί μου θέλ' ὁ Ρήγας;
 Πές μου, κι ἄν εἶναι γιά καλό καθώς εἶμαι νά πάω.
 Σάν ἄρχιψε νά στολιστῆ, τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες
 θαυμάζονταν, λοῖζονταν τό τί νά βάλ' νά πάη.
 Βάνει τόν ἥλιο πρόσωπο καί τού φεγγάρ' ἀστήθι
 καί τοῦ κοράκου τά φτερά τά βάν' καμαροφρύδι.
 Σάν κίνησε νά πηγαινε, στό δρόμου πού πηγαίνει
 πολλά πουλιά τῆ συναντοῦν, πολλά ἀηδόνια τῆ λένε:
 - Κυρά, μὴν πᾶς στόν ἄνδρα σου καί γυρισμό δέν ἔχεις.
 Σάν πῆγε κι στόν ἄντρα της κι τόν καλημερνάει.
 Καλημερνάει τούς ἄρχοντες κι ὅλη τῆ δωδεκάδα.
 - Τό τί μέ θέλεις, ἄντρα μου, τό τί μέ θέλεις Ρήγα;
 - Τό δαχτυλίδι μούπεσε καί ποιός θά μου βγάλῃ;
 - Τό δαχτυλίδ' κι ἄν σούπεσε, ἐγώ θά σοῦ τό βγάλω.

Ρίχνω σκοινιά δεκαεφτά κι κάτω δέν ἐπῆγε,
 ρίχνω ἀκόμα τέσσερα κι τότες βρῆκε πάτο.
 Ψάχνει ἐδῶ, ψάχνει ἐκεῖ καί δαχτυλίδ' δέν βρίσκει.
 Βρίσκει κεφάλια ἀνθρώπινα, κορμιά χορταριασμένα.
 - Γιά τράβα μι, βρέ Κωνσταντῆ, ἔδῶ δαχτυλίδ' δέν ἔχει.
 - Τό δαχτυλίδι τόχω ἐγώ καί σύ βγαλμό δέν ἔχεις.
 - Πῶς τρέμει τό κορμάκι μου νά τρέμη τό γεφύρι,
 πῶς τρέχ' τό γαλατάκι μου νά τρέχη τό ποτάμι,
 πῶς πέφτουν τά μαλλάκια μου νά πέφτουν οἱ διαβάτες.
 - Κυρά Βδουκιᾶ, κυρά Βδουκιᾶ, τά λόγια σου ν' ἀλλάξης
 γιὰτ' ἔχεις ἀδελφό στήν ξενητεία μή λάχει κι περάσει.

28. Τῆς Λυγερῆς

Τραγουδῆσε μιά λυγερή ἴπωνα ψηλό σαράγι.
 Καί τό σαράι ἦταν ψηλό κι ἡ κόρη βραχνιασμένη.
 Τήν παίρν' ἀγέρας τῆ φωνῆ, στό πέλαγο τήν πάει.
 Ὅσα καράβια τάκουσαν, ὅλα λιμάνι πιάσαν.
 Ἐνα καράβι Κρητικό δέν τρέμει, δέν φοβᾶται,
 μόν' τραγουδοῦσε κι ἔλεγε, μόν' τραγουδεῖ κι λέει:
 - Δέν σέ φοβοῦμε, κυρ-βοριά, καί σένα δειλινό.
 Ἐχω καράβ' ἀπό καρά καί μπρούτζινο κατάρτι.
 Ἐχω και τό μουτσιόιπουλο, πού ξεύρει τούς ἀνέμους,
 τό τί ἀνεμος θά μᾶς βγῆ, τό τί καιρό θά κάνη.
 - Γι' ἀνέβα ἀπάνω μουτσιόιπουλο.
 Μέ γέλια-γέλια ἀνέβαινε, κλαίγοντας κατεβαίνει.
 - Τί κλαῖς, τί κλαῖς, μουτσόπουλε, τί εἶσαι πικραμένος;
 - Τί νά σᾶς πῶ ἀφεντικό, τί νά σᾶς φανερώσω;
 Στήν Πόλη ἀστράφτει καί βροντάει, στό Γαλατᾶ χιονίζει
 καί μεῖς ἐδῶ πού εἴμαστε θέλει νά ρίξ' χαλάζι.
 Τό λόγο δέν τόν ἔσωσε, τό λόγο ἀποεῖπε,
 νά καί φουρτούνα φοβερή μαζί μέ τό χαλάζι.

6. ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

29. Τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς

Γαλάζιος πέτεινος λαλεῖ
 μέσ στήν Ἁγιά Παρασκευή.
 Μέσ στήν Ἁγιά Παρασκευή
 κοιμᾶτι κόρη μοναχή.
 Κοιμᾶτι κι ὄνειρεύεται,

Μουσική καταγραφή
 Σπυρ. Θ. Περιστέρη

Γα. λά - ζιος - πε - τει - - ρος - λα
 λη — μέσ - στην - 'Α - για + Πα -
 ρα + θυεν - η . μέσ στην - 'Α - για + μα -
 κών - με - λιά + κών — μέσ - στην - 'Α -
 για + Πα - ρα - θυεν - η .
 κοι - κᾶ - τι - νό - ρη - μου - να - χή - .
 κοι - κᾶ - τι - νό - νε - ρώ - ι - ται .
 Τον .

♩.!!! ~ 63-65

Τὸν Κύρ' θα - νά'ς κώρ' μάν - να μ'
 τὸν Κύρ' θα - νά - - - - - αὐ τὸν Κύρ' θα -
 νά'ς κώρ' μάν - να μ' τὸν - πε - ρή - φα -
 νο, κώρ' μάν - να μ'. τὸν - πε - ρή - φα -
 νο
 Τον .

θαροῦσι πῶς παντρεύεται.
 Παίρνει νιρό καί νίβεται,
 σφοξήτρι καί σφογγίζεται
 καί στό γυαλί γυαλίζεται.
 - Ματάκια μου περδικωτά
 μή σᾶς γελάσουν τά φλωριά
 καί σᾶς φιλήσουν τά παιδιά.

30. Τοῦ κύρ Θανάσ'

Τόν κύρ Θανάσ' μωρ' μάνα μ' τόν περήφανο,
 ἄ, πού ξέρει νά χορεύη, χίλια νά πατῆ.
 Μ' ἔπεσε καί τό μετζίτι¹⁹ ἅπᾶν' στά γόνατα.
 Ν' ἔσκυπα γιά νά τό πάρω καί μέ φίλησε.
 - Κι ἄν σου φίλησε, βρέ κόρη μου, τί κατάλαβες;
 - Δέν κατάλαβα, μουρ' μάνα μ', ἀντρουπιάστηκα.

Μουσική καταγραφή
 Σπυρ. Θ. Περιστέρη

31. Τῆς Μαριόγκας

Κυνηγός πού κυνηγοῦσε μέσα στά δάση
 δέν κυνηγοῦσε λαγούς κι ἀλάφια,
 μόν' κυνηγοῦσε δυό μαῦρα μάτια.
 - Μαῦρα μου μάτια, κόκκινά μου χεῖλια,
 ἔβγα, Μαριώ μου, στά παραθύρια
 νά δῆς τόν ἥλιο καί τό φεγγάρι,
 νά δῆς τό νέο πού σ' ἀγαπάει.
 Θά τόν ἐπάρης;
 - Δέν τόν ἐπαίρνω,
 πέρδικα γίνομαι, γιά πάντα φεύγω.
 - Πάρτουνε, κόρη μου, ἔχει βαπόρι,
 νά ταξιδεύετε Σμύρνη καί Πόλη.
 - Δέν τόν ἠθέλω, δέν τόν ἐπαίρνω,
 πέρδικα γίνομαι, στά δάση φεύγω.

19. Μετζίτι = φέσι κόκκινο πρὸς τό λιλά.

32. Μή μέ κοιτᾶτε σήμερα

Μή μέ κοιτᾶτε σήμερα, γιατί ἔμαι πικραμένος.
 Παντρεύεται ἡ ἀγάπη μου κι παίρνει τόν ἐχθρό μου.
 Δέν τόχω πῶς παντρεύετι, μόν' τόχω πῶς μέ προσκαλεῖ.
 Μέ προσκαλοῦνε στή χαρά νά πάω νά στεφανώσω.
 Θαυμάζομαι, λοῖζομαι τό τί στεφάνια κάμω.
 Κάμω στιφάνια ἀπό φλουρί, κηριά μαλαματένια
 καί κεῖν' τό μπαμπακόσπορο ψιλό μαργαριτάρι.
 - Παπά μ', δέν εἶσι χριστιανός, δέν εἶσι βαφτισμένος;
 Παράτησε τά στέφανα καί βάλτα ἀπάν' σέ μένα,
 νά γίνω ἔγώ γαμπρός καί ὁ γαμπρός κουμπάρος,
 γιατί εἶναι ἡ παλιά ἀγάπη μου.

33. Τῆς Νερατζούλας

Στῆς Νερατζούλας τόν ἀνθό
 πλάγιασα νά κοιμηθῶ,
 λίγο ὕπνο γιά νά πάρω,
 τήν ἀγάπη μου νά λάβω.
 Ὅνειρο εἶδα στόν ὕπνο μου,
 ὄνειρο εἶδα στόν ξύπνο μου.
 Ὅνειρο καί φαντασιά μου,
 Βαγγελιώ κι Ἀναστασιά μου.
 Παντρεύεται ἡ ἀγάπη μου,
 τό κάνει γιά γινάτι μου,
 ἔρ' κι παίρνει τόν ἐχθρό μου,
 γιά τό πείσμα τό δικό μου.
 Μέ προσκαλοῦνε στή χαρά,
 βάστα καρδιά μου δυνατά,
 ἔρ' νά πάω νά στεφανώσω,
 δύο χεράκια ν' ἀνταμώσω.
 Κάνου στεφάνια ἀπό φλουρί,
 κλάψατε μάτια μ' σά βροχή.
 Ἐρ' λαμπάδες ἀπού ἀσήμι,
 ἔλεος κι ἐλεημοσύνη.
 Ἐη Νικόλα γείτονα,
 ἄς μούπαιρνες νά γλίτωνα,
 Ἐη Γιώργη μ' καβαλάρη,
 κάνε μου κι αὐτή τή χάρη.

34. Χρυσουγιώτισα²⁰

Τρελλή μου Χρυσουγιώτισα, ξανθιά κι μαυρομάτα
 πού τρέλλανες τό Λαγκαδά μέ τά γλυκά σου μάτια.
 Δέν στοῦπα, Χρυσουγιώτισα, νά μήν ἀγαπηθοῦμε,
 γιατί ἴναι ὁ ἔρωτας πικρός καί θά φαρμακωθοῦμε.
 Ἐάν θέλῃς ν' ἀγαπιούμαστε κρυφά ἀπ' τούς γειτόνους,
 σπεῖρε μηλιά στήν πόρτα σου νά κρύβουμαι στους κλώνους.
 Ἐηδόνια δέκα τέσσερα θά στείλω στήν ἀυλή σου,
 νά κελαηδοῦν κάθε πρωί, νά σκάνουν οἱ ἐχθροί σου.

35. Μιά βραδιά στό Λαγκαδά

Μιά βραδιά στό Λαγκαδά
 ἦρθε κάποια γιά λουτρά.
 Τήν εἶδα καί μοῦ ἦρθε ζάλη,
 μ' ἀναψε φωτιά.
 Πέφτω δίπλα, τῆς μιλω
 καί τῆς λέγω: σ' ἀγαπῶ.
 Μά γιά σένα ἴγώ πεθαίνω.
 λυώνω κι ἀρρωστῶ.
 Αὐτή μοῦ λέγει μέ καημό:
 - Εἶμαι χήρα δύο χρονῶ,
 εἶμαι χήρα κακομοίρα,
 εἶμαι ἀπό χωριό.

36. Πέντε-δέκα παπαδιές

Πέντε-δέκα παπαδιές
 κι ἄλλες τόσες καλογριές
 στά βαμβάκια σκάλιζαν,
 ξανά τά βοτάνιζαν.
 Δίψασαν οἱ παπαδιές,
 πρόσταξαν οἱ καλογριές:
 - Ποῦ πᾶμε μπρέ-μπρέ,
 ποῦ νά κολυμπήσουμε;
 - Ἰδῶ στό Δάφνο ποταμό,
 ποῦναι τά νερά ζεστά,

20. Χρυσουγή = Χωριό δύο χιλιόμετρα ΒΑ τοῦ Λαγκαδά.

τά ποτάμια σιγανά.
 Βγάζουν τά ρασάκια τους,
 τά πουκαμισάκια τους,
 καί τά σωβρακάκια τους.
 Κι ὁ ντελῆ καλόγηρος
 πίσω σ' ἓνα πλάτανο
 παίρνει τά ρασάκια τους,
 τά πουκαμισάκια τους
 καί τά σωβρακάκια τους.
 - Μπρέ, ντελῆ καλόγηρε,
 δός μας τά ρασάκια μας,
 τά πουκαμισάκια μας
 καί τά σωβρακάκια μας
 κι ὅ,τι θέλεις κάνε μας
 κι ὅποια θέλεις πάρε μας.
 - Ἐὼ δέν θέλω κακαμιά,
 σκουῦτε νά χορέψουμε
 ὁμορφα καί λυγερά
 καί καλόγηρος μπροστά.

37. Μιά κόρη, μιά Γκαρτσιώτισσα

Μιά κόρη, μιά Γκαρτσιώτισσα²¹ καί μιά Γκαρτσιωτοπούλα
 μασούριζε, ἐκαλάμιζε καί ψιλοτραγουδοῦσε,
 πόχει ἀσημένιον ἀργαλειό καί φιλντισένιο χτένι
 καί τή σαῖτα ἀπ' ἔριχνε ψιλό μαργαριτάρι.
 Κι ἀπό τό βρόντος τό πολύ κι ἀπ' τά ψιλὰ τραγούδια
 τσακίστηκε ὁ ἀργαλειός, τό φιλντισένιο χτένι.
 Στό παραθύρι ἔκατσε καί μῆλο καθαρίζει.
 Περνάει κι ἓναςπραματευτής στό μαῦρο του καβάλα.
 - Καλή μέρα Γκαρτσιώτισσα.
 - Καλῶς τον τόν λιβέντη.
 - Κόρη μου δέν παντρεύεσαι νά πάρης παλληκάρι;
 - Ἐχω ἄντρα στή ξενητιά, δώδεκα χρόνια πᾶνε
 κι ἀκόμα τρία τόν καρτερῶ νά γίνουν δεκαπέντε.

21. Μᾶλλον θά θέλη νά πῆ Γιαννιώτισσα.

38. Τοῦ Μήτσιου

Χαμνά μαντάτα ἀκούσαμε, Μήτσιο μου, γιά σένα.
 Ὁ Κούφα Κώστας τόλεγε ψηλά στό καφενεῖο.
 - Θέλουν τό Μήτσιο ζωντανό, τοῦ Μήτσιου τό κεφάλι.
 - Μή φοβᾶσαι Βαγγέλω μου, στό νοῦ σου μήν τό βάζεις.
 Ἔχω βαρειά τή συντροφιά, ἔχω τό Δηλιγιάννη.
 Τό λόγο δέν τόν ἔσωσε, τό λόγο δέν τόν εἶπε,
 τρία ντουφέκια βρόντησαν τά τρία ἀράδα-ἀράδα.
 Τόνα τόν παίρνει στά πλευρά, τό ἄλλο μέσ στίς πλάτες,
 τό τρίτο τό φαρμακερό τόν πῆρε στήν καρδιά του.
 Γεμίζ' τό στόμα του αἵματα, τ' ἀχείλι του φαρμάκι.
 - Σάν ἀποθάνω, Βαγγέλω μου, τόν ἐχτρό μ' νά μήν τόν πάρης.
 Σ' ἀφήνω γειά παντοτεινά.

39. Ἀηδόني καί κανάρι μου

Ἀηδόνη καί κανάρι μου,
 τί γίνεται τό χάλι μου.
 Στήν Πόλ' θέλω νά πάω,
 στά μπουγιατζίτικα,
 νά βάψω τά μαλλάκια μου
 τά σεβνταλίτικα.
 Ἀηδόνη καί κανάρι μου,
 τί γίνεται τό χάλι μου.

40. Ἐψές, προψές ἐδιάβαινα

Ἐψές, προψές ἐδιάβαινα ἀπό τό μαχαλά σου
 κι ἄκουσα γέλια τραγανά καί νόστιμες κουβέντες
 κι ἄκουσα πώς σέ μάλωνε ἡ σκύλα πεθερά σου.
 Κι ἄν σέ μαλώνη ὅπου περνῶ, πές μου νά μήν περάσω.
 - Πέρασε, ἀσίκη μ', πέρασε, ὁ δρόμος εἶν' ντερβένη.
 Κι ὅταν περάσης μέ πολλούς γιά βήχα, γιά τραγούδα.
 Κι ὅταν περάσης μοναχός, γιά πέτρα ρίζε,
 γιά πάρε πετρολίθαρο.

41. Μωρή καλή γειτόνισσα

-Μωρή καλή γειτόνισσα
 τρεῖς χρόνους δέν κοινώνησα.
 Κι ἀκόμα τρεῖς δέν κοινωνῶ,

γιατί ἐσένα ἀγαπῶ.
 Μάγια μούχεις καμωμένα,
 νά τρελλαίνομαι γιά σένα.
 - Μωρή κακιά γειτόνισσα
 τόν ἄντρα μ' μήν τόν ἀγαπᾶς.
 Ἔγώ θά σι κάνω μαγικά,
 νά πέσουν τά μαλλούδια σου,
 νά ξηραθῆ ἡ κορφίτσα σου.
 - Τρία Σαββάτα θά λουστῶ,
 πάλι μαλλιά θά κάνω ἔγώ.
 πάλι τον ἄντρα μ' θ' ἀγαπῶ.

42. Ποιός σ' εἶπε, φεγγαράκι μου

Ποιός σ' εἶπε, φεγγαράκι μου, νά πᾶς νά βασιλέψης.
 Σκοτεΐδιασε στή γειτονιά κι ἄλλου νά πᾶς νά φέξης.
 Ἄκόμα δέν ἀπέθανα, μ' ἀνάψαν τά κηριά μου,
 μοῦ πῆραν τήν ἀγάπη μου μέσα ἀπ' τήν ἀγκαλιά μου.
 Ἐμαθα ἀρραβωνιάστηκες, στείλε μου ζαχαράτα,
 στείλε καί τό μαντήλι σου νά τό γεμίσω δάκρ'α.
 Ἐμαθα πῶς παντρεύτηκες, μέ γειά σου, μέ χαρά σου,
 ὅλοι νά τρῶν στό γάμο σου καί ἔγώ στά κόλυβά σου.

43. Τῆς χήρας γιός ἀρρώστησε

Τῆς χήρας γιός ἀρρώστησε βαρειά γιά νά ἴποθάνη.
 Δέν ἔχει μάνα, νά τόν δῆ, ἴδερφή νά τόν λυπᾶται,
 μόν' ἔχει ἕναν μπράτιμο²² πολύ μακρυά στά ξένα.
 Γράφει χαρτί καί προβοδάει, γράμμα τόν παραγγέλνει.
 - Ἀγλήγορα στό μπράτιμον, ἀγλήγορα νά ἔρθη.
 Τήν Κυριακή πρωί-πρωί, τό Σάββατο τό βραδυ,
 τότε βγαίνει ἡ ψυχούλα μου, τότες βγαίνει ἡ ψυχή μου.
 Γιά κόψτε δέντρα καί κλαδιά καί βάλτε με νά κάτσω,
 γιά φέρτε μου τόν ταμπουρά καί τό караγκιοζέλη
 νά τό λαλήσω μιά φορά, νά γλυκοτραγουδήσω,
 νά κάμω τά βουνά νά κλαῖν κι οἱ κάμποι νά δακρῦσουν,
 νά κάνω τήν ἀγάπη μου μαῦρα δάκρυα νά χύνη,
 νά χύνωνται στόν κόρφο της, νά πέφτουν στήν ποδιά της.

22. Μπράτιμος = ἀδελφικός φίλος.

44. Μαῦρα μου περιστέρια

Μαῦρα μου περιστέρια, πού πετᾶτε ἐδῶ ψηλά.
 Νά πῆτε τήν ἀγάπη μου, νά μή μοῦ καρτερῆ.
 Νά τήν πῆτε πῶς παντρεύτηκα καί πῆρα μάγισσα.
 Μαγεύει τούς ἀνθρώπους, μαγεύ' καί τά νερά.
 Κινῶ γιά νάρθω, βρέ πουλιά μου, ὄλο χιόνι καί βροχές.
 Γυρίζω πίσω, βρέ πουλιά μου, ὄλο ἥλιος, ξαστεριά.

45. Ἐνα χελιδόνι μοναχό

Ἐνα χελιδόνι μοναχό
 κάθεται στό δάσος καί μοῦ λαλεῖ.
 Μοῦ λαλεῖ καί λέει καί χαίρεται:
 - Πῶς νά τίς περάσω τρεῖς θάλασσεσ
 κι ἄλλες τρεῖς νά πάνω στή μάνα μου,
 νά μέ κάμη γάμο καί χαρά,
 νά καλέσω κόσμο ἀπ' τή Βλαχιά.
 Γιά ναρθοῦν πεζοί, καβαλαραῖοι
 ἔρ' ναρθῆ καί κεῖνος πού ἀγαπῶ.

46. Ὁ Ταχυδρόμος

Νάχα ἓνα ταχυδρόμο, νά τόν εἶχα βοηθό,
 νά μαθαίνω τό πουλί μου πῶς περνάει μοναχό.
 Ἄλλά ποῖος ταχυδρόμος θά μπορέση νά διαβῆ
 τέτοια ὄρη, τέτοια δάση, τέτοια θάλασσα φριχτή;
 Νά κι ἔρχεται ἓνα πουλάκι μ' ἀνοιγμένα τά φτερά
 καί τό λέω:
 - Ὁραῖο τρυγονάκι, πῶς περνᾶς στήν ξενητεία;
 Καί τό δένω γραμματάκι στό λαιμό μέ μιά κλωστή.
 Καί τό λέω:
 - Ὁραῖο τρυγονάκι, πρόσεξε νά μή χαθῆ.
 Ὅπου βρῆς δύο κυπαρίσια καί στή μέση μιά μηλιά,
 ἐκεῖ μέσα, ὄραῖο τρυγονάκι, νά τινάξης τά φτερά.
 Ἐκεῖ θάβρης νέα κόρη ἀγγελοζωγραφιστή,
 κεῖ θά δώῃς τό γραμματάκι, πρόσεξε τί θά σοῦ πῆ.
 Θά γυρίσης πάλι πίσω στήν παλιά μας τή φωλιά,
 ἐκεῖ θάβρης νέα ἀγάπη καί ὀλόθερμα φιλιά.

47. Ἡ Σμυρνια

Ἡ Σμύρνη κι ἄν ἐκάηκε κι ἄν ἔγινε βεράνι,
 ἄς εἶν' καλά μιά Σμυρνια πάλ' θά τήν ξανακάνη.
 Ἄσε, Σμυρνια μ', τόν ἄντρα σου καί πάρε με ἐμένα,
 γιά νά περνᾶς, Σμυρνια, ζωή, ζωή χαριτωμένα.
 Στά ὀλόγλυκα ματάκια σου ὀρκίζομαι ἐπάνω
 κι ἄν δέν σοῦ κάνω ταίρι μου, Σμυρνια μου, θά πεθάνω.
 Σμυρνια μου, ποιός σέ φίλησε καί σούκανε σημάδι,
 καί σ' ἄφησε στό μάγουλο ὀλόχρυσο στεφάνι.
 Γειά σου, Σμυρνια Μπουρνοβαλιά καί μικροπαντρεμένη,
 μᾶς ἔχεις κάψει τήν καρδιά, π' ἀναθεματισμένη.
 Σμυρνια μου, τό φακιόλι σου, ποιός τόχει λερωμένο,
 μέ ποιό μπεκρή τά ἔβαλες καί στόχει ξεσχισμένο.
 Στά ὀλόγλυκα ματάκια σου ὀρκίζομαι ἐπάνω
 κι ἄν δέν σοῦ κάνω ταίρι μου, Σμυρνια μου, θά πεθάνω.
 Γειά σου, Σμυρνια Μπουρνοβαλιά καί μικροπαντρεμένη,
 μᾶς ἔχεις κάψει τήν καρδιά, π' ἀναθεματισμένη.

48. Ὅσες βρυσούλες μέ νερό

Ὅσες βρυσούλες μέ νερό κι ὅσα βουνά μέ χιόνια,
 ἐκεῖ μοῦ στέλνει ἡ μάνα μου νερό γιά νά γεμίσω.
 Στό δρόμο ὅπου πήγαινα, στό δρόμο πού πηγαίνω
 κανένα δέν ἀντάμωσα πεζόν καί καβαλάρη,
 μόν' τόν Δημήτρη ἀντάμωσα, τόν ἀγαπητικό μου.
 - Δέν μοῦ μιλᾶς, Δημήτρη μου, μοῦ παίρνεις, δέν μοῦ παίρνεις;
 - Κόρη μ', ἐγώ σέ ἀγαπῶ καί θέλω νά σέ πάρω,
 μά δέν σέ θέλει ἡ μάνα μου κι ἡ σκύλα ἀδερφή μου.

49. Ὅλες βεργουδες εἶν' ἐδῶ

Ὅλες βεργουδες εἶν' ἐδῶ,
 δική μου ἀγάπη δέν εἶν' ἐδῶ.
 Πάησε στή βρύση γιά νερό
 κι ἴγώ στό δρόμο καρτερῶ,
 γιά νά μί δώσ' κρυό νερό.
 Κι ἄν δέ μί δώσ' κρυό νερό,
 πικρή κατάρρα θά τήν πῶ:
 - Τή μάνα τ'ς χήρα νά τή δῶ,

τόν ἀδελφό τ'ς στά σίδερα.
 Κι ἔγώ πέρασα ἀπό κεῖ
 νά δῶ ἄν τοῦ πρέπη φυλακή.
 Καί τί καλά τούν ἔπρεπε,
 καί τί καλά τόν φάνταζε.

7. ΝΥΦΙΑΤΙΚΑ

50. Περιπλεγμέν' ἡ λεμονιά

Περιπλεγμέν' ἡ λεμονιά
 μέ τ' ἄνθη στολισμένη.
 Τήν ὥρα πού σ' ἀγάπησα
 ἦταν ἐρωτευμένη.
 Σ' ἀγάπησα κι ἀρρώστησα
 σαράντα μία μέρα.
 Τόμαθαν ὅλοι οἱ φίλοι μου
 καί κλάψανε γιά μένα.
 Κλάψατε, φίλοι μ', κλάψατε
 καί σεῖς ἐχθροί χαρήτε
 καί σεῖς γειτονοπούλισσες
 στά μαῦρα ἐντυθῆτε.

51. Μαργαριτάρι ἔν ὁ γαμπρός

Μαργαριτάρι ἔν ὁ γαμπρός
 καί μάλαμα ἡ νύφη.
 Σ' αὐτό τό σπίτι πούρθαμε
 πέτρα νά μή ραῖση
 κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ
 χρόνια πολλά νά ζήση.
 Νά ζήση ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός
 μαζί καί ὁ κουμπάρος.

52. Ἐλα ζωγράφε νά ζωγραφίσης

Ἐλα ζωγράφε νά ζωγραφίσης,
 αὐτήν τή νέα νά πολεμήσης.
 - Μά δέν τήν εἶδα, μά δέν τή ξέρω,
 πῶς νά τολμήσω νά ζωγραφίσω;
 - Ἴδέ τά κάλλη της καί τή μορφή της
 καί τόλμησε νά ζωγραφίσης.

53. Σήμερα μαῦρος οὐρανός
 Σήμερα μαῦρος οὐρανός,
 σήμερα μαύρη μέρα,
 σήμερα πού χωρίζεται, ἀμάν,
 μάνα καί θυγατέρα.
 Κλάψτε, ματάκια μ', κλάψτε,
 δάκρυα φορτωθεῖτε,
 γιατί θά δητε ξενητεία, ἀμάν,
 ὥσπου νά βαρεθῆτε.
 Ἄφήνω γειά στή γειτονιά
 καί γειά στούς ἰδικούς μου,
 ἀφήνω καί στή μάνα μου, ἀμάν,
 τρία γυαλιά φαρμάκι.
 Τόνα νά πίνη τό πρωί,
 τ' ἄλλο τό μεσημέρι,
 τό τρίτο τό φαρμακερό, ἀμάν,
 νά πίν' καί μένα νά θυμᾶται.

54. Ἐνα τραγούδι θά σᾶς πῶ

Ἐνα τραγούδι θά σᾶς πῶ ἐπάνω στό ρεβύθι,
 χαρά στά μάτια τοῦ γαμπροῦ, πού διάλεξαν τή νύφη.
 Ἐνα τραγούδι θά σᾶς πῶ ἐπάνω στό κεράσι,
 τ' ἀντρόγυνο πού γίνιτι νά ζήση, νά γηράση.
 Ἐνα τραγούδι θά σᾶς πῶ ἐπάνω στό λεμόνι,
 νά ζήση ἢ παρέα μας κι οἱ συμπεθέροι ὅλοι.
 Ἐνα τραγούδι θά σᾶς πῶ ἐπάνω στήν πιντάρρα,
 νά ζήση ἢ νύφη κι ὁ γαμπρός μαζί καί ἡ κουμπάρρα.

8. ΚΑΛΑΝΤΑ - ΒΑΪΤΙΚΑ

α) Τοῦ Δωδεκαήμερου

55) Χριστούγεννα, πρωτούγεννα
 Χριστούγεννα, πρωτούγεννα,
 πρώτη γιορτή τοῦ χρόνου.
 Καλῶς μᾶς ἦρθε ὁ Χριστός
 στή γῆ νά περπατήση
 καί νά μᾶς καλῶς ὀρίση.

56. Τοῦ ἁγίου Βασίλη

Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται
 ἀπό τήν Καισαρεία.
 Κρατάει εἰκόνα καί χαρτί,
 χαρτί καί καλαμάρι.
 Τό καλαμάρι ἔγραφε
 καί τό χαρτί μιλοῦσε.
 - Πόθεν, Βασίλη μ', ἔρχεσαι
 καί πόθεν κατεβαίνεις;
 - Ἀπό τή μάνα μ' ἔρχομαι
 καί στό σχολειό μ' πηγαίνω.
 Ἐγώ γράμματα μάθαινα,
 τραγούδια δέν ἤξέρω.
 - Καί σάν ξέρης γράμματα,
 πές μας τήν Ἄλφαβήτα.
 Ξηρό ραβδί, χλωρό ραβδί
 κι ἀπάνω στά κλωνάρια του
 πέρδικες κελαηδοῦσαν.
 Κατέβηκε μιά πέρδικα
 νά βρέξει τό φτερό της
 καί βρέχει τόν ἀφέντη μας
 τόν πολυχρονεμένο.

Καί τοῦ χρόνου

57. Τῶν Φώτων

Σήμερα τά Φῶτα καί φωτεινές
 καί χαρές μεγάλες στούς οὐρανοῦς.
 Σήμερα Κυρά μας καί Παναγιά
 ἀπ' τοῦς οὐρανοῦς ἐκατέβηκε.
 Σπάργανα κρατοῦσε, κηριά ἄναφτει
 καί τόν Ἅγιο Γιάννη παρακαλεῖ:
 - Ἅγιε Γιάννη, ἀφέντη μου, Πρόδρομε,
 σήκου νά βαφτίσης Θεοῦ παιδί.
 - Δύναμαι καί σώζω καί προσκυνῶ
 αὔριο θ' ἀνέβω στόν οὐρανό,
 νά παρακαλέσω τόν Κύριο
 ν' ἀπολύκη δρόσο κατά τή γῆ,
 νά καταπραῦνουν τά εἰδῶλα,
 νά κατασπαράξουν τά ζούζουλα.

58. Ἄκουϋς, κυρά μ', τό τ' ἦρθαμε

- Ἄκουϋς, κυρά μ', τό τ' ἦρθαμε,

ἦρθαμε νά σί ποῦμε:

Αὐτόν τόν γιό πού ἔχετε

νά τόν ἀρραβωνιάσετε.

Νά πάρτε νύφ' ἀπό μακρυά

καί νύφ' ἀπό τά ξένα.

- Δέν θέλω νύφ' ἀπό μακρυά

καί νύφ' ἀπό τά ξένα,

μόν' θέλω τή γειτόνισσα

τήν παραμαυρομάτσα,

πόχει τό μάτι σάν καυχί,

τό φρύδι σά γαιῖτάνι,

τό δόλιο τό ματόφυλλο

ξαγόρασμα δέν ἔχει.

59. Προυξινιτάδες ἔρχουντι

Προυξινιτάδες ἔρχουντι

ἔπου μέσα ἀπό τήν Πόλη.

Ζητοῦν, ἐδῶ, ζητοῦν ἐκεῖ,

ποῦ νάβρουν τέτοια κόρη.

Τέτοια καλή, τέτοια ὁμορφη

τέτοια καί μαυρομάτσα,

πού ἔχ' τό μάτι σάν καυχί,

τό φρύδι σά γαιῖτάνι,

τοῦ δόλιου τοῦ ματόφυλλο

ξαγόρασμα δέν ἔχει.

60. Καλότυχη κυράτσα μου

Καλότυχη κυράτσα μου,

πόχεις δύο θυγατέρες.

Τή μιά τῆς δίνεις γραμματ' κό,

τήν ἄλλ' τῆς δίνεις ράφτη,

πού σ' ἔραφτε τά «μπουχασιά»,

τά δώδεκα φουστάνια,

φουστάνια χρυσοκέντητα

ὄλο μαργαριτάρια.

61. Σένα σουῦ πρέπει, ἀφέντη μου
 Σένα σουῦ πρέπει, ἀφέντη μου,
 τορβάς και δεκανίκι
 και ψείρα στό μανίκι.
 Νά σέ γαυγίζουν τά σκυλιά
 και πέντε δέκα λύκοι.

β) 1ης Μαρτίου

62) Μάρτη, Μάρτη μου καλέ
 Μάρτη, Μάρτη μου καλέ
 και Φλεβάρη Φλεβαρέ
 και καλή νοικοκυρά
 σήκω νά μᾶς δώῃς
 κανένα αὐγό,
 και τοῦ χρόνου
 μέ γειά τήν Πασχαλιά.

63) Χελιδόνα ἔρχεται
 Χελιδόνα ἔρχεται
 ἀπό τή Μαύρη θάλασσα.
 Θάλασσα ἐπέρασε,
 σήκω μπόζια ἀπ' τή γωνιά
 νά μᾶς δώῃς κανένα αὐγό.

γ) Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

64) Καραβι, καραβάκι
 - Καραβι, καραβάκι,
 ποῦ πᾶς γιαλό-γιαλό;
 Ἄν εἶσαι γιά τήν Πόλη,
 στάσου νάρθω και ἴω.
 - Δέν εἶμαι γιά τήν Πόλη,
 μόν' εἶμαι γιά τά νησιά,
 κορίτσια νά φορτώσω
 και ἔμορφα παιδιά.
 Στό δρόμο πού πηγαίνω
 βρίσκω και μιά μηλιά,
 μέ μήλα φορτωμένα
 κι ἀπάνω μιά ξανθιά.

- Ξανθιά κατέβα κάτω
νά όμιλήσουμε,
εΐδα ψές στ' όνειρό μου,
πώς θά χωρίσουμε.

65. Γαρυφαλλιά μου κόκκινη

Γαρυφαλλιά μου πράσινη, καλέ (δίς)
πότε θά κοκκινίσης; (δίς)
Νά κόψω ένα γαρύφαλλο καλέ
νά κάνω φουρκαλάκι,
νά φουρκαλω τή θάλασσα, καλέ
ν' άράζουν τά καράβια.
Ένα καράβι άραξε καλέ
στου βασιλιά τήν πόρτα.
Κι ό βασιλιάς δέν ήταν 'κει, καλέ
μόν' ήταν τρεΐς κοπέλες,
Έμιά κεντάει τόν ουρανό καλέ
κι ή άλλη τό φεγγάρι
κι ή τρίτη ή μικρότερη καλέ
κεντάει τό μαξιλάρι
νά κοιμηθῆ ό βασιλιάς, καλέ
νά του περάση ή ζάλη,
πού έχει στό κεφάλι
κι ένα χρυσό στεφάνι.

66. Αύγό γοργό

Αύγό γοργό,
εΐναι άσπρο τό αύγό,
εΐναι άσπρο τό μπουκάλι,
σήκω έσύ νά κάτση άλλη,
ώς τά ψάρια,
ώς τά «γκουτζάρια»,
ώς τίς «τουρνες»,
κατέβα κι άπ' τίς κούνιες.

9. ΤΗΣ ΞΕΝΗΤΕΙΑΣ

67. Όλες οί μάνες τά παιδιά

Όλες οί μάνες τά παιδιά τ' εύχιοῦνται νά προκόψουν

καί μιά μάνα, σκύλα μάνα, τό γιό της καταριέται.
 - Παιδί μ', σάν πᾶς στήν ξενητειά, πίσω νά μή γυρίσης.
 - Σ' εὐχαριστῶ, μανούλα μου, τό λόγο πού μοῦ εἶπες.
 Μάνα μ', σάν πᾶς στήν ἐκκλησιά καί κάνης τό σταυρό σου
 ν' ἀνάψης κεριό στήν Παναγιά καί στό Χριστό λαμπάδα,
 νά δῆς τίς νιές, νά δῆς τούς νιούς, νά δῆς τά παλληκάρια,
 νά δῆς καί τό στασίδι μου, πῶς στέκει μαραμένο.
 Μηδέ παπάς τό θυμιατεῖ, μηδέ διάκος τό θυμιάζει.

68. Μετανάστης

Μετανάστης φεύγω τώρα, ἄχ μανούλα μου,
 καί στά χέρια σου ἀφήνω πιά τή γυναικούλα μου.
 Γυναίκα ἀφήνω νιόπαντρη, μανούλα μου, σέ σένα
 καί πάω νά βρῶ τήν τύχη μου στά ἔρημα τά ξένα.
 Μετανάστης φεύγω τώρα, ἄχ μανούλα μου,
 καί στά χέρια σου ἀφήνω πιά τή γυναικούλα μου.
 Καρδιά κι ἄν ἔχης, μάνα μου, καί μέ πονῆ ἡ ψυχή σου,
 ἀγάπα τή γυναίκα μου σά νάτανε παιδί σου.
 Μετανάστης φεύγω τώρα, ἄχ μανούλα μου,
 καί στά χέρια σου ἀφήνω πιά τή γυναικούλα μου.
 Στά δάκρυα τοῦ χωρισμοῦ πνίγομαι ὁ καημένος,
 ἀφήνω τή γυναίκα μου, καινούργιος παντρεμένος.
 Μετανάστης φεύγω τώρα, ἄχ μανούλα μου,
 καί στά χέρια σου ἀφήνω πιά τή γυναικούλα μου.

69. Ὅλες οἱ μάνες τά παιδιά

Ὅλες οἱ μάνες τά παιδιά τ' αὐχιοῦνται νά προκόψουν
 κι μένα ἢ μανούλα μου πικρή κατάρρα μοῦπε:
 - Στ' ἀνάθεμα, παιδάκι μου, πίσω νά μή γυρίσης.
 Ὅλ' τή μερά νά πολεμᾶς, τό βράδυ καρπούλι.
 Τό χέρι σου προσκέφαλο καί τό σπαθί σου στρῶμα.
 Δεῖπνο, μπαρούτι νά δειπνᾶς, βόλια νά γευματίζης.
 Κοράκια νά τρῶν' ἀπ' τό κορμί σ', καρτάλια ἀπ' τό λαιμό σου.
 - Σ' εὐχαριστῶ, μανούλα μου, εἰς τήν εὐχή πού δίδεις.
 Μάνα μ', σάν πᾶς στήν ἐκκλησιά κι κάνης τό σταυρό σου,
 νά δῆς νέους, νά δῆς νέες, νά δῆς καί παλληκάρια,
 νά δῆς καί τό στασίδι μου, πού στέκει μαραμένο.
 Νά δῆς τοῦ κόσμου τά παιδιά, νάρχοντ' ἀπ' τά ξένα,
 θά βγοῦν ὅλες οἱ μάνες, μάνα μου, θά βγοῦν νά τά δεχθοῦνε.

Θά βγῆς καί σύ, μανούλα μου, θά βγῆς γιά νά ρωτήσης:
 - Μήν εἶδετε τό γιόκα μου, τόν περιφρονημένο;
 - Τόν εἶδαμε τό γιόκα σου στό δρόμο ξαπλωμένον,
 μαῦρα πουλιά τόν ἔτρωγαν κι ἄσπρα τόν τρογυρνοῦσαν
 κι ἕνα πουλί, καλό πουλί, τά βάσανά του κλαίγει:
 - Τί ἔκαμες, παιδί μ', τή μάνα σου, πικρά σέ βλαστημῆθηκε,
 μήπως, παιδί μ', τήν ἔδειρες κι ἔπιασε ἡ βλαστημιά της;

10. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

70. Τοῦ λεβέντη καί τοῦ χάρου

Ἐνας βοσκός κατέβαινε ἰπό μιά ψιλὴ ραχούλα,
 κατέβαινε κι ἔλεγε κι τραγουδεῖ κι λέει:
 - Κανέναν δέν φοβήθηκα, κανέναν δέν φοβοῦμαι.
 Μηδέ τό χάρο τοῦ Θεοῦ, μηδέ κανά στόν κόσμο.
 Κι ὁ χάρος σάν τόν ἄκουσε, πολύ τοῦ βαρουφάν'κι.
 Πῆγε καί τόν περίμενε σέ ἕνα σταυροδρόμι.
 - Καλή μέρα, λεβέντη μου,
 - Καλῶς τονε τό χάρο
 - Ἐμένα Θεός μέ ἔστειλε νά πάρω τήν ψυχὴ σου.
 - Δίχως ἀσθένεια κι ἀρρωστειά τό τί ψυχὴ γυρεύεις;
 Ἐβγα γιά νά παλαίψουμε στά μαρμαρένια ἀλώνια
 κι ἂν μέ νικήσης, χάρε μου, θά πάρης τήν ψυχὴ μου
 κι ἂν σέ νικήσω, χάρε μου, θά πάρω τό σπαθί σου.
 Κι ὁ χάρος σάν γονάτισε ἀπ' τά μαλλιά τόν πιάνει.
 - Ἄφ'σε με, χάρε, ἀπ' τά μαλλιά καί πιάσε με ἀπ' τό χέρι
 γιά τ' ἔχω παιδιὰ παραμικρά κι ὀρφάνεια δέν τά πρέπει,
 γιὰτ' ἔχω γυναίκα παρανιά καί χήρα δέν τήν πρέπει,
 νά περπατάη σιγανά τήν λένε καμαρώνει.

71. Μιά συννεφιασμένη μέρα

Μιά συννεφιασμένη μέρα κι μιά σκοτεινὴ βραδυά
 βγήκανε νά σεργιανίζουν δυό Ρεδαιστιανὰ παιδιὰ.
 Βάρκα γύρισαν ἴνω-κά καί πνιχτῆκαν δυό παιδιὰ.
 Ἐνας ἦτανε ὁ Νίκος τοῦ Θεόδωρου ὁ γιός,
 τ' ἄλλο ἦταν Ἀρμενάκι στήν ἐμορφιά του ξαῖκουστός.
 Κι ἡ γυναίκα του φωνάζει, ἄχ, φωνάζει καί θρηνεῖ:
 - Θόδωρέ μου, δέν σοῦ εἶπα, μήν τό στέλνεις τό παιδί.
 Δέν ξέρει νά βαρκαρέψη καί θά πέση νά πνιγῆ.
 Θόδωρέ μου, τί σοῦ λέγω, σφάλισε τά μαγαζιά,

πέραστα μαῦρες κουρτίνες νά τό μάθουν τά χωριά.
 Σάν τό μάθανε στήν Πόλη, ὅλοι λυπηθήκανε,
 δοῦλες, τέλος παραμάνες στά μαῦρα φορεθήκανε.
 Κι ἡ μανούλα του φωνάζει, τάζει λίρες καί φλουριά,
 γιά νά βγάλουνε τό Νίκο ζωντανό ἀπό τά βαθιά.
 Κι ἡ ἀρραβωνιαστικιά τ' φωνάζ', φωνάζει καί θρηνεῖ:
 - Θάλασσα, δέν τόν λυπήθ'κες, πού τόν πῆρες μοναχόν.
 Ἄς μοῦ ἔπαιρνες καί μένα γιά νά ζοῦμε καί οἱ δυό.
 Φιλενάδες της φωνάζουν, κλαῖν κι αὐτές καί θρηνοῦν
 - Θάλασσα, παρακαλοῦμε, βγάλ' τό Νίκο ζωντανόν.
 Θάλασσα, τά κοριτσάκια ὅλα σέ παρακαλοῦν
 μήν τά κάνεις τά καημένα ὅλα μαῦρα νά φοροῦν.
 Θάλασσα χτυπάει τό κύμα καί θολώνει τό νερό,
 καί ὁ Νίκος δέν ἐφάνη γιά νά βγῆ ἀπό τό γιαλό.
 - Θάλασσα δέ θέλ' παράδες, οὔτε λίρες καί φλουριά.
 Θάλασσα θέλει τό Νίκο νά τόν ἔχη συντροφιά.

Γ. ΛΑΪΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Ἐπίμονο κλάμα. Ὅταν τό μωρό κλάψη, τό ζώνουν στή μέση μ' ἓνα μαντήλι. Τό μαντήλι αὐτό τό ρίχνουν τό πρωί στό δρόμο γιά νά τό πατήση ἡ ἀγέλη. Μετά ξαναδένουν τή μέση τοῦ μωροῦ μέ τό μαντήλι κι ἔτσι τοῦ περνάει τό κλάμα.

Ἴκτερος. Γιά τόν ἴκτερο χαράζουν μέ ξυράφι τήν κορφή τοῦ κεφαλιοῦ καί τό πάνω ἀχείλι ἀπό μέσα. Στήν πληγή τοῦ κεφαλιοῦ βάζουν σκόρδο καί ἀλάτι στουμπισμένο.

Αὐτόπνοος. Ὅταν πονᾶνε τά αὐτιά, στάζουν λάδι ἀπό τήν καντήλα τοῦ εἰκονοστασίου.

Πονόδοντος. Βάζουν στήν τρύπα τοῦ δοντιοῦ ριγανόλαδο ἢ κομμάτι γαρύφαλλο. Ὅταν βγάζουν τό δόντι, τό πετᾶνε πάνω στά κεραμύδια λέγοντας:

«Νά κουκαλένιου
 κι' δό μ' σιδιρένιου».

Τραύματα. Τά τραύματα τά οὔρουνε ἢ βάζουν ἀπάνω κομμένο καπνό ἢ ξύσματα ἀπό λουρί, γιά ἀντισηπτικά καί αἱμοστατικά. Ἐπίσης χρησιμοποιοῦν καί τό ποντικόλαδο, πού τό φτιάχνουν ὡς ἐξῆς: Πιάνουν ἓνα ποντίκι καί τό βάζουν μέσα στό λάδι τριάντα μέρες. Ἐκεῖ ἀποσυντίθεται.

Ἀπόστημα. Στό ἀπόστημα βάζουν κατάπλασμα ἀπό ρύζι παραβρασμένο ἢ ψημένα κρεμμύδια μέ λάδι ἢ λινόσπορο (λίνα-ρόσπορο) κοπανισμένον καί βρασμένον.

Ἀμυγδαλίτις. Δένουν στό λαιμό στάχτη ζεστή ἢ ἐλιές κοπανιστές μαζί μέ τὰ κουκούτσια.

Ρευματισμοί - Ἰσχυαλγίες. Τρίβουν τὰ πόδια καί τή μέση μέ πετρέλαιο ἢ μέ οὔζο ἀνακατεμένο μέ κόκκινο καυτερό πιπέρι.

Πονοκέφαλος. Δένουν τό μέτωπο μέ φέτες λεμόνι ἢ πατάτες.

Δυσκοιλιότητα. Πίνουν τυρόγαλο.

Εὐκοιλιότητα. Πίνουν λεμόνι μέ καφέ.

Κολικός. Πίνουν «πόντζ», οὔζο βρασμένο μέ ζάχαρη καί μαυροπίπερο, ἢ ρίχνουν σά βεντούζα τό τσουκάλ' (πήλινο κύπελο) στήν ὀμφαλική χώρα.

Πονόματος - Ἐπιπεφυκίτις. Ρίχνουν στά μάτια σταγόνες γάλα ἀπ' εὐθείας ἀπό τό μαστό γυναίκας πού θηλάζει.

Τραχώματα. Χαράζουν τούς ἐπιπεφυκότες, ἐσωτερική ἐπιφάνεια τῶν βλεφάρων, μέ πετροζάχαρη (χοντρή ζάχαρη).

Κρυολόγημα. Ρίχνουν βεντούζες καί κάνουν καί ἐντριβές.

Δ. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Τά τοπωνύμια τά περισσότερα εἶναι τουρκικά, μετά ἔρχονται τά ἑλληνικά καί τελευταῖα τά σλαβικά καί τά ἰταλικά. Ἐπόμενο ἦταν νά ἐπικρατοῦν τά τουρκικά τοπωνύμια, γιατί οἱ Τοῦρκοι ἐγκαταστάθηκαν στό πεδινά μέρη.²³

Γέφυρα: ἡ γέφυρα στό ποτάμι Μπουγδάνα.

Μπουγδάνας: ξηροπόταμος πού κατεβαίνει ἀπό τά ὑψώματα τῆς Ἀσσήρου καί χύνεται στή Λίμνη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Τό τοπωνυμικό αὐτό ὑπάρχει σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος, στήν Ἡπειρο, Φωκίδα, Λακωνία, Κρήτη, Μακεδονία καί Παξούς. Ἐπίσης ὑπάρχει στήν Ἀλβανία καί Ρουμανία. Ἐκτός ὅμως ἀπό τό τοπωνύμιο ὑπάρχει καί μεσαιωνικό ὄνομα *Πόγδανος* καί *Μπόγδανος*. Μᾶλλον ἡ πηγή του εἶναι σλαβική.²⁴

23. Νίκου Β. Κοσμᾶ, Λαογραφικά τῆς Μπαλάφτσας, «Μακεδονικά» τ. ΣΤ' (1965) σ. 211-236.

24. Δημ. Ἰ. Γεωργακά, Σλαβική ἐπίδραση στό τοπωνυμικό τῆς Ἡπείρου, «Ἀφιέρωμα εἰς Ἡπειρον εἰς μνήμην Χριστοῦ Σούλη», Ἀθήναι 1955, σ. 149-161.

Ντουμούζ-Μπουνάρ (=γουρουνοπήγαδο): Πηγή πού πήγαιναν για νερό τά άγριογούρουνα. (*Ντουμούζ* = γουροῦνι και *μπουνάρ* = πηγάδι). Τουρκικές λέξεις.

Σταμπόλ - Γιολου (= Ὀδός Κωνσταντινούπολις): Ἐκταση πού καλλιεργεῖται μέ γεωργικά. (*Σταμπόλ* = Ἡ Κωνσταντινούπολη και *γιολου* = δρόμος). Τουρκικές λέξεις.

Κουροῦ - Τσιεσμέ (= ξηρόβρυση): Καλλιεργήσιμη ἔκταση. (*Κουροῦ* = ξηρό και *τσιεσμέ* = βρύση). Τουρκικές λέξεις.

Οὔρμάν (= δάσος ἀπό καραγάτσια, φτελιάδια): Τουρκική λέξη.²⁵

Μεϊνταλίκι (= ἀνοιχτό μέρος): Βοσκότοπος. Τουρκική λέξη.

Βρέζ: παραποτάμιος τοποθεσία στό Μπουγδάνα μέ λυγαριές. Ἄγνωστου ἐτύμου.

Κάχ-Τσιαῖρ (=στενοχωρημένο λειβάδι): Ἐκταση μέ λειβάδια. (*Κάχ* = στενοχωρημένο και *τσιαιρ* = λειβάδι). Τουρκικές λέξεις.

Κωνσταντήλα - Βάλτα (= ὁ βάλτος τοῦ Κωνσταντήλα): Ἡ οἰκογένεια «Κωνσταντήλα» ἦταν ἀπό τίς πλουσιώτερες τοῦ Λαγκαδά. Ἡ λέξη «Βάλτα» εἶναι ἀπό τό μεσν. *βάλτον*.²⁶

Μπάνια: ἡ τοποθεσία τῶν ἰαματικῶν πηγῶν. Ἰταλική λέξη. Συνήθως ἀπαντᾶ στόν πληθυντικό.²⁷

Κελέσ-Καρακόβα (= τά βουῦρλα τοῦ Κελέση): Καλλιεργήσιμη τοποθεσία. (*Κελέσης* = ἐπίθετο και *καρακόβα* = βούρλα). Ἄγνωστου ἐτύμου.

Μπερντέ: καλλιεργήσιμη τοποθεσία. Τουρκική λέξη.

Ντουλουβίνα: ἔκταση καλλιεργήσιμη. Μᾶλλον σλαβική πρέπει νά εἶναι ἡ λέξη.

Μπουροῦνι (= μυτερό μέρος): Ἐκταση καλλιεργήσιμη. Ἄγνωστου ἐτύμου.

Κιούγκι: τοποθεσία σέ ἀναβρυστικό νερό. Τουρκική λέξη.

Ἰντζιέ-Γιόλ (= στενός δρόμος): Τοποθεσία. (*Ἰντζιέ* = στενό και *γιόλ* = δρόμος). Τουρκικές λέξεις.

Ντελίκ-Τσιαῖρ (= Τρυπολείβαδο): Τοποθεσία. (*Ντελίκ* = τρύπα

25. *N.Π.* Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικό Λεξικό τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967.

26. *N.Π.* Ἀνδριώτη, ὅπου και πίο πάνω.

27. *N. Π.* Ἀνδριώτη, ὅπου και πίο πάνω.

καί τσιαϊρ = λειβάδι). Τουρκικές λέξεις.

Βαραδᾶς: χείμαρρος στά σύνορα Λαγκαδᾶ καί Μπαλάφτσας (Κολχικό). Ἄγνωστου ἐτύμου.

Σύρτ: τοποθεσία καλλιεργήσιμη. Ἄγνωστου ἐτύμου.

Ἄτσιοβα (= ἄγονος τόπος): Μέ τή χρήση ὅμως τῶν λιπασμάτων ἢ τοποθεσία καλλιεργεῖται σήμερα μέ σιτηρά. Μᾶλλον εἶναι σλαβικό τό τοπωνύμιο.

Παλιά ἀμπέλια: τοποθεσία μέ παλιά ἀμπέλια.

Μουριές: τοποθεσία μέ μουριές.

Μαγκίρ (= ἄγωνα τοποθεσία): Τά παλιά νομίσματα πού δέν ἔχουν ἀξία λέγονται *μαγκίρια*. Τουρκική λέξη.

Γκερέν: ἄγονος τόπος. Τουρκική λέξη.

Ντερμέν-Γιολοῦ (= μυλόδρομος): Τοποθεσία. (*Ντερμέν* = μῦλος καί *γιολοῦ* = δρόμος). Τουρκικές λέξεις.

Ἄρκι (= αὐλάκι): Τουρκική λέξη.

Ναστάσ-Μπαχτσιέ (= ὁ μπαχτσές τοῦ Ἀναστασίου).

Δέσεις: ἀνάχωμα τοῦ Μπουγδάνα.

Καλάμ: τοποθεσία στήν ὄχθη τῆς λίμνης.

Κουροῦ-Ντερέ (=ξηροπόταμος): Τοποθεσία. (*Κουροῦ*=ξηρό καί *ντερέ*=ποτάμι). Τουρκικές λέξεις.

Πηγαδούδ: ἔκταση καλλιεργήσιμη.

Λημόρια: τό νεκροταφεῖο.

Μνήματα: ἡ περιοχή γύρω ἀπό τό νεκροταφεῖο.

Καραγάτς: τοποθεσία μέ καταγάτσια, φτελιάδια. Τουρκική λέξη.

Μπούτσκου-Μύλου (= ὁ Μῦλος τοῦ Μπούτσκου): Καλλιεργήσιμη ἔκταση.

Πλατάν-Σαρί-Γιάρ (= ὁ Πλάτανος τῆς Χρυσουγῆς). Τοποθεσία. (*Σαρί* = κίτρινος καί *γιάρ* = τόπος). Τουρκικές λέξεις.

Ἄκ-Μπουνάρ (= τρεχούμενο νερό): (Ἄκ = τρέχω). Τουρκικές λέξεις.

Κίρκ-Ἀγιάκ (=σαρανταποδαροῦσα): Τοποθεσία. (*Κίρκ* = σαράντα καί *ἀγιάκ* = πόδια). Τουρκικές λέξεις.

Ντόντσιου-Μπαχτσιέ (= ὁ μπαχτσές τοῦ Ντόντσιου): Τοποθεσία. (Ντόντσιος = οἰκογένεια τοῦ Λαγκαδᾶ).

Μπαλτζή-Μπαχτσιέ (= ό μπαχτσές του Μπαλτζή): Τοποθεσία. (Μπαλτζής = οικογένεια του Λαγκαδά).

Κανάλι: τοποθεσία στό άπποστραγγιστικό αύλάκι. Ίταλική λέξη.

Σφαγεϊα: τοποθεσία όπου είναι τά Δημοτικά σφαγεϊα.

Κλίσαλη-Γιολοῦ: τοποθεσία πού περνάει ό δρόμος για τό χωριό Προφήτης (πρώην Κλίσαλη).

Κορφαλοῦ-Γιολοῦ: τοποθεσία πού περνάει ό δρόμος για τό χωριό Ἐνάληψη (πρώην Κλίσαλη).

Μπαλάφτσα-Γιολοῦ: τοποθεσία πού περνάει ό δρόμος για τό χωριό Κολχικό (πρώην Μπαλάφτσα).

Γκιουβένζα-Γιολοῦ: τοποθεσία πού περνάει ό δρόμος για τό χωριό Ἄσσηρος (πρώην Γκουβέζνα).

Σαράτς-Γιολοῦ: τοποθεσία πού περνάει ό δρόμος για τό χωριό Περιβολάκι (πρώην Σαράτς).

Καβαλάρ-Γιολοῦ: τοποθεσία πού περνάει ό δρόμος για τό χωριό Καβαλάρι.

Πειραματικό: τοποθεσία πού είναι τό πρότυπο Γεωργικό κτήμα του Ἐπουργείου Γεωργίας.

Συκιές: τοποθεσία μέ συκιές.

Κεραμειδαριά: τοποθεσία μέ κεραμοποιεϊα.

Μαβί-τάς (=μελανή πέτρα): Ἐκταση καλλιεργήσιμη. (*Μαβί* = μελανή καί *τάς* = πέτρα). Ἡ λέξη «τάς» είναι τουρκική. Ἡ λέξη «μαβί» μσν.²⁸

Παπαζάνα: τοποθεσία καλλιεργήσιμη.

Τσιατίμ: τοποθεσία πού διασταυρώνονται δύο δρόμοι. Ἄγνωστου ἐτύμου.

Ίντζιερλίκ: τοποθεσία μέ συκιές. Τουρκική λέξη.

Πίνακας τοπωνυμιῶν

Ἑλληνικά	Τουρκικά	Σλαβικά	Ίταλικά	Ἑλληνοτουρκικά καί Σλαβοτουρκικά	Ἄγνωστου ἐτύμου
13	19	3	2	10	9

28. Ν.Π. Ἄνδριώτη, όπου καί πιο πάνω.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Στήν συγκέντρωση τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου μέ βοήθησαν οἱ παρακάτω Λαγκαδιανοί, τούς ὁποίους καί εὐχαριστῶ θερμά:

1. Γεώργιος Καρπούζης, γεωργός,	ἐτῶν	82
2. Δημήτριος Β. Βασιλείου, ἔμπορος,	»	81
3. Δημήτριος Θ. Μποζίνης, γεωργός,	»	64
4. Ἀριστείδης Μπαλιτζῆς, γεωργός,	»	62
5. Ἀστέριος Β. Σαμαρᾶς, ἰατρός,	»	59
6. Χαρίτων Χαρίτος, δημοτικός ὑπάλληλος,	»	58
7. Μαρία χήρα Δ. Συργιάνη	»	75
8. Μαρίκα χήρα Θ. Σπανοπούλου	»	57
9. Ἑλένη σύζυγος Γ. Συργιάνη	»	46
10. Μαρία σύζυγος Ἄν. Γεωργουδάκη	»	43

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ, ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ

Α. ΧΑΡΤΑΙ	Σελίς
1. Χάρτης τῆς περιοχῆς Λαγκαδᾶ	7
B. ΠΙΝΑΚΕΣ	
1. Κάτοψη μονώροφου σπιτιοῦ	22
2. Κάτοψη μονώροφου σπιτιοῦ Βασιλ. Σαρίκου	37
3. Διώροφο σπίτι Ἰωάν. καί Ἄντ. Ντόγκα. Κάτοψη ἰσογείου	38
4. Διώροφο σπίτι Ἰωάν. καί Ἄντ. Ντόγκα. Κάτοψη ὀρόφου	39
5. Διώροφο σπίτι Ἰωάν. καί Ἄντ. Ντόγκα. Ὅψη στό δρόμο	39
6. Κάτοψη μονώροφου σπιτιοῦ μέ ὑπόγειο τοῦ Στόγιου Μύρβαλη	40
7. Αὐλόπορτα Λαγκαδιανοῦ σπιτιοῦ	40
8. Γεωργικά ἐργαλεῖα (σκιπάρν᾽ - πιργιόν᾽ - λίμα - κλαδουκόπ᾽ μπαλτάς - ἀρίδα)	60
9. Γεωργικά ἐργαλεῖα (ἀλέτρι - ζ᾽γός - σβάρνα)	61
10. Γεωργικά ἐργαλεῖα (φκυάρ᾽ - κασμάς - τσαλουκόπους - κλαδιφτήρ᾽ - τσάπα - κλειδί τ᾽ ἀλετριοῦ)	62
11. Γεωργικά ἐργαλεῖα (πουτιστήρια - φυτιφτήρα - τζουγκράνα ἢ ταράκ᾽)	63
12. Γεωργικά ἐργαλεῖα (διρπάρν᾽ - παλαμαριά - ζαγκότσ᾽)	63
13. Γεωργικά ἐργαλεῖα (δουκάννα - κέντρα - φκυάρ᾽ γιά τ᾽ ἀμπέλια)	64
14. Γεωργικά ἐργαλεῖα (δουκράνα - λιχνιστήρ᾽ - σύρτζς)	65
15. Γεωργικά ἐργαλεῖα (ἀλ᾽νόπιτρα)	66
Γ. ΕΙΚΟΝΕΣ	
1. Ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Λαγκαδᾶ	17
2. Τό πρῶτο διδακτήριο τοῦ Λαγκαδᾶ	18
3. Τύπος λαϊκοῦ σπιτιοῦ μέ τό «χαγιατ᾽» στή μέση	23
4. Τό οὐτζιάκ᾽ μέ τό μπαχίρ	24
5. Τό «γκαλντερίμ», τό λιθοστρωμένο τμήμα τῆς αὐλῆς	25
6. Μονώροφο σπίτι I. καί A. Ντόγκα. Ἀνατολική πλευρά	27
7. Μονώροφο σπίτι I. καί A. Ντόγκα. Δυτική πλευρά καί πρόσοψη	28
8. Μονώροφο σπίτι I. καί A. Ντόγκα. Βόρεια πλευρά	28
9. Τό παραπόρτ᾽	29
10. Μονώροφο σπίτι K. Ζλατάνου. Πρόσοψη. Διακρίνονται τά «παρ- μάκια» (κάγκελα) καί ἡ «ἀστριχιά» (ἀστρέχα) μέ τό σκαλιστό «περ- βάζ»	30
11. Ἐξωτερική γωνία τοῦ ἄνω ὀρόφου μέ ψευδοκιονίσκο	30

12. Ἐσωτερική ἄποψη τῆς στέγης	31
13. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Πρόσοψη	32
14. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Δυτική πλευρά	32
15. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Βόρεια πλευρά	33
16. Σπίτι Στόγιου Μύρβαλη. Ἀνατολική πλευρά	33
17. Αὐλόπορτα	36
18. Μπενεβρέκι	45
19. Ἀνδρικά βρακιά	45
20. Φανέλα	46
21. Ντουλαμάς	47
22. Γιλέκο	47
23. Κουπαράν	47
24. Γυναικεῖα βρακιά	48
25. Γυναικεῖο πουκάμισο	48
26. Ἀντιρί	48
27. Πουδιά	49
28. Χειμωνιάτικο κουπαράν	50
29. Καλοκαιρινό κουπαράν	50
30. Τζιουμπές	51
31. Σκουρτέλα	51
32. Σιαμί	52
33. Λαγκαδιανός μέ τήν τοπική φορεσιά του	52
34. Τό κιλίμ'	53
35. Τό μακάτ'	53
36. Τό προσκέφαλο	54
37. Ὁ μπερντές τοῦ οὔτζιακιοῦ	54
38. Τό μισάλ'	55
39. Ἡ κουβέρτα τοῦ κρεββατιοῦ	56
40. Κρεββατόγυρος	56
41. Τό μαξιλάρι	57
42. Ἡ μπάντα	57
43. Ἡ πετσέτα τῆς πετσετοθήκης	58
44. Κοῦτλος	67

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἑλληνικά, Δημοτικά τραγούδια, τ. Α΄ (1962).
- Ἀναγνώστου Ἰωάννου, Διήγησις περί τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης. Κείμενο-μετάφραση Γιάννη Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958.
- Ἀνδριώτη Ν., Ἑτυμολογικόν λεξικόν τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967.
- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἡ Θεσσαλονίκη στή 1430, 1821 καί 1912-1918, Θεσσαλονίκη 1947.
- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Α΄ (1961), τ. Β΄ (1964), τ. Γ΄ (1968).
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Ἀρματολοί καί κλέφτες εἰς τήν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, ἔκδοσις Β΄, Θεσσαλονίκη 1950.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου, Ἱστορικά ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α΄, Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1596-1912, Θεσσαλονίκη 1952.
- Βασιλειάδη Δημ., Ἡ Λαϊκὴ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Αἰγίνας, περ. «Λαογραφία», τ. ΙΣΤ΄ (1957), σ. 413-512 καί τ. ΙΖ΄ (1957-1958), σ. 197-254.
- Γεωργιάδη Ἡλία (δ. Φ.), Ἀνθεμοῦς (Λαγκαδάς), «Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον», ἔτος Γ΄ (1910), σ. 318-323.
- Γκανούλη Γ., Τὰ ἀρχοντικά σπίτια τῆς Σιατίστης τοῦ 16 καί τοῦ 17 αἰῶνος, περ. «Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον» ἔτος ΙΕ΄ (1939), σ. 153-159.
- Cvijic J., La Peninsule balkanique, Paris 1918.
- Δελοπούλου Γιώργου, Τὰ σλαβικά τοπωνύμια στήν Ἑλλάδα, περ. «Ἐπιθεώρηση Τέχνης», τ. ΚΒ΄ (1965), σ. 57-62.
- Δήμητσα Μαργαρίτου, Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1870.
- Ζάχου Ἀριστοτέλους, Ἀρχιτεκτονικά σημεῖωματα, Ἰωάννινα, περ. «Ἡπειρωτικά Χρονικά», ἔτος Γ΄ (1928), σ. 295-306.
- Ζώρα Π., Οἱ βοτσαλωτές αὐλές τῶν Σπετσῶν, περ. «Ζυγός» ἀ. 70 (1961), σ. 22-38.
- Θεοχαρίδου Γεωργίου, Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954.
- Θεοχαρίδου Γεωργίου, Τοπογραφία καί πολιτικὴ ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τόν ιδ΄ αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1959.
- Θεοχαρίδου Γεωργίου, Σύντομη ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἕως τήν τουρκοκρατία, Θεσσαλονίκη 1965.
- Καντακουζηνοῦ Ἰωάννου, «Ἱστοριῶν, βιβλία δ΄», ἔκδ. Βόννης 1828-1832.
- Καραπαναγιώτου Ἑλένης, Ἀρχοντικά τῆς Β. Ἑλλάδος, ἐφ. «τό Βῆμα», Ἀθῆναι,

14 Νοεμβρίου 1965.

- Κορδάτου Γιάννη*, Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας, τόμ. I καὶ II, Ἀθήνα 1957.
- Κοσμᾶ Νίκου*, Τό Ἠπειρωτικό λαϊκό σπίτι, περ. «Ἠπειρωτική Ἑστία», τόμ. Ε΄ (1956), σ. 713 κέ.
- Κοσμᾶ Νίκου*, Ἡ φορεσιά τῆς Μπαλάφτσας, περ. «Μακεδονικά», τ. Δ΄ (1958), σ. 433-440.
- Κοσμᾶ Νίκου*, Λαογραφικά τῆς Μπαλάφτσας, περ. «Μακεδονικά», τ. ΣΤ΄ (1965), σ. 212-236.
- Κουκουλέ Φαίδωνος*, Περί βυζαντινῶν φορεμάτων, «Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. Δ΄ (1927), σ. 89-92.
- Κουκουλέ Φαίδωνος*, Περί τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν, «Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. ΙΒ΄ (1936), σ. 76-138.
- Κουμαριώτη Γιάννη*, Οἱ Σλάβοι τοῦ Ταύγέτου, περ. «Ἐπθεώρηση Τέχνης», τ. ΚΒ΄ (1965), σ. 250-253.
- Κυριακίδου Στίλπωνος*, Σπίτια καὶ καλύβια τῆς Ἀττικῆς, ἐν «Ἡμερολογίῳ τοῦ Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου», Ἀθήναι, ἔτος Β΄ (1926), σ. 65-76.
- Κυριακίδου Στίλπωνος*, Θεσσαλονίκη μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1939.
- Κωστάκη Θαν.*, Τσακωνικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ, περ. «Λαογραφία», τ. ΙΘ΄ (1960-1961), σ. 264-324.
- Κωτούλα Ἑλένης*, Τὸ ἀρχοντικὸ τῆς Σιάτιστας, «Ὁ Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος» (1939), σ. 237-242.
- Λέτσα Ἀλ.*, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, τ. Α΄ (1961) καὶ τ. Β΄ (1963).
- Λουκοπούλου Δ.*, Αἰτωλικαὶ οἰκῆσεις, Ἀθήνα 1925.
- Μακρῆ Κίτσου*, Πηλιορείτικες φορεσιές, Βόλος 1949.
- Μαλαμάκη Ἰωάννου*, Διήγησις περὶ Ἁγίου Ὄρους ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1956.
- Μαλαμάκη Ἰωάννου*, Ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ Χαλκιδικῇ τὸ 1821. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἁγιορειτῶν καὶ ὁ ρόλος τοῦ Ἐμμ. Παπᾶ, Θεσσαλονίκη 1962.
- Μέγα Γεωργίου*, Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκία, Ἀθήναι 1949.
- Μέρτζιου Κ. Δ.*, Μνημεῖα Μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947.
- Μουτσουπούλου Ν.*, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Φλώρινας, περ. «Ἠώς», ἔτος 5ον (1962), σ. 83-98.
- Ὀρλάνδου Ἀν.*, Τὰ παλαιὰ ἀρχοντόσπιτα τῆς Καστοριάς, «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος», τ. Β΄ (1936), σ. 196-210.
- Πολίτου Ν.*, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1932.
- Rodden Robert*, Τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ πρὶν 8.000 χρόνια, ἐφ. «Τὸ Βῆμα», Ἀθήναι, 23 Μαΐου 1965.
- Σούλη Γεωργίου*, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, περ. «Μακεδονικά», τ. Β΄ (1953), σ. 585.

Τζελέπη Π., Ἡ πολεοδομία τοῦ χωριοῦ, περ. «Ἐπιθεώρηση Τέχνης», τ. Α' (1954-1955), σ. 155.

Τοκάριος Σ., Ἐθνολογικές παρατηρήσεις στίς Βαλκανικές χώρες. Στό περιοδικό «Σοβιετική Ἐθνογραφία», 1964, ἀριθμ. 2 (βλ. μετάφραση στό περιοδικό «Μόρφωση», Ἀθήνα, χρόνος Β, τ. Γ, ἀριθ. φύλ. 3, 25 Δεκεμβρίου 1946, σελ. 125-132).

Hammond N., Hellenic houses at Ammotopos in Epirus, ἐν B.S.A. XLVIII (1953) σ. 135-140.

Hammond N., Περί τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου, περ. «Ἠπειρωτική Ἑστία», τ. Β' (1953), σ. 789.

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς, Ἠπειρωτική λαϊκή τέχνη, περ. «Ἠπειρωτικά χρονικά, ἔτος Ε' (1930), σ. 253.

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς, Ρουμλούκι-Τρίκερι-Ἰκαρία, Ἀθήναι 1931.